

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav translatologie

Model úsilí Daniela Gila v simultánním tlumočení
Daniel Gile's Effort Model In Simultaneous Interpreting

Diplomová práce

Jana Tauchmanová

Praha, 2011

PhDr. Jana Rejšková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta
Katedra / ústav: *Ústav translatologie*

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno a příjmení studenta: *Jana Tauchmanová*

Obor studia / kombinace: *PTA - PTF*

Diplomní obor: *PTA*

Název práce v češtině: *Model úsilí Daniela Gila v simultánním tlumočení*

Název práce v angličtině: *Daniel Gile's Effort Model in Simultaneous Interpreting*

Vedoucí práce: *PhDr. Jana Rejšková*

Pokyny k vypracování:

Jedná se o teoreticko-empirickou práci. Na základě prostudované odborné literatury a provedeného experimentu se pokuste specifikovat "spotřebu úsilí" podle Gilova modelu v závislosti na vybraných úsecích tlumočeného textu. Experimentem ověřované tlumočení bude vždy z angličtiny do češtiny.

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Janě Rejškové, která pro mě byla během celého mého studia velkou inspirací a cenným zdrojem vědomostí. Za pomoc se zpracováním experimentálních dat děkuji Mgr. Marii Tauchmanové z Českého statistického úřadu. Velký dík a obdiv patří mému manželovi, za jeho nesmírnou trpělivost, podporu a důvěru.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. srpna 2011

Abstrakt

Simultánní tlumočení je složitý kognitivní proces, který se skládá z mnoha dílčích procesů. Jedním ze schematických popisů tohoto procesu je model úsilí francouzského teoretika Daniela Gila. Model vychází z kognitivní psychologie, především pak z poznatků o pracovní paměti a omezené procesní kapacitě lidského mozku. Definuje proces simultánního tlumočení jako kombinaci tří souběžných úsilí (úsilí poslechu a analýzy, úsilí krátkodobé paměti, úsilí produkce řeči), které pro zajištění zdárného průběhu tlumočení vyžadují určitý objem procesní kapacity. Vlivem zátěžových faktorů může u tlumočnicka dojít k zahlcení procesní kapacity, což se projeví selháním při plnění daného úkolu nebo zhoršením tlumočnického výkonu, a to bezprostředně nebo později.

Diplomová práce zkoumá otázku zahlcení procesní kapacity vlivem číselných údajů během simultánního tlumočení, a to v teoretickém rámci modelu úsilí. V první teoretické části se zabýváme nejprve jednotlivými aspekty procesu simultánního tlumočení z pohledu modelu úsilí a především otázkou procesní kapacity a jejího zahlcení, dále pak nejdůležitějšími poznatky o dlouhodobé, krátkodobé a pracovní paměti, zátěžovými faktory při tlumočení, tlumočnickými strategiemi a taktikami a konečně otázkou jednotky smyslu a hodnocení tlumočnického výkonu z pohledu kvality a kvantity. Druhá část je věnována návrhu, průběhu a výsledkům kvantitativního empirického výzkumu, který ověřuje stanovenou hypotézu.

Empirický výzkum na anglicko-českém jazykovém materiálu měl za cíl ověřit hypotézu, že během simultánního tlumočení může u tlumočnicka dojít k zahlcení procesní kapacity vlivem číselných údajů jako zátěžového faktoru. Zahlcení procesní kapacity jsme zkoumali na základě zhoršení tlumočnického výkonu. V úsecích s výskytem zátěžového faktoru však při větším podílu tlumočených číselných údajů došlo oproti očekávání průměrně k zlepšení tlumočnického výkonu. Z hlediska jednotlivých úseků došlo při větším podílu tlumočených číselných údajů v cca 66 % z nich ke zlepšení tlumočnického výkonu a v cca 33 % z nich ke zhoršení tlumočnického výkonu. Výsledky výzkumu se proto ukázaly být nejednoznačné a stanovená hypotéza se potvrdila pouze u některých úseků. Výzkum byl prováděn na vzorku studentů tlumočení, což mohlo ovlivnit konečné výsledky.

Klíčová slova

simultánní tlumočení, model úsilí, pracovní paměť, procesní kapacita, zahlcení, zátěžový faktor, číselné údaje

Summary

Simultaneous interpreting is a very complex cognitive process. Daniel Gile's Effort Model is an attempt to describe in a schematic way the various competing processes that simultaneous interpreting is composed of. The model is based on findings from cognitive psychology, especially those relating to working memory and the limited processing capacity of the human mind. It defines the process of simultaneous interpreting as a combination of three individual, yet coinciding efforts (the Listening and Analysis Effort, the Production Effort, the Memory Effort), which require a certain amount of processing capacity to assure quality interpreting performance. Problem triggers can cause saturation of the interpreter's processing capacity to occur. Saturation manifests itself either by failure sequences or by the deterioration of the interpreter's performance, immediately or at a distance.

The focus of our thesis is on processing capacity saturation due to numbers in simultaneous interpreting, from the point of view of the Effort Model. The first part of our paper is theoretical and deals with the various aspects of the simultaneous interpreting process, especially those relating to processing capacity, saturation and working memory; as well as with questions of well-known problem triggers, interpreting strategies and tactics, the unit of meaning and finally the subject of performance assessment. The second part of our paper is devoted to the findings of our experimental English-Czech study, the goal of which was the empirical testing of a hypothesis.

The hypothesis that we set out to verify was such that the occurrence of numbers, a well-known problem trigger, during simultaneous interpreting can result in the saturation of the interpreter's processing capacity. Saturation was observed as manifested in the deterioration of the interpreter's performance. However, contrary to our expectations, in the experimental segments containing numbers, performance on the average improved with the increasing proportion of numbers interpreted. With regards to individual segments, performance on the average improved in approximately 66% of them with the increasing proportion of numbers interpreted and deteriorated in approximately 33% of them with the increasing proportion of numbers interpreted. Therefore the results of our experiment are ambiguous and the hypothesis was proven right only for certain segments. However, these results could be influenced by the fact that students were used as subjects.

Keywords

simultaneous interpreting, effort model, working memory, processing capacity, saturation, problem triggers, numbers

Obsah

Abstrakt	5
Summary	6
Obsah	7
Seznam zkratk	9
Seznam tabulek a grafů	10
1. Úvod	11
2. Teoretická část	13
2.1 PROCES SIMULTÁNNÍHO TLUMOČENÍ.....	13
2.2 MODEL ÚSILÍ PRO SIMULTÁNNÍ TLUMOČENÍ.....	15
2.2.1 <i>Úsilí poslechu a analýzy</i>	16
2.2.2 <i>Úsilí produkce řeči</i>	17
2.2.3 <i>Úsilí krátkodobé paměti</i>	18
2.2.4 <i>Zjednodušení v rámci modelu úsilí</i>	19
2.3 DÍLČÍ TEORETICKÉ ASPEKTY MODELU ÚSILÍ.....	20
2.3.1 <i>Gravitační model</i>	20
2.3.2 <i>„Tightrope hypothesis“</i>	21
2.4 MODEL ÚSILÍ A OSTATNÍ DRUHY TLUMOČENÍ.....	22
2.4.1 <i>Model úsilí pro konsekutivní tlumočení</i>	22
2.4.2 <i>Model úsilí pro tlumočení z listu</i>	24
2.4.3 <i>Model úsilí pro simultánní tlumočení s listem</i>	24
2.5 PAMĚŤ	25
2.5.1 <i>Dlouhodobá a krátkodobá paměť</i>	25
2.5.2 <i>Pracovní paměť</i>	26
2.6 PROCESNÍ KAPACITA	28
2.6.1 <i>Procesní kapacita u studentů tlumočení a u profesionálních tlumočnicků</i>	29
2.6.2 <i>Zahlčení procesní kapacity</i>	30
2.6.3 <i>Deficitní řetězec</i>	31
2.7 ZÁTĚŽOVÉ FAKTORY A ZDROJE PROBLÉMŮ PŘI TLUMOČENÍ.....	31
2.7.1 <i>Číselné údaje jako zátěžový faktor při simultánním tlumočení</i>	32
2.7.2 <i>Zhoršení tlumočnického výkonu důsledkem zátěžového faktoru</i>	34
2.8 TLUMOČNICKÉ STRATEGIE A TAKTIKY	35
2.8.1 <i>Tlumočnické strategie</i>	35
2.8.2 <i>Anticipace</i>	37
2.8.3 <i>Taktiky pro porozumění smyslu výpovědi</i>	38
2.8.4 <i>Taktiky pro předcházení zahlčení</i>	38
2.9 JEDNOTKA SMYSLU	39

2.10 HODNOCENÍ TLUMOČNICKÉHO VÝKONU	40
2.10.1 Otázka kvality.....	41
2.10.2 Otázka chyb.....	42
2.11 STANOVENÍ HYPOTÉZY	45
3. Empirická část	46
3.1 EXPERIMENT	46
3.1.1 Návrh experimentu	46
3.1.2 Experimentální materiál.....	46
3.1.3 Subjekty	48
3.1.4 Pilotní experiment	50
3.1.5 Průběh experimentu	51
3.2 ZPRACOVÁNÍ DAT	53
3.2.1 Metodologie.....	53
3.2.2 Zpracování výchozího textu.....	53
3.2.3 Přepis nahrávek.....	54
3.2.4 Hodnocení	55
3.3 ANALÝZA DAT	58
3.3.1 Statistické zpracování získaných dat	58
3.3.2 Analýza tlumočení číselných údajů	60
3.3.3 Analýza tlumočení jednotek smyslu	65
3.3.4 Analýza rozdílů mezi tlumočením JS v úsecích s ČÚ a tlumočením JS v KÚ.....	74
3.3.5 Analýza rozdílů mezi čtvrtým a pátým ročníkem	77
3.3.6 Analýza vztahu mezi číselnými údaji a jednotkami smyslu.....	81
3.3.7 Analýza obtížnosti jednotlivých úseků	85
3.4 DISKUZE	88
4. Závěr	91
5. Bibliografie	92
6. Přílohy.....	98

Seznam zkratek

AIC	Mezinárodní asociace konferenčních tlumočnicků
CNPK	celkové nároky na procesní kapacitu
CT	cílový text
ČÚ	číselný údaj
JS	jednotka smyslu
KT	konektivní tlumočení
KÚ	kontrolní úsek
LTM	dlouhodobá paměť
NK	nároky na procesní kapacitu u úsilí koordinace
NKP	nároky na procesní kapacitu u úsilí krátkodobé paměti
NPA	nároky na procesní kapacitu u úsilí poslechu a analýzy
NPŘ	nároky na procesní kapacitu u úsilí produkce řeči
ST	simultánní tlumočení
STM	krátkodobá paměť
VT	výchozí text
WM	pracovní paměť
ÚTRL	Ústav translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

Seznam tabulek a grafů

Tabulka 1: Subjekty podle ročníků

Tabulka 2: Subjekty podle skupin

Tabulka 3: Podíl správně přetlumočených ČÚ

Tabulka 4: Tlumočení ČÚ podle jednotlivých kategorií

Tabulka 5: Podíl správně přetlumočených JS

Tabulka 6: Tlumočení JS podle jednotlivých kategorií

Tabulka 7: Podíl správně přetlumočených JS v KÚ

Tabulka 8: Tlumočení JS v KÚ podle jednotlivých kategorií

Tabulka 9: Rozdíly mezi tlumočením JS v úsecích s ČÚ a v KÚ

Tabulka 10: Průměrné tlumočení ČÚ podle ročníků

Tabulka 11: Průměrné tlumočení JS podle ročníků

Tabulka 12: Průměrné hodnoty sloučených kategorií ČÚ a JS

Tabulka 13: Vztah mezi tlumočením ČÚ a přetlumočením JS pro jednotlivé úseky

Tabulka 14: Vztah mezi tlumočením ČÚ a přetlumočením JS – průměry

Tabulka 15: Vztah mezi tlumočením ČÚ a přetlumočením JS – vybrané kategorie

Tabulka 16: Podíl ČÚ a JS v jednotlivých úsecích

Graf 1: Podíl správně přetlumočených ČÚ

Graf 2: Tlumočení ČÚ z hlediska kategorií

Graf 3: Tlumočení ČÚ z hlediska kategorií

Graf 4: Podíl správně přetlumočených JS

Graf 5: Tlumočení JS podle jednotlivých kategorií

Graf 6: Tlumočení JS podle jednotlivých kategorií

Graf 7: Podíl správně přetlumočených JS v KÚ

Graf 8: Tlumočení JS v KÚ podle jednotlivých kategorií

Graf 9: Tlumočení JS v KÚ podle jednotlivých kategorií

Graf 10: Rozdíly mezi tlumočením JS v úsecích s ČÚ a v KÚ

Graf 11: Průměrné tlumočení ČÚ podle ročníků

Graf 12: Průměrné tlumočení JS podle ročníků v úsecích s ČÚ

Graf 13: Průměrné tlumočení JS podle ročníků v KÚ

Graf 14: Vztah mezi tlumočením ČÚ a přetlumočením JS

Graf 15: Vztah mezi obtížností úseku a tlumočením ČÚ

Graf 16: Vztah mezi obtížností úseku a tlumočením JS

1. Úvod

Naše diplomová práce se zabývá modelem úsilí v simultánním tlumočení, který vypracoval francouzský tlumočnický a teoretický tlumočnický, Daniel Gile. Tento model, odborné veřejnosti poprvé představený v osmdesátých letech minulého století, byl po dlouhé době novým teoretickým modelem procesu simultánního tlumočení. Gile ho poté v průběhu let několikrát upravoval a zpřesňoval, poslední revidovaná verze je z roku 2009.

Gile jakožto aktivní konferenční tlumočnický a zároveň univerzitní profesor, který se zabývá výukou a formací budoucích tlumočnicků, se snažil najít způsob, jak nejen sám sobě, ale především svým studentům během výuky srozumitelně vysvětlit jevy, se kterými se tlumočnický neustále setkávají ve své každodenní praxi. Jedná se především o stále se opakující problémy, které vedou k nedostatkům během tlumočení a ke zhoršení kvality tlumočnického výkonu. Na základě pozorování, experimentů a svých zkušeností totiž dospěl k závěru, že mnohá selhání v průběhu tlumočení nejsou důsledkem nedostatečné jazykové či tlumočnické kompetence daného tlumočnicka. Naopak, mnohé nedostatky se vyskytují i v úsecích, které objektivně nejsou obtížné a proto by neměly být zdrojem selhání. Gile na základě těchto poznatků a poznatků z kognitivní psychologie formuloval svůj teoretický model, který je založený na skutečnosti, že tlumočení je velice obtížný kognitivní proces, který vyžaduje vědomé úsilí a spotřebovává procesní kapacitu. Tato procesní kapacita je omezená a pokud se jí v průběhu tlumočení v některých okamžicích nedostává dostatečný objem, může to vést u tlumočnicka k selhání. Možný nedostatek procesní kapacity je dán právě obtížností kognitivních procesů, které během tlumočení probíhají.

V naší diplomové práci se zabýváme výzkumným problémem zahlcení procesní kapacity během simultánního tlumočení vlivem zátěžového faktoru, a sice číselných údajů. Výskyt číselných údajů v projevu řečníka se u simultánního tlumočení obecně považuje za zátěžový faktor, což potvrzují i mnohé výzkumy. Pomocí námi navržené experimentální studie se pokusíme ověřit hypotézu, že číselné údaje mohou u tlumočnicka vést k zahlcení procesní kapacity, což se projeví zhoršením tlumočnického výkonu.

V první teoretické části diplomové práce se budeme zabývat teoretickými východisky, na kterých stojí druhá, empirická část naší diplomové práce. V první kapitole stručně popíšeme proces simultánního tlumočení v jeho nejjobecnější podobě, abychom se jím v následující kapitole mohli zabývat podrobněji na konkrétním modelu, a sice modelu úsilí. Druhá kapitola

bude věnována Gilovu modelu úsilí pro simultánní tlumočení, popíšeme v ní jednotlivá úsilí, která tvoří tlumočnický proces. Ve třetí kapitole se zmíníme o dalších teoretických aspektech, které doplňují model úsilí, a to gravitačním modelem a tightrope hypothesis. Ve čtvrté kapitole představíme modely úsilí pro další druhy tlumočení (konsekutivní, z listu, s listem), které z původního modelu úsilí pro simultánní tlumočení vychází a které Gile formuloval o něco později. Pátá kapitola představí poznatky z kognitivní psychologie o dlouhodobé, krátkodobé a pracovní paměti, které souvisí s modelem úsilí a procesem simultánního tlumočení jako takovým. V šesté kapitole se zabýváme procesní kapacitou, jejíž popis je nedílnou součástí modelu úsilí. V následujících kapitolách se budeme věnovat teoretickým východiskům, která jsou zásadní pro návrh, provedení a vyhodnocení experimentální studie, tvořící druhou část diplomové práce. Sedmá kapitola je věnována zátěžovým faktorům při tlumočení, její podkapitola tvoří specifika tlumočení textů s číselnými údaji. V osmé kapitole popíšeme nejdůležitější tlumočnické strategie a taktiky, jejichž osvojení a využívání je předpokladem pro kvalitní tlumočnický výkon. V deváté kapitole se pokusíme definovat jednotku smyslu u simultánního tlumočení. Desátá kapitola bude věnována různým přístupům a metodám hodnocení tlumočnického výkonu, a zmíníme se také o otázce kvality. Závěrem teoretické části stanovíme hypotézu pro následný empirický výzkum.

Druhá, empirická část diplomové práce, bude mít formu experimentální studie na anglicko-českém jazykovém materiálu. Nejprve popíšeme navržený experiment a jeho průběh. Následně vyhodnotíme získané podklady a po vyhodnocení podrobíme získaná data matematické a statistické analýze. Z analýz se pokusíme vyvodit závěry, které povedou k potvrzení nebo vyvrácení stanovené hypotézy. Předposlední kapitola bude věnována diskuzi o závěrech experimentální studie, konfrontaci s teoretickými poznatky, kritickému zhodnocení navrženého experimentu a doporučením pro další výzkum.

Věříme, že naše práce a především pak závěry její experimentální části přispějí k lepšímu porozumění problematice procesní kapacity u simultánního tlumočení a vlivu, který na ni mohou mít číselné údaje. Zároveň doufáme, že práce poslouží jako východisko pro další výzkum v této oblasti, především pro danou jazykovou kombinaci.

2. Teoretická část

2.1 Proces simultánního tlumočení

Tlumočit znamená umožňovat komunikaci (viz např. Lederer 1978, Gile 2009: 26-27, Jones 1998: 3). Celý proces simultánního tlumočení směřuje k uskutečnění tohoto cíle, zprostředkovat komunikaci dvěma nebo více osobám, které by se bez tlumočnickovy pomoci nedorozuměly.

Simultánní tlumočení probíhá ve třech fázích. Tyto fáze jsou diskrétní, ale kontinuální, neustále na sebe navazují, prolínají se, časově se překrývají, celý proces je cyklický. Základní charakteristikou procesu simultánního tlumočení, která jej zároveň odlišuje od jiných druhů tlumočení, je souběžnost těchto tří fází. Pokud odhlédneme od konkrétních pojmenování, která jednotlivým fázím dávají různí teoretikové, dá se proces simultánního tlumočení obecně popsat následujícím způsobem: první fáze zahrnuje aktivní poslech výchozího textu ve výchozím jazyce a jeho analýzu, druhá fáze zahrnuje zpracování vyslechnuté informace a její uložení do pracovní paměti, ve třetí fázi pak dochází k produkci řeči v cílovém jazyce, se zachováním obsahu výchozího textu a záměru řečníka (tzv. funkčně-komunikativní ekvivalence (Čeňková 2008: 29)).

Aktivní poslech a analýza výchozího textu znamená takové aktivní porozumění obsahu sdělení, které umožní vyvodit jeho smysl pro následnou reformulaci. Produkce řeči v cílovém jazyce probíhá současně s poslechem následujícího úseku, jak vyplývá ze samotné podstaty simultánního tlumočení. Součástí třetí fáze je také zpětná kontrola, která tlumočnickovi umožňuje optimalizovat jeho vlastní projev.

Simultánní tlumočení probíhá vždy v rámci komunikační situace, která je sdílena jak mluvčím a posluchači, tak tlumočnickem. Díky tomu mají všichni účastníci komunikace určitý společný rámec vědomostí a informací, který umožňuje a usnadňuje komunikaci.

Simultánní tlumočení probíhá vždy mezi dvěma jazyky (výchozím a cílovým) a jeho konkrétní charakter je vázán na konkrétní jazykovou kombinaci. Proto jsou i veškeré závěry studií zabývajících se procesem simultánního tlumočení formulovány s ohledem na zvolenou jazykovou kombinaci.¹

¹ „Simultánní tlumočení je proces, který probíhá vždy mezi dvěma jazyky, a proto lze jednotlivé aspekty ST zkoumat pouze v rámci jedné jazykové kombinace.“ (Čeňková 1988: 10)

Goldman-Eislerová (1972: 73-74) ve svých výzkumech zkoumajících segmentaci VT při ST potvrdila, že zpracování informace a segmentace VT do značné míry závisí od jazykové kombinace, tj. liší se podle jazykové dvojice.

Simultánní tlumočení je, především v důsledku časové souběžnosti řečových činností, nesmírně obtížný kognitivní proces, který představuje obrovskou zátěž pro tlumočníka. Ten musí být schopný zároveň jeden úsek promluvy aktivně poslouchat, další uchovávat v paměti a další převádět do cílového jazyka, přitom neustále postupovat vpřed, a to vše ve značné časové tísní². Zvládnutí této činnosti mu umožňuje jednak schopnost rozdělení pozornosti mezi jednotlivé fáze procesu simultánního tlumočení, jednak nejružnější tlumočnické taktiky a strategie (viz kapitola 2.8), ale především pak jeho rozsáhlé jazykové znalosti a mimojazykové vědomosti.

Při tlumočení postupuje tlumočník po delších či kratších úsecích výchozího textu. Tato segmentace je v průběhu tlumočení individuální a proměnlivá. Základním parametrem pro její stanovení je nejmenší jednotka, která je nositelem smyslu a tím umožňuje zahájit tlumočení daného úseku.

V průběhu posledních desetiletí se různí teoretici pokusili objasnit proces simultánního tlumočení pomocí teoretických modelů. Mezi nejznámější patří psychologické modely Davida Gervera a Barbary Moser-Mercerové, psycholingvistické modely G. V. Černova a A. F. Širjajeva, interpretativní teorie tlumočení Danice Seleskovitchové a Marianne Ledererové, model úsilí Daniela Gila, neurolingvistický model Laury Granové a nejnověji kognitivně-pragmatický model Robina Settona. V naší práci se budeme dále podrobněji zabývat především modelem úsilí Daniela Gila.

² „It is therefore clear that interpreters are capable of performing the complicated operations of monitoring, storing and possibly decoding while engaged in the encoding into the target language of previously received sequences.“ (Goldman-Eisler 1972: 75)

„The process is such that the interpreter first monitors and stores, and then encodes in the target language [...]. During this period, the source may continue his utterance which again must be monitored and stored by the interpreter and subsequently encoded. This encoding proceeds after a certain sequence is monitored, and so on.“ (Goldman-Eisler 1972: 72)

2.2 Model úsilí pro simultánní tlumočení

Daniel Gile se teoretickými aspekty simultánního tlumočení a výzkumem v oblasti tlumočení zabývá už od osmdesátých let minulého století. Mnohé ze svých myšlenek ohledně procesu tlumočení publikoval už v roce 1983 (Gile 1983) a nedlouho poté, v roce 1989, vyústily tyto myšlenky v krátkou monografii, ve které poprvé představil svůj vlastní model procesu simultánního tlumočení, nazvaný *model úsilí* (Gile 2009: 2). Tento model byl původně určen především studentům tlumočení a případně jako metodologická pomůcka pro univerzitní pedagogy. Cílem modelu nebylo ani tak do detailů popsat tlumočnický proces, jako spíše vysvětlit příčiny selhání tlumočnicků během tlumočení a rozdílů v kvalitě. Model úsilí vychází z poznatků kognitivní psychologie a psycholingvistiky, a to především z poznatků o omezené procesní kapacitě lidského mozku.

Dnes je již obecně známou a vyzorovanou skutečností, že problémy (pozorovatelné na chybách, které tlumočnick dělá) během simultánního tlumočení mohou nastat nejen u textových úseků obtížných (viz kapitola 2.7), ale i u úseků relativně jednoduchých, které by pro tlumočnicka neměly představovat větší problém (Gile 2009: 157). Model úsilí se snaží tuto skutečnost vysvětlit. Vychází z myšlenky, že tlumočení je náročný mentální proces, během něhož mozek často pracuje na hraně své procesní kapacity. Někdy je této procesní kapacity potřeba více, než kolik jí má tlumočnick k dispozici. V takovém případě dochází ke zhoršení tlumočnického výkonu. Pojem procesní kapacita (neboli pozornost) pochází z elektrotechniky a popisuje situaci, kdy komunikační kanál může přenést v daný okamžik jen určité množství informací, nad jehož rámec dochází ke ztrátám. Tato myšlenka byla později uplatněna také v kognitivní psychologii a aplikována na mozkovou činnost. Kognitivní psychologie dělí mozkovou činnost na automatizovanou a neautomatizovanou. Automatizované činnosti jsou ty, které nevyžadují (a tím neredukují) pozornost (neboli procesní kapacitu) a nejsou vědomé. Neautomatizované činnosti pozornost vyžadují, nemohou být zautomatizovány, a proto pokud se procesní kapacity nedostává, výkon dané činnosti tím trpí (Gile 2009: 159). Vzhledem k tomu, že tlumočnický proces je z velké části činnost neautomatizovaná (mj. proto, že vyžaduje vědomou textovou analýzu), mohou tyto poznatky vysvětlit některé problémy, se kterými se tlumočnicki v kabině potýkají.

I četné neurolingvistické studie (viz Kadová 2011), které byly v osmdesátých a devadesátých letech vypracovány na Terstské univerzitě ve spolupráci s neurolingvisty ukazují, že výkon simultánního tlumočnicka je pravděpodobně závislý od toho, nakolik je schopný monitorovat, přerozdělovat a přesouvat selektivní pozornost mezi několik

souběžných činností. Tato schopnost je částečně vědomá a částečně podvědomá a podle Darò (1989: 51) se dá dále rozvíjet a zlepšovat.

Gile (2009) definuje tlumočnický proces obecně jako souhru třech úsilí: úsilí poslechu a analýzy, úsilí produkce řeči a úsilí krátkodobé paměti. Pojem *úsilí* používá záměrně, aby zdůraznil, že se jedná o vědomou a neautomatizovanou činnost, během které tlumočnick činí vědomá rozhodnutí.

Model úsilí vychází z pozorování a introspekce. Model pro simultánní tlumočení definuje simultánní tlumočení jako proces o třech úsilích, tj. poslechu a analýzy, produkce řeči a krátkodobé paměti. Kromě toho zahrnuje ještě koordinační úsilí, které je nutné pro sladění ostatních tří úsilí. Tato tři úsilí probíhají během tlumočení nepřetržitě na jednotlivých, na sebe navazujících úsecích promluvy, které tlumočnick vyslechne (úsilí poslechu a analýzy), krátce uchová v paměti (úsilí krátkodobé paměti) a poté přeformuluje v cílovém jazyce (úsilí produkce řeči).

2.2.1 Úsilí poslechu a analýzy

Úsilí poslechu a analýzy během simultánního tlumočení, jak ho definuje Gile (2009), v sobě zahrnuje všechny operace, které jsou nutné k pochopení smyslu řečnickova sdělení. Zahrnuje jednak podvědomý poslech zvukových vln, rozpoznání jednotlivých slov, následnou analýzu jednotlivých segmentů sdělení, až po vyvození konečného smyslu celkové výpovědi. Vzhledem k tomu, že porozumění vyžaduje aktivní identifikaci slov výchozího jazyka, není pochyb, že se jedná o neautomatizovanou činnost lidského mozku. Tato identifikace vyžaduje vědomé úsilí, protože mezi zvukovým signálem a hláskou či slovem vysloveným mluvčím neexistuje nikdy jednoznačný vztah (mj. proto, že výslovnost se liší nejen podle mluvčích, ale i podle jazykového okolí, ve kterém se daná hláska či slovo nachází). Při identifikaci slov dochází ke složitému procesu analýzy a porovnávání zvukového signálu se schémata uloženými v posluchačově dlouhodobé paměti, pomocí nichž určí, jakému slovu vyslechnutý akustický signál odpovídá. Nicméně poslech během tlumočení v sobě zahrnuje mnohem víc, než jen rozpoznání jednotlivých slov z jazykového hlediska. Pro správné přetlumočení je nutné rozpoznat i sémantickou složku každého slova, která umožňuje vyvodit obsah výpovědi jako celku a především jednoznačně.

Tlumočnickova schopnost poslechu a analýzy musí být nutně na vyšší úrovni než u běžného posluchače (účastníka komunikace). Tlumočnick se zaprvé musí vědomě soustředit na

celý projev řečníka, tlumočí totiž všechny vyřčené informace a na rozdíl od posluchače si nemůže vybírat jen to, co ho zajímá. Zároveň musí zvýšeným analytickým úsilím kompenzovat skutečnost, že jeho znalosti dané problematiky (jakož i terminologie) jsou obecně na nižší úrovni než účastníků dané komunikace. Toto omezení ale samozřejmě vede ke zvýšeným nárokům na tlumočnickovu procesní kapacitu oproti nárokům u primárního adresáta projevu (tlumočnick není primárním adresátem projevu), protože jeho poslech a porozumění jsou z důvodu menšího rozsahu znalostí pomalejší, pracnější a více náchylné k omylu (viz též Gile 1983: 237).

2.2.2 Úsilí produkce řeči

Orální projev tlumočnicka během tlumočení pojmenovává Gile jako úsilí produkce řeči. U simultánního tlumočení toto úsilí zahrnuje všechny operace, které vedou od představy sdělení, které chce tlumočnick předat, až po samotnou oralizaci této představy. Tlumočnick představu realizuje pomocí jazykového plánu, který si během produkce řeči vytváří v mozku. Do tohoto úsilí spadá také tlumočnickova zpětná kontrola vlastního projevu a jeho případná autokorekce.

Zpětná kontrola vlastního projevu je velice důležitou součástí tlumočnickovy práce, protože produkce řeči je neautomatizovaná a náročná mozková činnost. Tuto skutečnost dokazují mnohé studie (Holmes 1988, Clark and Clark 1977, Goldman-Eisler 1958, Costermans 1980, Cherry 1978, vše cit. dle Gile 2009). Mluvený projev je málokdy zcela plynulý a bez oprav a odboček. Naopak je pro něj charakteristické, že mluvčí hledá vhodná slova, správné větné vazby, projev je někdy váhavý, někdy překotný. Mluva vyžaduje vědomé úsilí a může působit nejrůznější problémy. I proto se mluvčí, který se snaží o co možná nejplynulejší projev, často nevyhne používání ustálených slovních spojení a nejrůznějších klišé, jejichž tvorba nevyžaduje větší úsilí a může být do jisté míry zautomatizována. Jejich používání je ale bohužel často na překážku jasnosti smyslu sdělení a argumentace.

Produkce řeči během tlumočení je mnohem obtížnější než při běžné mluvě. Tlumočnick je omezován výchozím projevem řečníka, kterého tlumočí, je nucen tlumočit myšlenky, které nejsou jeho vlastní a to slovy, větami a syntaxí, které mu nejsou vlastní a navíc jsou v jiném jazyce, než jaký souběžně poslouchá. Člověk, který mluví sám za sebe, se dokáže mnohým úskalím řeči vyhnout tím, že své myšlenky přeformuluje, použije jiná slova či vazby. Tlumočnick tuto výhodu často ztrácí. Samozřejmě, že není povinen (a ani to není možné) přesně kopírovat jednotlivá slova a vazby řečníka, naopak tlumočí myšlenky a ne slova výchozího projevu. Na druhou stranu je ale nucen s velice malým odstupem sledovat řečníkův projev (hlavně z důvodu velké zátěže na krátkodobou paměť), což znamená, že často začne

větu dřív, než slyší její konec a poté je nucen ji vhodně dokončit, bez ohledu na to, jak se to může ukázat obtížné. Obtížné, protože jazyky si ve své syntaxi, mezislovních vazbách a slovních spojeních málokdy odpovídají. Je proto zřejmé, že u produkce řeči se nemůže jednat o automatizovanou činnost.

Gile (2009: 164-165) zároveň poukazuje na skutečnost, že přítomnost výchozího projevu může být při produkci řeči v některých aspektech i výhodou. Řečník činí rozhodnutí ohledně výběru slov a syntaktických vazeb, a to může do jisté míry tlumočnickovi pomoci při jeho vlastním výběru tím, že použije obdobná slova či vazby nebo si jejich prostřednictvím snáze vzpomene na slovní zásobu. Tento přístup má samozřejmě i svá úskalí. Používání slov a vazeb výchozího textu v cílovém textu často vede jednak k interferencím mezi oběma jazyky a jednak se může ukázat jako zrádné, pokud se v průběhu tvorby věty ukáže, že cílový jazyk neumožňuje obdobné pokračování ve sdělení jako výchozí jazyk. Jazykové interference se projevují nesprávnými vazbami, nevhodností lexika, špatnou výslovností či zhoršením kvality tlumočnickova výkonu v oblasti plynulosti a důvěryhodnosti jazykového projevu. Navíc pokud se tlumočnick příliš soustředí na jazykovou stránku sdělení, může to nepříznivě ovlivnit sémantickou část analýzy řečníkova projevu.

Úsilí produkce řeči samozřejmě ztěžuje i již výše zmíněná skutečnost, že tlumočnickovy znalosti tlumočené problematiky jsou z obsahové i terminologické stránky obecně na nižší úrovni než u odborníků, pro které tlumočí (viz kapitola 2.2.1).

2.2.3 Úsilí krátkodobé paměti

Krátkodobá paměť je během tlumočení využívána nepřetržitě. Umožňuje uchování informací v paměti až po dobu několika sekund. To je důležité ve vícero případech. Zaprvé v okamžicích prodlevy mezi vyslechnutím zvukového signálu a produkcí jeho překladu, když je nutné uchovat fonetické segmenty v paměti po dobu nutnou k jejich identifikaci pomocí následujících segmentů. Produkce řeči také vyžaduje určitý čas, který je nutný pro volbu vhodného slova či syntaktické struktury. Proto během hledání vhodného způsobu vyřčení myšlenky musí být daná myšlenka uchována v krátkodobé paměti. Krátkodobá paměť je také využívána v nejasných úsecích řečníkova projevu, kdy je pro pochopení logiky argumentace nutné vyčkat na navazující pasáže. Také jazykové faktory mohou způsobit vyšší zátěž na krátkodobou paměť, a to v případě, že je nutné v ní uchovat delší řetězec slov, než tlumočnick může začít tlumočit (například u víceslovných názvů, které je nutné začít tlumočit od konce).

Operace, které probíhají v krátkodobé paměti, jsou neautomatizované. Je to z toho důvodu, že během nich dochází k ukládání informací, které je nutné později opět vyvolat a

použít. Obsah i množství těchto informací se liší u každého tlumočeného projevu, dokonce i v průběhu tlumočení jednoho projevu, proto není možné tento proces uchování a opětného použití dané informace nějak zvlášť automatizovat, neboť se převážně jedná o stále nové informace.

2.2.4 Zjednodušení v rámci modelu úsilí

Jak Gile přiznává, jeho model úsilí má být především snadno uchopitelnou pomůckou pro porozumění mechanismům, které se podílí na procesu tlumočení. Pro udržení této průhlednosti proto některé části procesu vědomě zjednodušuje. Jedná se především o oblast lineární posloupnosti tlumočení úseků promluvy a oblast součtu nároků na procesní kapacitu u jednotlivých úsilí.

Lineární posloupnost tlumočení úseků promluvy znamená, že úseky promluvy se poslouchají, analyzují, uchovávají v paměti a formulují v cílovém jazyce postupně, v pořadí, ve kterém jsou vyřčeny ve výchozím jazyce. To je však poněkud zjednodušený pohled na realitu, která mnohdy bývá složitější. Tlumočník často používá strategii anticipace (viz kapitola 2.8.2), kdy na základě vyslechnutého a svých všeobecných vědomostí předjímá to, co mluvčí teprve řekne naplno. Také může nastat situace, kdy vyřčený úsek není dostatečně srozumitelný, a proto tlumočník vyčkává s jeho přetlumočením do doby, kdy mu následující úseky umožní pochopit smysl předchozího úseku. Zatřetí samozřejmě existují i inverze dané strukturními rozdíly mezi jazyky, které se tlumočí. V popsaných situacích proto často dochází k zpřeházenému přetlumočení daných úseků oproti pořadí, ve kterém byly vyřčeny ve výchozí promluvě (Gile 2009: 168).

Součet nároků na procesní kapacitu u jednotlivých úsilí lze spočítat jen obtížně, protože je nesnadné přesně určit, jaká je kognitivní zátěž jednotlivých úsilí. Tato zátěž se mění podle jednotlivých úsilí, podle jejich spolupráce, i v reálném čase v průběhu tlumočení. Například jak úsilí poslechu a analýzy, tak úsilí produkce řeči potřebují a využívají pro svou činnost úsilí krátkodobé paměti. Z hlediska modelu úsilí lze proto obecně říci, že souběžnost dvou úsilí představuje větší kognitivní zátěž, než když probíhá pouze jedno úsilí, a pokud probíhají souběžně všechna tři úsilí, je kognitivní zátěž ještě vyšší než u dvou (Gile 2009: 169).

2.3 Dílčí teoretické aspekty modelu úsilí

2.3.1 Gravitační model

Na tomto místě pohovoříme o dalším Gilově dílčím teoretickém modelu, který má velký význam pro proces simultánního tlumočení i pro jeho jednotlivá úsilí. Jedná se o tzv. gravitační model dostupnosti jazykových znalostí.

Tlumočnickovy jazykové znalosti (tj. především, ale ne výhradně slovní zásobu) si můžeme představit jako dynamický, neustále se proměňující systém. Gile (2009: 226-232) mluví o jazykových znalostech jako o kombinaci lexikálních jednotek a jazykových pravidel. Častým využíváním konkrétních jazykových znalostí zvyšujeme jejich rychlou dostupnost, naopak sporadické využívání vede k jejich stále menší dostupnosti a k postupnému zapomínání. Dostupnost je definována jako rychlost vybavení si té které informace, resp. lexikální jednotky. Je zřejmé, že pro proces ST má rychlost vybavování si zásadní význam. Čím déle trvá vybavování si, tím se zvyšuje kognitivní zátěž a spotřebovává se víc procesní kapacity, především na prodlužující se úsilí krátkodobé paměti.

Gile popsal svůj gravitační model na schematickém modelu atomu, tj. jako několik soustředných kružnic rotujících kolem vnitřního jádra. Na těchto pomyslných kružnicích se pohybují tlumočnickovy jazykové znalosti. Ty, které jsou blíže jádru, jsou nejdostupnější (pro rychlé vybavení si) a čím se pohybujeme od jádra dál směrem k vnější hranici, tím jsou jazykové znalosti méně dostupné. Kolem jádra je tzv. aktivní zóna, do které spadají jazykové znalosti, které jsou ihned dostupné. Směrem k vnější hranici je pak tzv. pasivní zóna, ve které se nacházejí jazykové znalosti, které má člověk dostupné pouze pasivně, tj. pokud se s nimi setká, porozumí jim, ale není schopen je sám aktivně použít. Tento systém je velice dynamický a proměnlivý, jazykové znalosti se neustále stávají více nebo méně dostupné, a to podle toho, jak se s nimi pracuje, ať už v psaném nebo v mluveném projevu.

Gile dále definuje dostupnost jazykových jednotek pro jednotlivé jazykové operace: dostupnost pro porozumění mluvenému textu, dostupnost pro produkci řeči, dostupnost pro porozumění čtenému textu a konečně dostupnost pro produkci psaného textu. Dostupnost jazykových jednotek pro jednotlivé jazykové operace je navzájem provázaná, nicméně není vyvážená – liší se od osoby k osobě a také v čase.

Gravitační model funguje na několika principech. Prvním z nich je odstředivá tendence jazykových znalostí: pokud se s konkrétními jazykovými znalostmi aktivně npracuje (ať už pomocí jedné nebo více jazykových operací), putují postupně dál od jádra a tím se stávají méně dostupnými. Druhým z principů je pak dostředivá tendence jazykových znalostí: pokud

se s konkrétními jazykovými znalostmi aktivně pracuje („stimulují se“), putují postupně od periferie k jádru, tj. stávají se více dostupnými. Třetí princip říká, že čím více a častěji se jazykové znalosti „stimulují“, tím je jejich dostředivá tendence výraznější. Čtvrtý princip říká, že některé jazykové operace, tzv. aktivní, mají větší vliv na dostředivou tendenci jazykových znalostí než tzv. pasivní jazykové operace. Aktivními jazykovými operacemi se rozumí používání jazykových znalostí v mluveném nebo psaném projevu, pasivními se pak rozumí jejich pasivní četba nebo poslech. Pátý a poslední princip říká, že dostředivá tendence stimulovaných jazykových znalostí se týká nejen jejich samotných, ale i dalších znalostí, které se na ně nějakým způsobem váží (např. jsou podobné po grafické nebo zvukové stránce).

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že jazykové znalosti jsou dynamický a proměnlivý systém, který je nutné neustále stimulovat, aby jeho jednotlivé součásti (ať už lexikální nebo gramatické) byly dostupné co nejrychleji a v co možná největší míře. Aktivní práce s jazykovými znalostmi je nedílnou a podstatnou součástí tlumočnickovy každodenní praxe.

2.3.2 „Tightrope hypothesis“

Hypotéza tzv. provazochodce je zcela zásadní součástí Gilova teoretického modelu úsilí, bez níž by model nedával smysl. Tato hypotéza stanovuje, že tlumočnický proces se během tlumočení velice často nachází na hranici saturace (zahlcení), a to jak z hlediska celkových nároků na procesní kapacitu, tak z hlediska nároků na procesní kapacity u jednotlivých úsilí. Dá se proto konstatovat, že tlumočnický proces je charakteristický neustálým napětím mezi nabídkou a poptávkou procesní kapacity (Gile 2009: 182). Tato situace nastává proto, že tlumočení je činnost, která vyžaduje velké duševní úsilí a klade na tlumočnickův mozek velké procesní a kognitivní nároky. Saturace může být také důsledkem nesprávného přerozdělení celkové procesní kapacity mezi jednotlivá úsilí. Hypotéza poukazuje na to, že selhání během tlumočení nemusí být nutně důsledek nedostačujících jazykových či mimojazykových znalostí, někdy stačí pouze zvýšená obtížnost tlumočeného úseku, kdy se tlumočnickovi nedostává potřebná procesní kapacita na adekvátní zvládnutí daného úkolu. Jinými slovy, pokud se neustále pracuje v těsné blízkosti saturace, stačí jen málo, aby k saturaci (a následnému selhání) došlo.

Jak Gile sám přiznává, jeho hypotéza je jen málo empiricky ověřená, a většina důkazů existence této situace provazochodce je nepřímá či pochází z introspekce a tlumočnické praxe. Nicméně doposud se jí nikdo nepokusil zpochybnit či vyvrátit. I proto je většinou přijímána jako hodnověrné vysvětlení příčin selhání během tlumočení (Gile 2009: 183).

2.4 Model úsilí a ostatní druhy tlumočení

2.4.1 Model úsilí pro konsekutivní tlumočení

Model úsilí pro konsekutivní tlumočení (KT) vychází z původního modelu úsilí pro simultánní tlumočení. V tomto modelu se za konsekutivní tlumočení považuje tzv. vysoká konsekutiva s tlumočnickým zápisem³. Konsekutivní tlumočení se odehrává ve dvou fázích: fáze porozumění a fáze produkce řeči. Velký rozdíl mezi ST a KT tkví v tom, že u KT je úsilí poslechu a analýzy časově odděleno od úsilí produkce.

První fáze, tj. porozumění, se dále dělí na poslech a analýzu, tlumočnický zápis, procesy odehrávající se v krátkodobé paměti a koordinaci všech těchto dílčích složek. Složka poslechu a analýzy je shodná s úsilím poslechu a analýzy u ST. Procesy odehrávající se v krátkodobé paměti jsou v mnohém podobné jako u úsilí krátkodobé paměti u ST. Nicméně, zatímco u ST se jedná o paměť využívanou v prodlevě mezi vyslechnutím/analýzou úseku ve výchozím jazyce a jeho reformulací v cílovém jazyce, u KT se jedná o prodlevu mezi vyslechnutím/analýzou daného úseku a buď jeho zaznamenáním na papír pomocí tlumočnické notace, nebo jeho uložením v dlouhodobé paměti. Tlumočnický zápis je u KT vnímán jako úsilí produkce, tj. v první fázi tlumočnick místo řeči produkuje tlumočnický zápis (narozdíl od ST).

Druhá fáze, tj. produkce, se dále dělí na úsilí vzpomínání, úsilí četby tlumočnického zápisu a úsilí produkce řeči. Úsilí vzpomínání v sobě zahrnuje všechny mentální procesy, které umožňují vybavení si jednotlivých částí původního projevu z dlouhodobé paměti. V tom se liší od úsilí krátkodobé paměti u ST. Kvalitní tlumočnický zápis může snížit celkovou procesní kapacitu nutnou pro vybavení si a četbu zápisu, protože pomáhá usnadnit vybavování si úseků z dlouhodobé paměti. Výhodou KT je, že druhá fáze probíhá zcela podle tempa, které si tlumočnick sám určí, tj. není vázán na tempo řečníka⁴. U druhé fáze KT (na rozdíl od ST a první fáze KT) také nedochází k souběžnému úsilí poslechu, analýzy a produkce řeči, což dále snižuje celkovou zátěž a nároky na procesní kapacitu, protože ji není nutné dělit mezi vícero úsilí. Gile proto tvrdí⁵, že u zkušených tlumočnicků by k zahlcení

³ Vysoká konsekutiva, jak se obecně vyžaduje na konferencích, předpokládá následné tlumočení se zápisem, které tlumočnickovi umožňuje zvládnout najednou cca pětiminutový projev řečníka, než dojde k přetlumočení.

⁴ Obecně se však doporučuje, aby tlumočení netrvalo déle než ¾ délky původního projevu.

⁵ „In the reformulation phase, unlike the situation in the comprehension phase or in simultaneous interpreting, the interpreter does not have to share processing capacity between tasks under high cognitive load, and for competent interpreters with adequate mastery of their working languages, there are no problems arising from an accumulation of tasks under the pressure of time resulting in capacity requirement peaks. This is why, in terms of processing capacity, only phase one seems to generate potential threats of saturation.“ (Gile 2009: 176)

procesní kapacity mělo případně docházet pouze v první fázi KT. Podobně jako u modelu úsilí pro ST, tak i během KT musí platit, že objem celkové procesní kapacity, kterou má tlumočnick k dispozici, musí být větší nebo roven celkovým nárokům na procesní kapacitu (CNPk) a zároveň, že objem procesní kapacity, kterou má tlumočnick k dispozici pro jednotlivá úsilí, musí být vždy vyšší nebo roven nárokům na procesní kapacitu u jednotlivých úsilí. Pokud CNPK přesáhnou objem celkové procesní kapacity, kterou má tlumočnick k dispozici, může dojít k zahlcení procesní kapacity. Selhání ze strany tlumočnicka však může nastat i v okamžiku, kdy sice objem celkové procesní kapacity, kterou má tlumočnick k dispozici, nepřesahuje CNPK, ale kdy zároveň nároky na procesní kapacitu pro jedno či více úsilí přesahují objem procesní kapacity, kterou má tlumočnick pro dané/á úsilí k dispozici (Gile 2009: 177).

Jak již bylo zmíněno výše, základní a významný rozdíl mezi KT a ST je ten, že u KT je úsilí poslechu a analýzy časově odděleno od úsilí produkce řeči. To má velký dopad na procesní kapacitu a nároky na ni kladené (Gile 2009: 177). Kognitivní zátěž na krátkodobou paměť je mnohem menší, protože tlumočnick si může pomocí tlumočnického zápisu mnohá fakta zaznamenat a tím snížit nároky na paměť. Podobně je u produkce řeči kognitivní zátěž nižší, protože tlumočnick jednak nemusí svým projevem v cílovém jazyce zblízka sledovat řečnickovu promluvu (což umožňuje větší volnost při reformulaci a přeskupení myšlenek), jednak má během produkce řeči k dispozici víc času a větší objem procesní kapacity, protože z ní už nemusí část vydělit na úsilí poslechu a analýzy. První fáze KT, kdy probíhá tlumočnický zápis, je z hlediska kognitivní zátěže také méně náročná než produkce řeči u ST, protože tlumočnický zápis není na rozdíl od řeči omezen jazykovými (tj. lexikálními, morfolozickými, syntaktickými, stylistickými či fonetickými) pravidly.

Tlumočnický zápis může snižovat nároky na procesní kapacitu, ale pouze pokud je kvalitní. A tyto nároky snižuje pouze v okamžiku produkce řeči. Během první fáze KT může naopak nároky na procesní kapacitu zvyšovat, a to z důvodu časové prodlevy, která nastane mezi okamžikem vyslechnutí a okamžikem písemného zaznamenání vyslechnutého. Problémy mohou nastat například při zápisu dlouhých vlastních jmen nebo v situaci, kdy tlumočnick nemá ihned k dispozici symbol, zkratku či jiný krátký způsob zaznamenání dané skutečnosti. To vede k časové prodlevě a tím ke zvýšeným nárokům na krátkodobou paměť, a může ve výsledku způsobit přeslechnutí následujícího úseku (Gile 2009: 178).

2.4.2 Model úsilí pro tlumočení z listu

Tlumočení z listu je druh tlumočení, kdy tlumočnick obdrží text ve výchozím jazyce, který po krátké (většinou několikaminutové) přípravě „čte“ nahlas v cílovém jazyce.

Model úsilí pro tlumočení z listu je definován jako součet tří dílčích úsilí: úsilí četby, úsilí krátkodobé paměti, úsilí produkce řeči a čtvrtého úsilí koordinace. Úsilí četby je obdobné jako úsilí poslechu a analýzy u ST. Úsilí krátkodobé paměti je obdobně jako u ST nutné pro porozumění úsekům promluvy. Je zde však menší kognitivní zátěž na paměť, protože tlumočnick má text neustále k dispozici. Dalším ulehčujícím faktorem oproti ST a shodně s KT je, že tlumočnick mluví svým vlastním tempem, není vázán na rychlost výchozího projevu (Gile 2009: 179-180).

Navzdory výše zmíněným skutečnostem se nedá jednoznačně říct, že by tlumočení z listu představovalo výrazně nižší kognitivní zátěž než jiné druhy tlumočení. Úsilí četby je oproti úsilí poslechu a analýzy náročnější, protože tlumočnick nemá během četby k dispozici od mluvčího zvukové ukazatele typu intonace, členění do promluvových úseků či třeba pomlk. To znamená, že oproti ST a KT musí vynaložit přidané úsilí na rozčlenění textu, což samozřejmě zvyšuje nároky na procesní kapacitu. Tyto nároky, stejně jako nároky na krátkodobou paměť, se zvyšují tím víc, čím je výstavba textu složitější a komplexnější, nebo čím jsou si jazyky ve své struktuře více vzdálené. Úsilí četby a úsilí produkce řeči probíhají u tlumočení z listu většinou současně, takže tlumočnick musí procesní kapacitu vhodně rozdělit mezi obě úsilí (případně všechna tři), nemůže se plně věnovat pouze úsilí četby.

2.4.3 Model úsilí pro simultánní tlumočení s listem

Simultánní tlumočení s listem nastává v okamžiku, kdy mluvčí místo spontánního projevu čte svůj předem připravený projev, přičemž tlumočnick má text projevu také k dispozici. Jedná se v podstatě o kombinaci simultánního tlumočení a tlumočení z listu.

Model úsilí pro simultánní tlumočení s textem se skládá z těchto částí: úsilí četby, úsilí poslechu, úsilí krátkodobé paměti, úsilí produkce řeči a úsilí koordinace.

Výhodou simultánního tlumočení s listem oproti tlumočení z listu je, že tlumočnick zároveň s četbou textu slyší i projev řečníka, což mu usnadňuje segmentaci textu na úseky. Výhodou simultánního tlumočení s listem oproti simultánnímu tlumočení bez listu je, že tlumočnick má neustále k dispozici text projevu, což snižuje procesní nároky na krátkodobou paměť, a v případě horších akustických podmínek či silného přízvuku řečníka i procesní nároky na samotný poslech a analýzu (Gile 2009: 181).

Nevýhodou simultánního tlumočení s listem je skutečnost, že se tlumočí čtený, předem připravený projev. Takový projev je oproti spontánnímu projevu obvykle málo redundantní, obsahově hutný, komplexnější z hlediska výstavby a struktury, mluvčí dělá méně pomlek a intonační předěly nejsou vždy přirozené (viz též Gile 2009: 193). To vše zvyšuje náročnost tlumočení. Další nevýhodou simultánního tlumočení s listem je zvýšené riziko vzniku interferencí mezi tlumočenými jazyky. Simultánní tlumočení s listem také představuje oproti jiným druhům tlumočení zvýšenou kognitivní zátěž pramenící z toho, že tlumočnick musí sledovat jak orální projev řečníka, tak jeho písemnou podobu. Ty se navíc nemusí shodovat a velice často se ani neshodují. Pokud se tlumočnick příliš pevně drží písemné podoby textu, jak se často děje zejména u méně zkušených tlumočnicků, může se stát, že tyto změny nezaznamená. Přítomnost textu také může vést ke snaze přetlumočit úplně vše, co se v textu vyskytuje, což při rychlém projevu, jakým čtený projev bývá, obvykle vede ke stále se zvyšujícímu časovému odstupu od řečníka, ke ztrátě informací a k zahlcení. Proto je zásadní, aby se tlumočnick naučil vhodně přerozdělovat pozornost (procesní kapacitu) mezi úsilí četby a úsilí poslechu.

2.5 Paměť

2.5.1 Dlouhodobá a krátkodobá paměť

V této kapitole zmíníme několik obecných poznatků z kognitivní psychologie o fungování lidské paměti, neboť paměť je důležitou součástí tlumočnického procesu.

Paměť je tradičně rozdělována na krátkodobou a dlouhodobou, nicméně za posledních čtyřicet let se vyvinula i koncepce pracovní paměti, která se od tradiční krátkodobé liší především v kognitivních operacích, které v ní probíhají. S pojmem pracovní paměť se setkáváme i u Gila, byť v modelu úsilí pro zjednodušení používá označení úsilí *krátkodobé* paměti a pracovní paměti se zabývá v jiných částech svého teoretického modelu (viz Gile 2009: 166-167 a také kapitola 2.5.2).

Dlouhodobá paměť (LTM) se používá jako označení pro systém, který člověku umožňuje dlouhodobě uchovávat informace. Dělí se dále na deklarativní (neboli explicitní) paměť a nedeklarativní (neboli implicitní) paměť. Deklarativní paměť slouží k vědomému vybavení si uložených informací. Pokud se jedná o vybavení si na základě osobního prožitku, jedná se o epizodickou paměť. Epizodická paměť nám umožňuje kódování, uchování a vybavení si konkrétních událostí našeho života. Pokud se naopak jedná o vybavení si na základě faktů,

jedná se o sémantickou paměť. Ta je zodpovědná za uchování našich znalostí a vědomostí. Nedeklarativní paměť slouží k podvědomému vybavení si uložených informací na základě vnějších podnětů, a to především díky učení a opakování. (Baddeley et al 2009: 10-12)

Krátkodobá paměť (STM) je, ve své nejobecnější definici, schopnost dočasně uchovat malé množství informací po krátké časové období. Baddeley (2009: 19-22) poukazuje na to, že zatímco STM slouží ke skutečně krátkodobému uchování informací, tj. po dobu několika minut, za účelem jejich bezprostředního opětovného vybavení si, pracovní paměť slouží nejen k uchování informací, ale především k manipulacím s těmito informacemi, tj. k jejich využití pro vykonávání určitých úkolů. Podle Baddeleyho (2009: 19) je STM součástí systému pracovní paměti. Kapacita krátkodobé paměti je omezená. Klasickým ukazatelem je množství číslic, které je daná osoba schopná si zapamatovat, včetně jejich pořadí (tzv. Millerovo magické číslo), uváděné jako 7 plus mínus 2 číslice. Tento ukazatel se dá zobecnit na informační jednotky (*chunks*), což jsou malé soubory logicky seskupených prvků. To umožňuje jejich zpracování a udržení v STM jako jednotlivých celků, tudíž se už nejedná například o sedm číslic, ale třeba o sedm slabik, každá o několika písmenech (Baddeley et al 2009: 20-21). Schopnost dělit informace do těchto vyšších informačních jednotek vychází z dlouhodobé paměti a je zásadním předpokladem pro kapacitu krátkodobé paměti. Krátkodobá paměť se většinou dále dělí na systém verbální STM (jehož součástí je fonologická smyčka) a na systém vizuální STM, která se následně dělí na vizuální a prostorovou paměť. Nicméně toto rozdělení zůstává i nadále předmětem výzkumu a diskuzí. (Baddeley et al 2009: 39)

2.5.2 Pracovní paměť

Pojem pracovní paměť (WM) pochází z kognitivní psychologie a vychází z předpokladu, že myšlení je podmíněno existencí paměťového systému, který by umožňoval dočasné zpracování a manipulaci s informacemi, které je nutné pro vykonávání složitých kognitivních úkolů (Baddeley et al 2009: 9). Jedná se tedy o jakési „pracovní prostředí“, které umožňuje vykonávat právě tyto složité kognitivní operace (Baddeley et al 2009: 20), neboť STM umožňuje pouze krátkodobé *uchování* a opětovné vybavení si informací, nikoliv manipulaci s nimi.

V roce 1974 představili Alan Baddeley a Graham Hitch svůj model pracovní paměti, který představoval alternativu k tehdejšímu modelu krátkodobé paměti. Jejich model je v kognitivní psychologii dodnes považován za stěžejní. Pracovní paměť dělí na tři složky: centrálního vykonavatele (*central executive*), fonologickou (neboli artikulační) smyčku (*phonological*

loop) a optickoprostorový náčrtník (*visuo-spatial sketch pad*). Centrální vykonavatel je nejdůležitější součástí pracovní paměti, využívá se při jakékoliv kognitivně náročné činnosti. Koordinuje pozornost a také činnost ostatních dvou složek pracovní paměti. Má omezenou kapacitu, ale dokáže krátkodobě uchovávat informace, bez ohledu na modalitu smyslového vnímání. Fonologická smyčka a optickoprostorový náčrtník jsou podřízené systémy, které centrální vykonavatel využívá pro specifické úkoly. Fonologická smyčka je okamžitá paměť pro čísla nebo slova, která se opírá především o jejich zvukovou podobu. Tvoří ji fonologický zásobník a mechanismus opakování. Fonologický zásobník zaznamenává zvukovou podobu slov a mechanismus opakování umožňuje oživit a udržovat obsah fonologického zásobníku na základě bezmyšlenkovitého hlasitého nebo tichého opakování. Fonologická smyčka slouží ke krátkodobému udržení informací, které člověk po jejich využití navždy zapomene. Optickoprostorový náčrtník uchovává prostorové informace a vizuální představy, se kterými lze provádět nejrůznější mentální manipulace. Každá složka pracovní paměti má omezenou kapacitu a je relativně nezávislá na ostatních dvou složkách, z čehož vyplývá, že dva úkoly, které by využívaly stejnou složku pracovní paměti, nemohou být úspěšně vykonávány společně, ale dva úkoly, které by využívaly odlišné složky pracovní paměti, mohou být vykonávány stejně dobře společně jako zvlášť. (Dörrerová 2011)

Pracovní paměť je tedy soubor mechanismů a činností, které umožňují nakládat s informacemi, které jsou v daném okamžiku aktivovány z dlouhodobé paměti a které jsou nutné pro vykonání nějakého kognitivního úkolu (Gile 2009: 167). Pracovní paměť spotřebovává procesní kapacitu a má omezenou kapacitu, jak podotýká i Timarová (2003: 14): „O kapacitě pracovní paměti víme, že je poměrně malá, avšak její velikost není přesně známá.“ O kapacitě tlumočnickovy pracovní paměti, resp. o počtu informačních jednotek (*chunks*), které v ní tlumočnick musí v jediný okamžik udržet, píše i Cowan (2000: 117-141), který ji vztahuje na schopnost soustředit pozornost na určitý úkol. Podle něj tlumočnick uchovává v WM několik rozdílných, ale doplňujících se informací: jednu nebo více informací, které čekají na přetlumočení, dále informaci o jazykové struktuře produkované výpovědi (tj. způsob, jakým byla věta započata, aby mohla být správně jazykově ukončena), případně informace o širším kontextu tlumočnické situace, o posluchačích, očekáváních atp., které umožňují volbu adekvátního způsobu tlumočení.

Pracovní paměť je tedy nedílnou součástí a předpokladem tlumočnického procesu, protože její zapojení je nezbytné jak v procesu zpracování informace, tak v procesu produkce řeči.

Nicméně Gile pro udržení co největší průhlednosti svého modelu i nadále pracuje jen s pojmem úsilí krátkodobé paměti, jakožto obecnou intuitivní myšlenkou vyjadřující zapojení

paměti a paměťových operací v procesu tlumočení. Pojem pracovní paměť, jak ji chápe kognitivní psychologie, pak používá pro detailnější popisy techničtějšího rázu (Gile 2009: 167).

2.6 Procesní kapacita

Jak již bylo řečeno v popisu modelu úsilí (viz kapitola 2.2), proces simultánního tlumočení se dá charakterizovat jako kombinace tří úsilí (poslechu a analýzy, krátkodobé paměti, produkce řeči), které potřebují určité množství procesní kapacity, aby byl průběh tlumočení hladký a bezproblémový.

Nároky na procesní kapacitu se v průběhu tlumočení rychle mění. Někdy probíhají dvě úsilí zároveň, někdy jen jedno, ale často probíhají všechna tři úsilí souběžně. Schematické vyjádření vypadá u modelu úsilí takto:

$$\text{CNPK} = \text{NPA} + \text{NKP} + \text{NPR} + \text{NK},$$

kde CNPK jsou celkové nároky na procesní kapacitu, NPA nároky na procesní kapacitu u úsilí poslechu a analýzy, NKP nároky na procesní kapacitu u úsilí krátkodobé paměti, NPR nároky na procesní kapacitu u úsilí produkce řeči a NK nároky na procesní kapacitu u úsilí koordinace (Gile 2009: 169).

Gile definuje následující podmínky, jejichž splnění je nezbytným předpokladem pro zdárný výsledek tlumočnického procesu. Zaprvé, objem celkové procesní kapacity, kterou má tlumočnick k dispozici, musí být větší nebo roven celkovým nárokům na procesní kapacitu. Zadruhé, objem procesní kapacity, kterou má tlumočnick k dispozici pro jednotlivá úsilí, musí být vždy vyšší nebo roven nárokům na procesní kapacitu u jednotlivých úsilí. Tj. objem procesní kapacity, kterou má tlumočnick k dispozici pro úsilí poslechu a analýzy musí být větší nebo roven nárokům na procesní kapacitu u úsilí poslechu a analýzy, a obdobně u dalších úsilí.

První výše popsání podmínka stanovuje, že tlumočnick musí mít k dispozici dostatečné množství procesní kapacity, aby pokryl procesní nároky všech tří úsilí. Pokud tomu tak není, nastává saturace neboli zahlcení. Druhá výše popsání podmínka stanovuje, že problémy mohou během tlumočení nastat i v okamžiku, kdy nároky na procesní kapacitu nepřesáhnou celkový objem procesní kapacity, která je k dispozici. Může se tak stát v okamžiku nesprávného přerozdělení procesní kapacity mezi jednotlivá úsilí, tj. když tlumočnick věnuje

jednomu úsilí takový podíl objemu procesní kapacity, že už mu nezbyvá dostatečný objem nutný pro zdárný výkon dalších dvou úsilí. Jedná se tedy o tlumočnickovo nesprávné rozhodnutí ohledně přerozdělení celkové procesní kapacity, kterou má k dispozici, mezi jednotlivá úsilí. Nesplnění druhé podmínky u jednoho nebo více úsilí vede k individuálním deficitům procesní kapacity (narozdíl od zahlcení procesní kapacity) (Gile 2009: 170).

Z modelu úsilí tedy vyplývají dvě možné příčiny selhání, které souvisí s tlumočnickovou procesní kapacitou⁶: zaprvé, zahlcení procesní kapacity, kdy je celkový objem potřebné procesní kapacity vyšší než celková disponibilní procesní kapacita, a zadruhé, individuální deficit, kdy se jednomu nebo více úsilí nedostává dostatečný objem procesní kapacity nutný pro splnění daného úkolu (Gile 1997).

2.6.1 Procesní kapacita u studentů tlumočení a u profesionálních tlumočnicků

V současné době existuje jen málo studií, které by mapovaly celkovou procesní kapacitu studentů tlumočení (či profesionálních tlumočnicků) a její případné změny v průběhu studia. Naopak existuje mnoho empirických studií mapujících tlumočnickovu pracovní paměť⁷. Ty často poukazují na významné rozdíly ve výkonu začínajících studentů, pokročilých studentů a profesionálních tlumočnicků, nicméně zabývají se nikoliv procesní kapacitou jako takovou, ale různými aspekty pracovní paměti. Jiné studie, porovnávající zmíněné tři skupiny z hlediska tlumočnického výkonu, také poukazují na rozdíly mezi nimi, nicméně tyto rozdíly nemusí být nutně způsobené zlepšením pracovní paměti díky délce výcviku a/nebo praxe⁸ (Gile 2009: 185). A to i proto, jak tvrdí Carroll (1978: 266, cit. dle Gile 2009: 185), že mezi jednotlivými osobami existují rozdíly jak v šíři kognitivních informací, tak i v rychlosti a snadnosti, s jakou uchovávají, vybavují si a manipulují s informacemi. I Just a Carpenterová (1992, cit. dle Gile 2009: 185) upozorňují, že výkon pracovní paměti se zásadně liší od jednoho člověka k druhému.

Je proto velice obtížné zjistit, zda mohlo v průběhu výcviku dojít k nárůstu objemu procesní kapacity. Gile (2009: 185) se domnívá, že spíše než k zvýšení procesní kapacity může dojít k zlepšení jejího využívání, tj. k lepšímu přerozdělování mezi jednotlivá úsilí. Mimo to se díky stále se zlepšující jazykové kompetenci a zlepšujícím se mimojazykovým

⁶ Zároveň je zřejmé, že selhání může být způsobeno i jinými faktory než procesní kapacitou.

⁷ Např. pro studii na francouzsko-českém jazykovém materiálu viz Marianna Gabzdilová (2008). Další studie viz např. Gile 2008, Shlesinger 2000.

⁸ Roli mohou hrát také lepší jazykové a mimojazykové znalosti, lepší využívání tlumočnických dovedností, taktik a strategií, lepší přerozdělení pozornosti atd. u tlumočnicků s delším výcvikem a/nebo praxí.

znalostem snižují nároky na úsilí poslechu a analýzy i na úsilí produkce řeči. Je patrné, že výcvik a praxe vedou k zlepšení tlumočnického výkonu. Nedá se však s jistotou tvrdit, jaký podíl (a zda nějaký) na tom má případné zvýšení procesní kapacity⁹.

Ivanova (1999, cit. dle Moser-Mercer 2000: 88) svým výzkumem do velké míry potvrzuje tuto Gilovu domněnku, neboť zjistila, že mezi profesionálními tlumočníky a čerstvými absolventy tlumočnického studia skutečně existují rozdíly v přesnosti tlumočnického výkonu. A to proto, že profesionálové zřejmě nejsou omezováni kognitivními nedostatky, charakteristickými pro začínající tlumočníky. To do velké míry souvisí se způsobem kódování informací do dlouhodobé a pracovní paměti, kdy se zdá, že profesionální tlumočníci si praxí vyvinuli komplexní a efektivnější způsob kódování znalostí, schopností a procesů, než mají začínající tlumočníci. Podle našeho názoru může tato skutečnost mít vliv na rozdílnou spotřebu procesní kapacity během ST u studentů (resp. začínajících tlumočnicků) a u profesionálů, neboť čím efektivnější je využívání procesní kapacity, tím méně se jí spotřebovává z celkového objemu (viz výše), tím pádem je menší pravděpodobnost zahlcení.

2.6.2 Zahlcení procesní kapacity

Jak již bylo řečeno výše, výskyt chyb a vynechávek je během tlumočení poměrně častý jev. Přestože jej někdy mohou zapříčinit nedostatky z tlumočnickovy strany (z důvodu nedostatečné jazykové kompetence, mimojazykových znalostí či nedostatečného osvojení si tlumočnických dovedností a strategií), zkušenosti z tlumočnické praxe poukazují na to, že chyby a selhání se objevují i u vysoce kvalifikovaných tlumočnicků s dlouholetou praxí. Model úsilí se snaží tento jev vysvětlit, a to na základě velké kognitivní zátěže, kterou tlumočení jako takové představuje (Gile 1997: 163-164).

Pokud se v důsledku zvýšené kognitivní zátěže kladené na tlumočení nějakého úseku nedostává dostatek procesní kapacity (ať už celkové nebo pro jednotlivá úsilí, viz výše), může to vést k oddálení výkonu daného úkolu (ať už se jedná o úsilí poslechu a analýzy nebo o úsilí produkce řeči), což ale zvyšuje kognitivní zátěž pro zpracování následujícího úseku a k zvýšení nároků na krátkodobou paměť, a ve výsledku může vést k selhání (u daného úseku nebo u pozdějšího, viz deficitní řetězec) anebo k vynechání daného úkolu (Gile 1997: 166).

⁹ „[...] much improvement seems to come from interpreting exercises held in the classroom and in practice groups, and later from the professional practice of interpreting – but how much is associated with increased processing capacity as opposed to better linguistic and extralinguistic knowledge, better language availability [...] or better processing capacity management remains unclear.” (Gile 2009: 186)

Tyto jevy jsou podle Gila důsledkem zahlcení procesní kapacity, které pak vede k individuálním deficitům¹⁰.

2.6.3 Deficitní řetězec

Jak již bylo zmíněno výše, při zahlcení procesní kapacity vlivem zátěžového faktoru (viz kapitola 2.7), který se objeví v daném úseku, dochází ke zhoršení tlumočnického výkonu. Nicméně zhoršení vlivem zahlcení se může projevit nejen bezprostředně, ale i v pozdějším úseku, který není nijak obtížný. Tuto skutečnost Gile (2009: 171-173) vysvětluje jako vznik tzv. deficitního řetězce.

Není vždy možné přesně určit, který zátěžový faktor způsobil které selhání, a jestli k selhání došlo vlivem zátěžového faktoru, nebo naopak chvilkovou nepozorností tlumočnicka či jeho případnou nedostatečnou kompetencí. Nicméně pokud se v projevu objeví zátěžový faktor, znamená to zvýšení nároků na procesní kapacitu. Toto zvýšení nemusí v daném okamžiku nutně vést k zahlcení nebo selhání. Často se však stává, že vlivem zvýšených procesních nároků u prvního úseku, který tlumočnick navzdory obtížnosti zvládne adekvátně přetlumočit, se mu už nedostává dostatek kapacity pro následující úsek, který může být sebelehčí, a dochází k selhání. Toto selhání se může projevit i na dálku. Proto termín deficitní řetězec, který vyjadřuje příčinu a následek zahlcení procesní kapacity.

2.7 Zátěžové faktory a zdroje problémů při tlumočení

Model úsilí stanovuje přímý vztah mezi výskytem zátěžových faktorů (tj. jevů, které působí tlumočnickům problémy) v tlumočeném projevu a zvýšenými nároky na procesní kapacitu, které někdy mohou i přesáhnout celkový objem procesní kapacity, kterou má tlumočnick k dispozici. Zátěžové faktory také mohou působit problémy při přerozdělování procesní kapacity mezi jednotlivá úsilí nebo mohou způsobit tlumočnickovu chvilkovou nepozornost. Na druhou stranu samotný výskyt zátěžového faktoru či faktorů nemusí nutně vést k problémům během tlumočení (Gile 2009: 171).

Gile (2009: 171) jako zátěžové faktory uvádí mimo jiné výskyt číselných údajů, vlastních jmen či výčtů, dlouhých a neznámých názvů, dále vysoké řečové tempo, silný přízvuk, nelogičnost projevu nebo špatnou kvalitu zvuku.

¹⁰ Ale ne každý individuální deficit nastane v důsledku zahlcení. Naopak mnohdy k němu dochází v důsledku nesprávného přerozdělení procesní kapacity mezi jednotlivá úsilí (Gile 1997: 172).

Dalším ze zátěžových faktorů, které zvyšují nároky na procesní kapacitu, je vysoká hutnost projevu z hlediska množství informací (Gile 2009: 193), což znamená, že tlumočnick musí zpracovat poměrově větší množství informací na každou časovou jednotku, ať už při úsilí poslechu a analýzy či při úsilí produkce řeči.

Zátěžovým faktorem může být i značná odlišnost mezi syntaktickou strukturou výchozího a cílového jazyka, protože klade zvýšené nároky na úsilí krátkodobé paměti (Gile 2009: 193). Tlumočnick je nucen uchovávat v paměti delší úseky promluvy než u syntakticky podobných jazyků.

Důležitým faktorem, který ovlivňuje náročnost tlumočnické situace, je osobnost řečníka (viz též Gile 2009: 200). Dobrý řečník se vyznačuje zejména srozumitelnou artikulací a výslovností, vyváženým a přiměřeným tempem řeči, jeho projev je logicky a systematicky strukturovaný, vhodně používá intonaci a pauzy, svůj projev přednáší spontánně. Takový řečník tlumočnickův úkol do značné míry usnadňuje. Za zátěžový faktor se pak považuje řečník, který je jeho pravým opakem.

Kromě „vnějších“ zátěžových faktorů, které jsou dány tlumočnickou situací, se za zdroj problémů považují i tlumočnickovy osobní nedostatky a nekompetentnost, ať už v oblasti jazykové, mimojazykové nebo tlumočnických dovedností, které mu brání podat kvalitní tlumočnický výkon (Gile 2009: 192). Tyto nedostatky mohou být dočasné (například u studentů tlumočení nebo začínajících tlumočnicků) nebo dlouhodobé.

2.7.1 Číselné údaje jako zátěžový faktor při simultánním tlumočení

Číselné údaje jsou mezi tlumočnicky obecně vnímány jako zátěžový faktor (Gile 2009: 171, Jones 1998: 130). Tuto skutečnost potvrzují i četné studie, které byly na toto téma zpracovány.

Mackintoshová (1983, cit. dle Gile 2009: 172) na základě svých experimentů zjistila, že pokud byly číselné údaje přetlumočeny správně, vedlo to ke ztrátě (vynechání) okolních úseků.

Mazza (2000) uskutečnila poměrně rozsáhlou studii, věnovanou číselným údajům v ST. V ní mj. konstatuje, že číselné údaje jsou náročné, protože se v pracovní paměti oproti písmenům hůř spojují do informačních jednotek (*chunks*) a proto jich je možné uchovat méně, málokdy u nich lze uplatnit anticipaci (viz kapitola 2.8) a u ST klade jejich zpracování zvýšené nároky na krátkodobou paměť (z důvodu prodlevy mezi poslechem a produkcí řeči,

během které musí být číselné údaje uchovány), což vede k zvýšené spotřebě procesní kapacity. Z pohledu modelu úsilí pak klade jejich přetlumočení zvýšené kapacitní nároky na všechna tři úsilí. Ve své studii se Mazza zaměřila na různé kategorie číselných údajů¹¹ a rozdíl v jejich tlumočení, poté na otázku, zda jsou číselné údaje skutečně zátěžovým faktorem (a proč a které kategorie nejvíc), a konečně na otázku, zda zaznamenávání číselných údajů pomáhá při jejich tlumočení. Experiment ukázal, že při tlumočení číselných údajů skutečně často dochází k chybám, nicméně nesprávné tlumočení se liší podle kategorie (největší podíl chyb zaznamenala u číslovek o čtyřech a více číslicích a u desetinných čísel) a také podle místa jejich výskytu v textu. Nejčastější chybou bylo vynechání číselného údaje, a to u zhruba 30 % číselných údajů. Srovnání přetlumočení textů s výskytem číselných údajů s přetlumočením textu bez číselných údajů ukázalo, že správnost a přesnost tlumočení je vyšší u textu bez čísel. Z toho lze usuzovat, že číselné údaje by skutečně mohly být u simultánního tlumočení zátěžovým faktorem. Její studie zároveň ukázala, že náročnost tlumočení číselných údajů se zvyšuje v okamžiku, kdy je číselných údajů víc po sobě, a to i v případě nízkých čísel (Mazza 2001: 101).

Puková (2006) uskutečnila experimentální studii na francouzsko-českém jazykovém materiálu, ve kterém zkoumala vliv číselných údajů a výčtů na kvalitu tlumočení následujícího úseku projevu. Její závěry opět potvrzují hypotézu vyplývající z modelu úsilí, a sice že se zvyšující se obtížností projevu (v důsledku zátěžových faktorů) klesá kvalita tlumočnického výkonu. Puková (2006: 73) však na rozdíl od naší empirické studie nezohledňovala správnost tlumočení číselných údajů a jejich vztah k experimentálním úsekům – rozšíření výzkumu o tuto oblast doporučuje v závěru své diplomové práce.

Čísla mohou být zdrojem problémů i z důvodu nízké redundance a velice krátkého časového trvání akustického signálu. Pokud u tlumočnicka dojde byť jen k chvilkové nepozornosti či k chvilkovému nedostatku procesní kapacity u úsilí poslechu a analýzy, může dojít ke ztrátě dané informace. Zde se tedy jedná nikoliv o otázku zahlcení procesní kapacity, ale o otázku individuálního deficitu u některého z úsilí (Gile 2009: 194). Číselné údaje jsou velice náchylné na tyto ztráty.

Jones (1998: 130) upozorňuje na skutečnost, že číselné údaje jsou často nositeli zásadních informací, a proto je jejich správné přetlumočení důležité. Jejich význam je na rozdíl od jiných částí výpovědi jazykově objektivní (tj. není nutné ho interpretovat). Kromě samotné číslice však tlumočnick převádí i další důležité prvky, které se na ni váží (řád; jednotka; objekt,

¹¹ Kategorie byly vytvořeny autorkou pro daný experiment, a sice: celá čísla o čtyřech a více číslovkách, celá čísla o méně než čtyřech číslovkách, desetinná čísla, rozmezí a data.

ke kterému se údaj vztahuje; jeho relativní hodnota), což samozřejmě zvyšuje obtížnost jejich zpracování.

Snížit zátěž plynoucí z výskytu číselných údajů u ST je do jisté míry možné jejich poznamenáním na papír, tím se uvolní kapacita krátkodobé paměti. Také je možné požádat o pomoc kolegu v kabině, který číselné údaje zaznamená.

2.7.2 Zhoršení tlumočnického výkonu důsledkem zátěžového faktoru

Problémy v oblasti procesní kapacity mohou mít za následek zhoršení projevu v cílovém jazyce z hlediska obsahu (věcné chyby, vynechávky atd.) a/nebo z hlediska jazykového provedení (jazyková správnost, vhodný hlasový projev, intonace atd.). Jedná se tedy především o otázku kvality tlumočnického výkonu.

Je však velice obtížné objektivně vyhodnotit zhoršení kvality tlumočení, ať už po obsahové nebo jazykové stránce. Jak uvádí Gile (2009: 39-40) na základě svých četných výzkumů, citlivost vůči ne/správnosti obsahu či ne/vhodnosti jazykového projevu se liší od jedné osoby k druhé. Je také velice obtížné objektivně stanovit vztah mezi jedním konkrétním zátěžovým faktorem a jedním konkrétním nedostatkem, který se vyskytne během tlumočení, protože ke zhoršení projevu vlivem zátěžového faktoru nemusí nutně dojít bezprostředně po něm, ale naopak i později v textu, tj. u úseku, který nepředstavuje větší problém (viz kapitola 2.6.3).

Selhání (tj. vynechání či chybné přetlumočení) u některých úseků během tlumočení je spojeno s nedostatkem procesní kapacity. Jednoduchým příkladem může být chvilkový nedostatek pozornosti, který ovlivní celé úsilí poslechu a analýzy. Tlumočnick nezachytí (nebo zachytí jen částečně) daný úsek, což má za následek neschopnost jej přetlumočit do cílového jazyka. Někdy se jedná o celý řetězec událostí, které se odehrají během několika sekund – tlumočnick věnuje příliš procesní kapacity úsilí produkce řeči nebo naopak úsilí krátkodobé paměti a tím se mu nedostává procesní kapacita pro úsilí poslechu a analýzy, takže opět může dojít k vynechání následujícího úseku či úseků, protože je tlumočnick z nedostatku procesní kapacity nezachytí.

Samozřejmě existuje mnoho různých situací, které mohou vést k selhání během tlumočení. Často se jedná o úseky, které nejsou obtížné samy o sobě, ale vyskytnou se v okamžiku, kdy se tlumočnickovi nedostává dostatek procesní kapacity pro jedno či více úsilí nutných pro jejich úspěšné zvládnutí (Gile 2009: 173).

2.8 Tlumočnické strategie a taktiky

V této kapitole bychom rádi uvedli přehled nejdůležitějších tlumočnických strategií a taktik, které tlumočníci využívají pro zvládnutí obrovské kognitivní zátěže, kterou na ně simultánní tlumočení klade. Jsme si vědomi toho, že pro vyhodnocení tlumočnického výkonu v empirické části naší diplomové práce nebudeme využívání strategií a taktik zohledňovat (viz kapitola 3.2.4), přesto se domníváme, že jejich začlenění do teoretické části je pro úplnost naší práce důležité.

Tlumočnické strategie by se daly definovat jako vědomé využití tlumočnických mechanismů, které tlumočnickovi pomáhají vypořádat se během ST s problematickými pasážemi. Uplatňované strategie se liší podle typu problému. Uplatnění tlumočnických strategií může být i nevědomé, nicméně se domníváme, že v takovém případě se nedá striktně hovořit o *strategii* (která je ze své podstaty vědomá).

Tlumočnické taktiky představují celkový přístup tlumočnicka k problematickému úseku výchozího nebo cílového sdělení, který zahrnuje především tlumočnickovu obecnou koncepci a jeho mimojazykové možnosti.

2.8.1 Tlumočnické strategie

Čeňková (1988: 63-88, 2008: 32-38) v souvislosti se souběžností činností¹² v procesu ST mluví o několika hlavních strategiích, které tuto souběžnost umožňují. Jedná se o: časový posuv, rozdělenou pozornost, pravděpodobnostní prognózování, princip ekonomie a zpětnou korekturu.

2.8.1.1 Časový posuv

Během simultánního tlumočení dochází k mírnému časovému odstupu od řečníka. Tento odstup je nutný pro to, aby byl tlumočnick před započítím produkce řeči schopný vyslechnout minimální úsek nutný k pochopení smyslu výpovědi a k zahájení tlumočení. Délka časového posuvu tlumočení oproti originálu je proměnlivá v průběhu tlumočení a je dána vícero faktory: charakterem VT a řečnickova projevu, jazykovou kombinací, mimojazykovými faktory a konečně individuálními schopnostmi a preferencemi tlumočnicka.

¹² Ve vztahu k modelu úsilí se tedy dá hovořit o souběžnosti jednotlivých úsilí.

2.8.1.2 Rozdělená pozornost

Během simultánního tlumočení dochází k souběžnému průběhu poslechu výchozího textu a produkci řeči v cílovém jazyce. Pro souběžnost těchto činností, která je základním předpokladem pro ST jako takové, je nutné, aby byl tlumočnick schopen mezi ně aktivně a vědomě rozdělovat svoji pozornost. To samozřejmě klade obrovské nároky na jeho procesní kapacitu, neboť v jednom okamžiku tlumočí předchozí úsek a zároveň poslouchá a analyzuje úsek následný. Tento proces je cyklický, úseky na sebe neustále navazují.

2.8.1.3 Pravděpodobnostní prognózování

Při definování pravděpodobnostního prognózování vychází Čeňková (2008: 35) z podrobných studií G. V. Černova na toto téma. Pravděpodobnostní prognózování je založeno na principu postupného vylučování možných variant průběhu věty. Po vyslechnutí prvního slova ve větě má tlumočnick na základě svých schopností a znalostí několik variant možného pokračování dané věty. V průběhu poslechu dalších slov jednotlivé varianty postupně vylučuje, takže ke konci věty už mu obvykle zbývá pouze jediné možné zakončení.

Pravděpodobnostní prognózování je umožněno jednak jazykovou redundancí a různými jazykovými stereotypy, jednak osobností tlumočnicka, tj. jeho jazykovými i mimojazykovými znalostmi a schopnostmi, a jednak komplexní znalostí celkové komunikační situace (neboli kontextu). Samozřejmě, že tlumočnick někdy může dojít k mylnému závěru, proto je důležitá zpětná kontrola a případná korektura.

Pravděpodobnostní prognózování probíhá na vícero jazykových rovinách, které se navzájem ovlivňují: gramatické, sémantické a pragmatické.

2.8.1.4 Princip ekonomie

Jak je jistě patrné, tlumočnick pracuje během simultánního tlumočení v neustálém časovém napětí. Vždy je o něco pozadu za řečníkem, přesto však musí „držet krok“ a vyjadřovat se ve stejném časovém období jako řečník. Základní strategie, která toto umožňuje, je princip jazykové ekonomie, tzn. úspornějšího a sevřenějšího vyjadřování obsahu výchozího projevu do cílového jazyka (oproti řečníkovi). Znamená to využívat principy řečové komprese, a sice eliminovat jazykové i obsahové redundance VT a pro CT uplatnit jazykovou kompresi (tj. využívat všechny způsoby kondenzace).

Princip ekonomie je obzvlášť patrný u zkušených tlumočnicků, kteří jej aplikují již v podstatě automaticky. Je jedním ze základních předpokladů pro zajištění optimálního tlumočnického výkonu.

2.8.1.5 Zpětná korektura

V průběhu naší práce jsme několikrát poukazovali na skutečnost, že tlumočníci, i ti nejzkušenější, se často nevyhnou chybám. Je proto důležité mít strategii, jak se s chybou vypořádat. Obecně se nedoporučuje opravovat se, protože se tím spotřebovává procesní kapacita a také čas, které pak mohou tlumočnickovi chybět. Navíc zkušenosti z praxe říkají, že mnohé takovéto opravy přinesou víc škody než užitku (viz např. Čeňková 2008: 35). Opravovat se se proto doporučuje pouze v případě, že došlo k zásadnímu významovému posunu oproti originálu. Zde má tlumočnick možnost chybu kompenzovat nebo zpětně opravit. Zpětná korektura znamená upravit celý úsek tak, aby i s ponecháním nesprávného prvku vyzněl celkový smysl výpovědi správně. To znamená, že se tlumočnick neopravuje, neupozorňuje na svoji chybu, ale plynule naváže na chybný úsek.

2.8.2 Anticipace

Jednou z důležitých taktik, které tlumočnick využívá pro snížení kognitivní zátěže během simultánního tlumočení, je schopnost anticipace, neboli schopnost předvídat, co bude v promluvě následovat, a to na základě již vyřčeného a mimojazykových znalostí.

O anticipaci mluví už Ledererová (1978: 138-140), která poukazuje na známý fakt, že jak osoby během každodenní komunikace, tak i tlumočnicki během výkonu své profese dokáží často pochopit zamýšlený smysl výpovědi ještě dřív, než je mluvčím vyřčena. Tato schopnost je dána i tím, že jednotky smyslu nejsou vázány na gramatické a syntaktické členění věty či výpovědi. Ledererová rozlišuje anticipaci na základě smyslu a na základě jazyka. Anticipace smyslová umožňuje anticipaci následujícího úseku na základě jednotek smyslu uložených v krátkodobé paměti. Anticipace jazyková umožňuje to samé na základě obecných jazykových pravidel kombinování slov (resp. větných členů).

O významu anticipace mluví i Gile (2009: 173-175), který ji vyzdvihuje jako nedoceněnou, ale o to důležitější součást tlumočnických taktik. Rozlišuje anticipaci jazykovou a mimojazykovou. Jazyková anticipace znamená předvídat, co mluvčící řekne, na základě znalosti daného jazyka, jeho struktury, slovníků a ustálených spojení, gramatických pravidel, atd. Jazyk je totiž značně předvídatelný, výpovědi se netvoří náhodně. Anticipace snižuje nároky na procesní kapacitu pro úsilí poslechu a analýzy, tj. při porozumění sdělení, protože tlumočnickovi mnohdy umožňuje vyvodit smysl sdělení dřív, než ho mluvčící explicitně vyřkne. Mimojazyková anticipace se vyznačuje schopností předvídat, co bude následovat, na základě znalostí o komunikační situaci, neboli o tlumočnickém kontextu. Většinou se nejedná o anticipaci konkrétních slov, jako spíše o anticipaci určité reakce či projevu, které se dají

v dané komunikační situaci očekávat. I mimojazyková anticipace snižuje celkovou kognitivní zátěž a nároky na procesní kapacitu. Čím více je taktika anticipace (jazyková i mimojazyková) schopná rozptýlit nejistotu ohledně následujícího úseku, tím více tuto zátěž a nároky snižuje.

2.8.3 Taktiky pro porozumění smyslu výpovědi

Pokud se tlumočnický potýká s porozuměním smyslu dané výpovědi, může podle Gila (2009: 201) využít několik taktik, které mu porozumění mohou usnadnit.

Zprv může oddálit úsilí produkce řeči až po dobu několika sekund a snažit se smysl vyvodit z následujících úseků promluvy. Tato taktika však zároveň představuje zvýšenou kapacitu na pracovní paměť a může vést ke ztrátám informací.

Zadruhé se může pokusit vyvodit smysl nepochopeného úseku z kontextu (ať už komunikačního nebo kontextu svých mimojazykových znalostí).

Další možností je požádat o pomoc svého kolegu v kabině, který netlumočí, ale pouze aktivně poslouchá. Dá se totiž předpokládat, že vzhledem k nerozdělené pozornosti zachytil a pochopil i úsek, se kterým se jeho kolega potýká.

Čtvrtou možností je využití materiálů, které má tlumočnický k dispozici v kabině, ať už tištěných nebo elektronických.

2.8.4 Taktiky pro předcházení zahlcení

Pokud má tlumočnický obavu, že by u něj v důsledku značné časové nebo procesní zátěže mohlo dojít k selhání (ať už vlivem zahlcení procesní kapacity nebo individuálního deficitu), může se pokusit tuto zátěž snížit následujícími taktikami (Gile 2009: 204-206):

Zprv psaním poznámek, a to především pokud se v textu vyskytují vlastní jména nebo číselné údaje. Nicméně tato taktika je dvojsečná, neboť na jednu stranu sice uvolní kapacitu krátkodobé paměti, na druhou stranu však spotřebovává drahocenný čas (zapisování zpomaluje), který může následně chybět. Nevýhody zapisování může do značné míry eliminovat pomoc kolegy v kabině, který zapisuje místo nás.

Druhá taktika je zkrácení prodlevy mezi vyslechnutím úseku a nástupem produkce řeči (Ear-Voice Span). To opět snižuje nároky na kapacitu WM, ale na druhou stranu také značně omezuje možnosti anticipace, což zvyšuje nároky na procesní kapacitu pro úsilí poslechu a analýzy.

Třetí taktikou je zvýšená segmentace výchozího projevu. Tlumočník se rozhodne rozčlenit výpověď do několika kratších vět, a to o něco dřív, než by začal s produkcí delší věty. To opět umožňuje snížit nároky na kapacitu krátkodobé paměti. Nicméně produkce několika kratších vět může být z hlediska spotřeby procesní kapacity méně efektivní než produkce jedné či dvou delších vět.

Čtvrtá taktika, která se uplatňuje zejména při tlumočení výčtů, je pozměnění pořadí jednotlivých prvků v daném výčtu, a to tím způsobem, že se poslední vyslechnutý prvek tlumočí jako první a tak dále. Tato taktika by měla uvolnit krátkodobou paměť. Tlumočení výčtů je obecně považováno za velice náročné, neboť výčty se vyznačují nízkou redundancí a vysokou obsahovou hustotou.

Kromě těchto dvou oblastí využití tlumočnických taktik se Gile zmiňuje také o taktikách sloužících k přeformulování výpovědi. Jedná se o nejrůznější jazykové operace typu generalizace, parafrázování, kalkování, vysvětlivky atp. (viz Gile 2009: 206-209).

2.9 Jednotka smyslu

Stanovení nejmenší překladové jednotky, kterou je možné překládat nebo tlumočit, je jedním z častých námětů diskuzí mezi teoretiky překladu i tlumočení. U simultánního tlumočení se jedná o stanovení nejkratšího úseku, od kterého je možné začít tlumočit, tj. který je nositelem smyslu. V minulosti se tento úsek mnohdy zaměřoval s lexikálními jednotkami, především pak u hodnocení tlumočnického výkonu, kdy se postupovalo podle chyb či posunů u jednotlivých slov VT (viz např. Barik 1971, 1994).

Jednotku smyslu obecně definuje už Ledererová (1978) jako jednotlivé smyslové úseky, nepravidelně se objevující v mysli těch, kteří se vědomě snaží porozumět řeči, kterou slyší. Během tlumočení se útržky smyslu objevují v okamžicích, kdy tlumočník jasně chápe smysl toho, co řečník říká. Jednotka smyslu je proto syntézou několika slov, která jsou uchována v krátkodobé paměti a která spolu s předchozími kognitivními zážitky či vzpomínkami umožní vytvořit smysl.

Gile mluví o jednotkách překladu, které u tlumočení nazývá *řečovými úseky* (*speech segments*). Ty se mohou vyskytovat v délce od jednoho až po několik slov či dokonce v délce jedné věty (Gile 2009: 168).

Goldman-Eislerová (1972: 69) zpochybňuje myšlenku, že by tlumočník mohl při simultánním tlumočení postupovat neustále po jednotlivých lexikálních jednotkách, tj. že by

jednotkou porozumění byla jednotlivá slova¹³. Závěry jejího výzkumu ukazují, že tlumočnické ve většině případů postupuje po predikačních úsecích, tj. že základem porozumění, které umožňuje nástup produkce řeči, je výpověď obsahující predikát. Délka této výpovědi se liší podle jazykové kombinace. Sloveso jako smyslový základ výpovědi potvrzuje i zjištění, že prodleva mezi vyslechnutím a produkcí řeči delší při tlumočení z němčiny, která má sloveso na konci věty, než u angličtiny nebo francouzštiny (Goldman-Eisler 1972: 74).

Mazza (2001: 95) pracuje s pojmem *jednotka smyslu (item of meaning)*, který definuje jako všechny prvky ve výpovědi, které jsou považovány za nutné pro porozumění dané výpovědi.

Pro účely naší experimentální studie (viz kapitola 3) se budeme držet definice jednotky smyslu od Mazzy. Takto definovaný úsek promluvy nám umožní objektivně rozdělit zkoumaný text na dílčí významové jednotky, které je nutné správně přetlumočit, aby byl v CT zachován obsah i význam VT.

2.10 Hodnocení tlumočnického výkonu

V této kapitole shrneme základní poznatky o různých přístupech k hodnocení tlumočnického výkonu.

V současné době existují dva převládající způsoby hodnocení tlumočnického výkonu, které se v mnohém prolínají a doplňují. Prvním z nich je hodnocení tlumočnického výkonu z hlediska jeho kvality. Druhým z nich je kvantitativní hodnocení tlumočnického výkonu, a to zejména z hlediska chyb (v nejobecnějším slova smyslu), kterých se tlumočnické dopouští.

Jsme si vědomi, že základním úkolem tlumočení je zprostředkovat komunikaci (viz např. Gile 2009: 26) a od naplnění této funkce se odvíjí i hodnocení tlumočnického výkonu. Kvalita u tlumočnického výkonu se také hodnotí s ohledem na míru splnění komunikační funkce.

Kvalitativní hodnocení tlumočnického výkonu často naráží na mnohostrannost úhlů pohledu a kritérií, které je nutné zohlednit, aby bylo hodnocení objektivní.

Kvantitativní hodnocení tlumočnického výkonu je také problematické, protože dosud neexistuje jednotný způsob hodnocení a ukazatele pro hodnocení se liší od jedné studie

¹³ „[...] it is doubtful whether simultaneous interpreters could start translating as soon as the first word was perceived, and maintain a pace elicited by lexical units; whether, in other words, the unit of comprehension would be a lexical one.“ (Goldman-Eisler 1972: 69)

k druhé. Hodnocení tlumočnického výkonu podle ukazatelů typu chyby a vynechávky je podle Gila málo přesné a spolehlivé (Gile 1997). Nicméně sám nenabízí jiné řešení¹⁴.

2.10.1 Otázka kvality

Hodnocení kvality tlumočnického výkonu v mnohém závisí na úhlu pohledu každého účastníka komunikace (Gile 2009: 39) a je podmíněné také komunikačním kontextem. Naráží na mnohostrannost kritérií, která by bylo nutné zohlednit a různorodost hodnotitelských skupin, které by se hodnocení měly účastnit. Různí účastníci komunikace (posluchač, mluvčí, případně klient nebo zadavatel) mají totiž různá očekávání od tlumočení (a to i během jedné tlumočnické situace) a od nich se odvíjí i důraz, jaký kladou na jednotlivá kritéria hodnocení. Odlišné požadavky na kvalitu mají také profesionální tlumočníci nebo lingvisté.

Mnozí autoři poukazují na metodologické obtíže, které provázejí snahy o hodnocení kvality tlumočení (viz např. Viezzi 1993, Pöchhacker 1994, oba cit. dle Kurz 2001, Moser-Mercer 1996). Jak dokazují četné studie (viz např. Kurz 1993, 2001, Kopczyński 1994, Gile 2001, Pöchhacker 2006), kromě účastníků komunikace a jejich očekávání záleží také na celkové tlumočnické situaci (kontext, typ události, odbornost projevu a posluchačů atp.).

V současné době převládá názor, že nejdůležitějším kritériem kvalitního tlumočení je splnění očekávání posluchače (Kurz 1993). Nicméně nejenom Gile (1991b, cit. dle Kurz 2001) je toho názoru, že posluchač není dostatečně kompetentní na to, aby posoudil kvalitu tlumočnického výkonu¹⁵, byť už jen kvůli zřejmému nedostatku, že posuzuje cílový text bez možnosti porozumět textu výchozímu. Pöchhacker (1994, cit. dle Kurz 2001: 404) navrhuje pro účely hodnocení kombinaci komplexního systému analýzy a popisu cílového textu (tj. zaměření na produkt tlumočení) a přímého (ač subjektivního) hodnocení od posluchačů daného produktu. Kurzová (2001: 404) poznamenává, že je nutné si uvědomit, že posluchači (popř. klienti) mají na tlumočnické (tlumočení) také svá očekávání, a to navzdory tomu, že třeba nejsou schopni správně posoudit kvalitu tlumočení.

Objektivní hodnocení tlumočnického výkonu co do kvality a správnosti je obtížné i z toho důvodu, že má poměrně široké rozpětí (Bertone 1989, cit. dle Gile 2009: 40). Podle jedné studie (Gile 2009: 40) se počet odchylek od jazykově vhodných přetlumočení experimentálního textu, hodnocený homogenní skupinou hodnotitelů, lišil od 5 do 28. To může být způsobeno především individuálním jazykovým cítěním každého hodnotitele a také

¹⁴ Kromě mnohonásobné replikace experimentů za účelem rozšíření vzorku a získání většího objemu relevantních dat. Což ale podle jeho vlastních slov není reálné, a to z důvodu chronického nedostatku vhodných subjektů.

¹⁵ Další viz např. Shlesinger (1997: 127), Ng (1992: 38) (oba cit. dle Kurz 2001), Kurz (2001: 403).

volnější normou věrnosti. Rozdíly v hodnocení se objevují také u různých skupin hodnotitelů (studenti či vyučující tlumočení, profesionální tlumočníci, lingvisté bez tlumočnického vzdělání) a také se různí podle jednotlivých skupin účastníků komunikace (mluvčí, příjemce, klient). Hodnocení se také odvíjí od toho, zda je předmětem hodnocení tlumočení vyslechnuté přímo, v reálném čase, nebo naopak jeho následný přepis do textové podoby (Gile 2009: 40).

Nicméně některá kritéria hodnocení kvality jsou nezávislá na kontextu a tlumočníci i teoretici tlumočení se na nich shodují. Gile uvádí například myšlenkovou jasnost, přijatelnost z hlediska jazyka, přesnost terminologie a věrnost (Gile 2009: 39). Základní parametry, které by kvalitní tlumočení mělo splňovat, jsou především požadavky ohledně věrnosti, zřetelnosti a přesnosti tlumočení, obecně tedy požadavky na výsledný produkt, který má být „věrným obrazem“ řečeného (Pöchhacker 2001: 413), stejně tak jako požadavky, aby byl tlumočnickův projev pro posluchače příjemný a přínosný. Gile (1983: 239) hodnotí kvalitu tlumočení jako vyvážený poměr informační věrnosti a kvalitního tlumočnickova projevu, v kontextu typu promluvy a komunikační situace. Jedním z důležitých ukazatelů pro hodnocení kvality tlumočnického výkonu je také objem informačních ztrát (neboli vynechávek)¹⁶.

2.10.2 Otázka chyb

Chyby a vynechávky v tlumočení mohou být velmi četné (viz např. Gile 1997), ač si to tlumočníci jen neradi přiznávají, a to navzdory dobrým vnějším podmínkám, projevu i řečníkovi. Kvantifikace a kvalifikace chyb (v nejširším slova smyslu) je proto jedním z nejčastějších způsobů hodnocení tlumočnického výkonu, případně hodnocení jeho kvality.

Při hodnocení tlumočnického výkonu vyvstává otázka, co považovat za chybu. Některé nedostatky, např. nesprávné přetlumočení číselných údajů či vlastních jmen, protimluvy nebo chyby v gramatice, jsou zřejmé. Naopak otázky správnosti lexikální a sémantické už tak jednoznačné nebývají, liší se od jednoho hodnotitele k druhému (Gile 2001: 387-388). Ani mezi teoretiky tlumočení neexistuje jednotný systém hodnocení tlumočnického výkonu a

¹⁶ „Les incidences de ces pertes, dont l'ampleur est très variable, sur l'efficacité du message, sont l'un des principaux déterminants dans l'évaluation de la qualité en interprétation simultanée.“ (Gile 1983: 238)

„If omissions and errors are interpreted as rough indices of quality of performance, what these findings may imply is that the ration of number of words in T's [translator] version to that in S's [speaker] may serve as a gross measure of evaluation.“ (Barik 1975)

empirické studie zabývající se tlumočením si většinou stanovují své vlastní systémy hodnocení (nebo si uzpůsobují jeden ze stávajících systémů).

Existuje mnoho různých způsobů hodnocení chyb u simultánního tlumočení. Gerver (1969) ve své studii poukazuje na to, že mnohdy by pro některé kategorie „chyb“ bylo vhodnější použít termín *nesouvislost*, a to z toho důvodu, že zatímco vynechávky, opakování, zkrácení smyslu atp. jsou vnímány jako skutečné chyby, jiné fenomény vyskytující se během ST, jako například substituce nebo auto-korekce, už jako chyby vnímané nejsou, nicméně přesto jejich výskytem dochází k přerušení plynulého projevu tlumočnicka. Sám stanovuje sedm kategorií odchylek mezi VT a CT: vynechání slova, vynechání věty, vynechání delších úseku než je věta, substituce slov, substituce vět, oprava slov, oprava vět. Gerver (1969) definuje substituci jako přibližné nebo méně přesné přetlumočení, které nějakým způsobem mění význam dané věty. Podobně i Shlesingerová (2000: 3) podotýká, že by bylo vhodnější používat termín *posun* než chyba, a to zejména u vynechávek.

Barik (1975: 80-85) definuje tři obecné druhy odchylek přetlumočeného textu od výchozího textu. Zaprvé vynechávka, kdy dochází k vynechání nějakého prvku VT (kromě vynechání irelevantních repetitiv, falešných začátků a výplňkových slov). Zadruhé doplnění, kdy dochází k přidání prvku, který nebyl součástí VT (s výjimkou tlumočnickových falešných začátků, repetitiv atp.). A zatřetí substituce některé části VT. Pokud se substituovaná část značně odlišuje od VT, lze substituci charakterizovat jako chybu. Chyby zahrnují například závažné a méně závažné sémantické (tj. významové) chyby na úrovni slov, nebo na úrovni věty, kdy v důsledku přeskupení jednotlivých větných členů dochází k sémantickému posunu až k závažné chybě. Je však nutné si uvědomit, že Barik pracuje na úrovni lexikálních jednotek, tj. jeho základní jednotka pro hodnocení je slovo.

Pro potřeby hodnocení tlumočnického výkonu navrhuje Barik sloučení kategorie vynechávek a chyb, což zdůvodňuje tím, že se v obou případech jedná o narušení plynulosti tlumočení. Poté je možné porovnávat správnost tlumočení z hlediska celého textu, tj. podle podílu správně přetlumočených jednotek z celkového počtu jednotek ve VT. Uvádí však také, že pokud se tyto dvě kategorie při hodnocení zohledňují odděleně, mělo by být procento správně či nesprávně přetlumočených jednotek usouvztažněno pouze k tlumočeným jednotkám (tj. vynechat kategorii vynechávek), a to proto, že vynechání jednotky logicky

neumožňuje její přetlumočení¹⁷. Přesto však ani toto nepovažuje za ideální řešení, protože v tlumočnickém kontextu vše ovlivňuje vše, tzn. i vynechání některého prvku určitým způsobem ovlivní jeho okolí.

Barik (1975) se zároveň zmiňuje i o nedostacích svého systému kategorizace odchylek, který podle jeho vlastního doznání v mnohém nebere v úvahu oprávněné tlumočnické strategie a rozdíly v jazykové vytříbenosti převodu u jednotlivých tlumočnicků¹⁸.

Clifford (2001: 372) Barikově systému hodnocení vyčítá, že klade příliš velký důraz na lexikální stránku převodů mezi výchozím a cílovým projevem, tj. že se příliš soustředí na významy jednotlivých slov a správnost jejich převodu považuje za hlavní kritérium rozdělení do svých tří obecných kategorií. Tento způsob hodnocení ale neumožňuje zohlednit jemnější jazykové nuance a vytříbenost, které jsou však známkou kvalitního tlumočení, resp. tlumočení na vyšší než začátečnické úrovni. Nicméně Barik si je tohoto nedostatku vědom a sám na něj poukazuje (viz výše). Clifford (2001: 365-378) navrhuje vlastní, velice komplexní model hodnocení tlumočnického výkonu (resp. kvality tlumočnického výkonu), který klade důraz na tlumočení jako součást diskurzu (tj. promluva nejen jako jazykový jev, ale v kontextu komunikační situace) a který vychází z teorie diskurzu, Saussurovy obecné lingvistiky (jazykový znak jako kombinace složky označující a označované), jazykových jevů deixe a modality a teorie řečových aktů. Tento způsob hodnocení zohledňuje mnohé výše zmíněné aspekty, nicméně pro praktickou aplikaci na tlumočnický výkon se nám jeví až příliš komplexní a příliš časově náročný.

¹⁷ „The number of additions is thus based on the number of words in the original version which are translated (obviously not in terms of literal word-for-word translation but in terms of meaning equivalence) rather than on the number of words in the translation. [...] As in the case of additions, the number of mistranslations or errors committed by the T [translator] is calculated on the basis of the amount of original material (number of words) effectively translated, e.r. excluding from the word total those words associated with omitted material, since for such material the possibility of concomitant errors is effectively removed.” (Barik 1975: 87)

„Part of the reason for the relative lack of „meaningful“ results and for the discrepancies associated with the error data stems from the fact that, as pointed out, the incidence of errors is not a fully independent event, since it relates to some extent to the degree to which material is omitted in translation. Even though the error index is based on the amount of material effectively translated, functionally it is still not independent of the amount or nature of the material omitted. [...] The coding scheme does not directly reflect on the overall intelligibility of the translation, nor on such other vital aspects of delivery as intonation, cadence, etc. The data for the amateurs are thus not directly comparable with those of trained Ts as indices of adequacy of performance.“ (Barik 1975: 88)

¹⁸ „[...] As in the case of omissions, the coding system for errors probably favours the less-qualified T [translator] while penalizing the more-qualified T to some extent because of his very expertness. In coding errors, the main concern is with the „transfer“ of the information from the original version to the translation, and not with how „elegantly“ that information is conveyed. A distinguishing characteristic between more-qualified and less-qualified Ts are typically very literal, being in many instances almost word-for-word „verbal transpositions“ rather than translations, whereas those by professional Ts are substantially more in agreement with the idiom of the target language. Translations by amateurs are thus considerably more „awkward“ and less intelligible than those of more-qualified Ts, but this is not reflected accurately in the coding system.“ (Barik 1975: 88)

Pro potřeby vyhodnocení tlumočnického výkonu u subjektů našeho vlastního experimentu jsme se rozhodli pro kvantitativní způsob hodnocení na základě správnosti přetlumočení jednotek smyslu (viz kapitola 3.2.4), který částečně vychází z původních Barikových kategorií odchylek. Na rozdíl od Barika však pracujeme na úrovni jednotek smyslu (viz kapitola 2.9) a nikoliv na úrovni lexikálních jednotek. Domníváme se, že námi uplatněný způsob hodnocení bude vhodný a dostatečně objektivní, abychom jeho prostřednictvím dospěli k platným závěrům.

2.11 Stanovení hypotézy

Ověřování modelu úsilí, resp. ověřování hypotéz týkajících se procesu simultánního tlumočení a procesů probíhajících během tlumočení, je velice obtížné. Tlumočení je natolik komplexní proces, skládající se z mnoha dílčích úkonů a procesů, které se navzájem ovlivňují, že jeho empirické zpracování jako celku je téměř nemožné. Tato provázanost jednotlivých součástí jednak znesnadňuje izolaci jen jedné dílčí činnosti či jevu, který má být předmětem výzkumu, jednak neumožňuje vztáhnout závěry učiněné na jednom dílčím procesu obecně na celý proces simultánního tlumočení (viz např. Gile 1997). Dalším faktorem znesnadňujícím výzkumné ověřování je, že se jedná o velice individuální činnost, která se může značně lišit od jednoho tlumočnicka k druhému, a to z pohledu uplatněných strategií a taktik, z hlediska zkušeností a úrovně tlumočnických kompetencí, osvojení techniky, všeobecných jazykových dovedností a mimojazykových znalostí, jako i momentálních dispozic (únava, nezáměr, nesoustředěnost).

Navzdory výše zmíněným obtížím jsou empirické studie o dílčích aspektech procesu ST poměrně časté a proto se i my pokusíme pomocí experimentální studie jeden takovýto aspekt ověřit.

Vycházejíc z teoretického rámce Gilova modelu úsilí stanovujeme hypotézu, že u simultánního tlumočení může dojít vlivem výskytu číselných údajů k zahlcení tlumočnickovy procesní kapacity. Jelikož současná lékařská věda neumožňuje zkoumat zahlcení procesní kapacity přímo, budeme tuto hypotézu ověřovat na základním projevu zahlcení procesní kapacity, a sice na zhoršení tlumočnického výkonu. Vzhledem k charakteru základního souboru (viz kapitola 3.1.3) stanovujeme dílčí hypotézu, že zhoršení tlumočnického výkonu bude výraznější u studentů čtvrtého ročníku než u studentů pátého ročníku.

3. Empirická část

3.1 Experiment

3.1.1 Návrh experimentu

Hypotézu formulovanou v kapitole 2.11 jsme se rozhodli ověřit empirickým výzkumem, formou experimentální studie. Jak již bylo zmíněno v úvodu diplomové práce, výzkumný problém, kterým se zabýváme, je vztah mezi výskytem číselných údajů ve VT¹⁹ a zahlcením procesní kapacity u tlumočnicka v průběhu simultánního tlumočení, resp. zda tlumočení číselných údajů může způsobit zahlcení procesní kapacity.

Navržený experiment sestával z jednorázového simultánního přetlumočení vybraného textu vybraným vzorkem subjektů. Tlumočení probíhalo na jazykové kombinaci angličtina - čeština, přičemž se tlumočilo z angličtiny do češtiny, tj. z jazyka B do jazyka A²⁰.

Součástí původního návrhu experimentu byl i dotazník, který subjekty vyplňovali bezprostředně po skončení tlumočení. Nicméně dotazník nakonec nebyl ve vyhodnocení a analýze experimentu nijak zohledněn, proto jej v práci ani dále neuvádíme. Sloužil pouze pro účely snadného zjištění podstatných informací o subjektech, tj. zařazení do ročníků, jazykové kombinace atp., aby se ze vzorku vyloučily případné nevyhovující subjekty.

Pro zajištění co možná největší validity a reliability experimentu jsme se snažili vyloučit co nejvíce faktorů, které by mohly mít zkreslující vliv na výsledky. Tyto faktory souvisí s volbou autentického textu, rozdělením nahrávky na dvě části z důvodu vyloučení únavy subjektů, výběrem vhodných subjektů, nahráváním všech subjektů v jednotných časových i prostorových podmínkách či uvedením do kontextu a poskytnutím slovní zásoby. Pro detailnější popis problematiky viz příslušné podkapitoly této kapitoly.

3.1.2 Experimentální materiál

Výchozím experimentálním materiálem byl digitální záznam přednášky profesora Kevina Browna, ředitele britského Ústavu forenzní a rodinné psychologie při univerzitě

¹⁹ Termín *výchozí text* označuje pro účely naší diplomové práce nejen tištěné texty, ale obecně jakoukoliv promluvu (písemnou či ústní), která je v dané komunikační situaci výchozí (ve výchozím jazyce), tj. která je předmětem tlumočení.

²⁰ Klasifikace podle AIIC. Jazyk A je definován jako mateřský jazyk tlumočnicka, jazyk B je definován jako aktivní jazyk, do kterého je tlumočnick schopen tlumočit.

v Birminghamu a poradce Světové zdravotnické organizace, na téma *Telefonní linky bezpečí a jejich potenciál v prevenci týrání dětí a zanedbávání povinné péče*²¹, která se uskutečnila v rámci mezinárodního odborného semináře o ochraně dětí a dětských právech, pořádaného v září 2003 českou neziskovou organizací Nadace Naše dítě.

Ze záznamu přednášky byl zvolen zhruba dvacetiminutový úvodní úsek a nahrávka byla v této délce sestřižena (ve formátu stereo) pomocí počítačového audio editoru GoldWave. Poté byla rozdělena na dva samostatné soubory o zhruba stejné časové délce, které na sebe po vynechání několika vět projevu plynule navazují (důvody této úpravy jsou vysvětleny v podkapitole 3.1.5.). Záznam nebyl dále nijak upravován. Pro originální nahrávku i sestřižené soubory viz příložený kompaktní disk. Pro textový přepis nahrávky viz Příloha I.

Pro účely našeho experimentu jsme záměrně zvolili autentický text, tj. autentický záznam řečníka ze skutečné konference, který byl simultánně tlumočen. Se záznamem jsme kromě výše zmíněných formálních úprav dále nemanipulovali. Volbou autentického textu se lišíme od valné části experimentálních studií zkoumajících proces simultánního tlumočení, které probíhají na upravovaných či uměle sestavených textech. Názory na tuto problematiku se mezi badateli liší, o kritice používání neautentických experimentálních textů viz např. Gile (1991a: 161-162). Sice nebyly vypracovány žádné studie, které by se zaměřovaly na otázku, zda má užití autentického projevu oproti uměle připravenému projevu nějaký vliv na výzkumné závěry u experimentů zabývajících se simultánním tlumočením²², nicméně nemalá část profesionálních tlumočnicků je toho názoru, že mezi nimi rozdíl skutečně je, a že umělé texty mohou mít zkreslující vliv na tlumočnický výkon (Gile 1991a: 161-162). Podle našeho názoru proto mohou být závěry výzkumů prováděných na autentických projevech odlišné od výzkumů s použitím umělých textů. Na druhou stranu je však zřejmé, že autentický text je jen jedním z faktorů, které umožňují autentičnost tlumočnické situace během experimentu. Vzhledem k tomu, že jsme jako subjekty zvolili studenty tlumočení, rozhodli jsme se reálnou tlumočnickou situací zachovat alespoň autentickým záznamem projevu ze skutečné konference.

Zvolený úryvek z přednášky byl vybrán z důvodu vysoké koncentrace číselných údajů, a to jak z hlediska celkového počtu číselných údajů (ve zkoumaných úsecích je jich celkem 61), tak i z hlediska jejich rozmístění v průběhu projevu. Obě poloviny nahrávky mají nejprve

²¹ *The Potential of Telephone Helplines to Prevent Child Abuse and Neglect*

²² Tlumočení textů, které nejsou určeny pro ústní přednes, či izolovaných úryvků či vět bez kontextu může podle Gila (1991: 161) přinést zajímavé výsledky z hlediska procesů zpracování informace, produkce a porozumění řeči, nicméně obecně nemůže podat pravdivý obraz procesů a strategií, které probíhají v autentické situaci simultánního tlumočení.

úvodní část bez číselných údajů (cca 1/3 textu), poté následuje část s vysokou koncentrací číselných údajů (cca 1/3 textu) a poté závěrečná část, převážně bez číselných údajů (cca 1/3 textu). Číselné údaje nejsou samy o sobě složité, jedná se převážně o procenta a číslovky v řádu desítek, maximálně stovek. Jejich obtížnost tkví v jejich vysoké koncentraci v rámci jednotlivých vět (resp. úseků, podle kterých probíhá vyhodnocení, viz kapitola 3.2). Tato koncentrace byla nutným předpokladem pro ověření stanovené hypotézy.

Text samotný je z hlediska tlumočení možné charakterizovat jako obtížný, nicméně se domníváme, že při volbě vhodných tlumočnických taktik a strategií by tlumočnickovi (resp. studentovi tlumočení) nemělo jeho tlumočení způsobit větší potíže. Toto tvrzení je samozřejmě platné pouze obecně, výkon jednotlivých tlumočnicků je vysoce individuální záležitostí, stejně jako otázka, které typy a témata textu považuje ten který tlumočnick za snadné či naopak obtížné.

Charakteristika zvoleného textu nám umožnila do značné míry vyloučit druhotné faktory, se kterými se tlumočníci ve své praxi často setkávají a které jsou považovány za zátěžové faktory (viz kapitola 2.7). Projev řečníka je vyvážený a poměrně klidný, tempo je svižné, ale ne příliš rychlé. Konferenční příspěvek je sice předem připravený, ale není čtený, je přednášený spontánně. Jedná se o rodilého britského řečníka, který mluví kultivovanou angličtinou s britským přízvukem. Projev je jasně a srozumitelně strukturovaný a logicky členěný. Mluví se drží tématu. Z jazykového hlediska je výskyt přechodů, vyšinutí z vazby, falešných začátků atp. jen minimální.

3.1.3 Subjekty

Základní soubor pro náš experiment je definovaný jako vysokoškolští studenti tlumočnického směru s češtinou jako jazykem A a angličtinou jako jazykem B²³, kteří mají splněný minimálně jeden semestr výuky simultánního tlumočení. Závěry experimentu bude možné zobecnit pouze pro tento základní soubor²⁴. Jako vzorek základního souboru byli vybráni studenti oborů Překladařství a tlumočnictví nebo Mezikulturní komunikace, vyučovaných na Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Do vzorku byli zařazeni všichni studenti čtvrtého a pátého ročníku magisterského studia a

²³ Je však nutné upozornit na to, že ne všichni studenti ÚTRL skutečně u svého aktivního jazyka dosahují úrovně B, jak ji stanovuje AIIC. Z tohoto důvodu může být jejich tlumočnický výkon negativně ovlivněn i případnou nedostatečnou jazykovou kompetencí.

²⁴ Toto omezení samozřejmě nevyklučuje možnost, že závěry plynoucí z našeho experimentu se mohou ukázat platné i pro další skupiny osob, například pro čerstvé absolventy tlumočení nebo profesionální tlumočnický.

studenti prvního ročníku navazujícího magisterského studia (ekvivalentní ke čtvrtému ročníku magisterského studia), kteří byli ochotni se experimentu zúčastnit. Jedná se tedy o zvláštní variantu záměrného výběru (Pelikán 2011: 47-48). Podmínkou pro zařazení do vzorku byla specializace tlumočení a jazyková kombinace angličtina a čeština, s češtinou jako mateřským jazykem (jazyk A podle klasifikace AIIC) a angličtinou jako aktivním jazykem (jazyk B). Případné studium či znalost dalšího tlumočnického jazyka bylo zanedbáno.

Jak poukazuje např. Gile (1997: 174) nebo Isham (cit. dle Shlesinger 2000: 70), jednou z metodologických obtíží tlumočnického výzkumu je malý počet vhodných subjektů, tj. profesionálních tlumočnicků²⁵. Tato situace je důsledkem vícero faktorů, mj. objektivně malého počtu subjektů pro danou jazykovou kombinaci, nedostupnost subjektů v místě výzkumu, neochota účastnit se experimentů atd. I proto jsou jako subjekty často využíváni studenti tlumočnických oborů, což má ale také své nedostatky²⁶. Jsme si tohoto nedostatku vědomi, nicméně jsme přesvědčeni, že i na subjektech z řad studentů lze dojít k platným a podnětným závěrům, byť budou z hlediska obecné platnosti aplikovatelné pouze v omezené míře.

Výběrový soubor je heterogenní z hlediska délky tlumočnického výcviku. První skupinu tvoří studenti čtvrtého ročníku magisterského studia a prvního ročníku navazujícího magisterského studia, tj. absolventi jednoho semestru výcviku simultánního tlumočení. Druhou skupinu tvoří studenti pátého ročníku magisterského studia, tj. absolventi tří semestrů výcviku simultánního tlumočení²⁷. Toto kritérium je později zohledněno v některých částech analýzy dat, pro většinu analýz jsou však uvažováni všechny subjekty jako celek.

Celkový počet subjektů je dvacet. Z hlediska skupin: první skupinu (zjednodušeně dále označovanou jako čtvrtý ročník) tvořilo jedenáct subjektů, druhou skupinu (dále označovanou jako pátý ročník) devět subjektů. Heterogenost tlumočnicků z hlediska pohlaví (15 žen, 5 mužů) a věku (průměrný věk 24,7 let) byla zanedbána. Pro rozdělení subjektů do skupin viz Tabulka 1 a Tabulka 2.

²⁵ „Subjects (interpreters) are difficult enough to come by, and it is unreasonable to expect any study to include them in large numbers. The solution is to design studies that control the most variables physically, rather than statistically.“ (Isham, cit. dle Shlesinger 2000: 70)

²⁶ „... the use of students as subjects is problematic. Neither their processes nor their strategies can be safely assumed to reflect those of professional interpreters, if only because very few pass their final exams and become interpreters.“ (Gile 1997: 174)

²⁷ Celková délka výuky simultánního tlumočení na ÚTRL je v současné době čtyři semestry, nicméně experiment proběhl na začátku letního semestru 2011, studenti tedy ještě neměli ukončený celý ročník.

RESPONDENTI	ROČNÍK
tlumočník 1	4
tlumočník 2	4
tlumočník 3	4
tlumočník 4	4
tlumočník 5	4
tlumočník 6	4
tlumočník 7	4
tlumočník 8	4
tlumočník 9	4
tlumočník 10	5
tlumočník 11	5
tlumočník 12	5
tlumočník 13	4
tlumočník 14	4
tlumočník 15	5
tlumočník 16	5
tlumočník 17	5
tlumočník 18	5
tlumočník 19	5
tlumočník 20	5

Tabulka 1: Subjekty podle ročníků

ČTVRTÝ ROČNÍK	PÁTÝ ROČNÍK
tlumočník 1	tlumočník 10
tlumočník 2	tlumočník 11
tlumočník 3	tlumočník 12
tlumočník 4	tlumočník 15
tlumočník 5	tlumočník 16
tlumočník 6	tlumočník 17
tlumočník 7	tlumočník 18
tlumočník 8	tlumočník 19
tlumočník 9	tlumočník 20
tlumočník 13	
tlumočník 14	

Tabulka 2: Subjekty podle skupin

3.1.4 Pilotní experiment

Před samotným experimentem jsme uskutečnili pilotní experiment. Ten měl za cíl ověřit, že navržená podoba experimentu je vhodná a proveditelná a zároveň vyloučit případné nedostatky a problémy dřív, než bude experiment proveden na skutečných subjektech. Také jsme se chtěli ujistit, že text je pro studenta tlumočení zvládnutelný.

Pro účely pilotní fáze výzkumu jsme požádali čerstvou absolventku²⁸ tlumočnické specializace na ÚTRL (s češtinou A a angličtinou B) o přetlumočení obou částí nahrávky. Absolventka (nikoliv studentka) byla vybrána z toho důvodu, aby se zbytečně nezmenšovala velikost platného vzorku subjektů. Domníváme se, že čerstvá absolventka je z hlediska úrovně jazykových a tlumočnických znalostí a dovedností dostatečně srovnatelná s vybraným vzorkem, a tudíž vhodná pro pilotní experiment.

Pilotní fáze neodhalila žádné nedostatky. Text byl shledán obtížným, ale přesto tlumočitelným, subjekt si uvědomoval zvýšenou náročnost vlivem číselných údajů. Přiznal subjektivní pocit zahlcení procesní kapacity v některých úsecích se zvýšenou koncentrací číselných údajů.

Data z pilotního experimentu nebyla dále zpracována, nebyla zařazena do následujícího experimentu, ani nijak zohledněna v konečné analýze.

²⁸ Domníváme se, že jedna osoba je pro účely pilotního experimentu dostačující.

3.1.5 Průběh experimentu

3.1.5.1 Informace pro účastníky

Před zahájením samotného tlumočení byly subjektům vždy sděleny následující informace: Nejprve jim byl vysvětlen průběh experimentu, tj. že po krátkém uvedení do kontextu a poskytnutí slovní zásoby budou požádáni o simultánní přetlumočení dvou na sebe navazujících částí jednoho projevu, z angličtiny do češtiny, o délce zhruba deseti minut každý, a že mezi oběma částmi budou mít možnost si na pár minut odpočinout.

Poté byla každému subjektu poskytnuta vytištěná slovní zásoba, která byla autorkou experimentu považována za obtížnou z hlediska terminologie (viz Příloha II). Poskytnutí slovní zásoby mělo za účel vyloučit neznalost slovní zásoby jako faktor, který by mohl zkreslit následné vyhodnocení získaných dat.

Poté byli účastníci uvedeni do kontextu: jedná se o záznam autentické přednášky britského profesora o výhodách a nevýhodách linek bezpečí v prevenci týrání dětí a zanedbávání povinné péče, kterou pronesl v Praze před pár lety v rámci konference pořádané Nadací Naše dítě.

Subjekty nebyli předem upozorněni na cíle experimentu, ani na výzkumnou otázku, ani na zvýšený výskyt číselných údajů v textu.

3.1.5.2 Nahrávání

Experiment se uskutečnil v jediném dni, v tlumočnické laboratoři Filozofické fakulty, v rámci běžné výuky simultánního tlumočení. Subjekty byli nahráváni ve skupinách po čtyřech až šesti osobách (dáno kapacitou laboratoře), celkem ve čtyřech skupinách. Pořadí subjektů bylo náhodné a na průběh a výsledky experimentu nemělo vliv. Všechny skupiny měly stejné podmínky. Zvukové záznamy tlumočení byly pořízeny digitálně na několika různých zařízeních (diktafon, mobilní telefon s nahrávacím softwarem) a bezprostředně po skončení experimentu uloženy do počítače pro další zpracování.

Experiment probíhal v několika fázích. Po poskytnutí relevantních informací (viz kapitola 3.1.5) byli subjekty rozděleni do tlumočnických kabin tak, aby byl každý sám. Nejprve přetlumočili první část nahrávky. Po jejím přetlumočení měli subjekty několik minut na odpočinek, byli však požádáni, aby se během přestávky nevyjadřovali k žádnému aspektu experimentu. Poté přetlumočili druhou část nahrávky.

Rozdělení nahrávky na dva kratší úseky jsme považovali za nutné vzhledem k povaze zvoleného základního souboru subjektů. Přestože v profesionální tlumočnické situaci se očekává, že tlumočnick bude schopen kvalitně simultánně tlumočit zhruba dvacet minut než

dojde ke střídání, u studentů na konci vysokoškolského studia se předpokládá kvalitní zvládnutí zhruba deseti až patnáctiminutového úseku. Protože jsme chtěli u našich subjektů – studentů vyloučit možnou únavu jako zkreslující faktor, plynoucí z přílišné délky tlumočení, rozhodli jsme se pro dva desetiminutové úseky místo jednoho dvacetiminutového. Desetiminutový úsek jsme z hlediska délky pokládali za zvládnutelný jak pro pátý ročník, tak pro čtvrtý ročník.

Jsme si vědomi, že podmínky experimentu byly přes veškerou snahu do jisté míry laboratorní, a to především fyzickou nepřítomností řečníka, absencí skutečných posluchačů (posluchačkami byly autorka experimentu a vyučující) a tlumočením ve školních podmínkách. Nicméně se domníváme, že přítomnost vyučující a realizace experimentu v rámci běžné výuky pomohlo z hlediska motivace do jisté míry vyvážit zmíněnou nepřirozenost laboratorních podmínek. Subjekty si totiž byli vědomi toho, že po skončení experimentu jim bude od vyučující poskytnuta jako obvykle zpětná vazba.

Na rozdíl od Mazzy (2000) jsme nezohledňovali, zda si subjekty píší nebo nepíší během tlumočení poznámky (především číslice). Zároveň také nebylo možné uvažovat celkem běžnou tlumočnickou praxi, a to pomoc kolegy v kabině, který zapisuje číselné údaje a další relevantní data.

3.2 Zpracování dat

3.2.1 Metodologie

Výstupem experimentu bylo jedenadvacet²⁹ zhruba dvacetiminutových nahrávek³⁰ v digitální podobě, které byly následně přepsány do textové podoby (viz kapitola 3.2.3). Jako výzkumnou metodu jsme zvolili experimentální ověření hypotézy, a to na vybraném vzorku subjektů ze stanovené základní skupiny. Jako metodu sběru dat jsme zvolili kvantitativní vyhodnocení vybraných úseků (viz níže) z hlediska číselných údajů (ČÚ) a jednotek smyslu (JS). Nezávisle proměnná je výskyt číselných údajů, závislá proměnná je tlumočení jednotek smyslu. Získaná data byla podrobena analýze pomocí matematických a statistických metod, především průměrováním.

3.2.2 Zpracování výchozího textu

Ve VT jsme nejprve vyznačili všechny číselné údaje. Do stanovených úseků (viz níže) jsme nezahrnuli pouze pět z těchto číselných údajů, a to z toho důvodu, že se v textu vyskytovaly osamoceně, a tudíž nebyly vhodné pro náš výzkumný problém. Celkový počet hodnocených číselných údajů je 61.

VT jsme následně rozdělili na úseky, které obsahují číselné údaje. Úsek jsme definovali jako sémanticky ohraničenou část textu, která obsahuje několik číselných údajů a jejich okolí, které je nutné k porozumění obsahu sdělení. Úseky jsou záměrně voleny delší, aby následná analýza umožnila ověřit stanovenou hypotézu. Kde to text umožňoval, obsahují stanovené úseky i navazující sémanticky ohraničený úsek bez číselných údajů. Celkový počet úseků je 12 (viz Příloha III).

Kromě dvanácti úseků s výskytem číselných údajů jsme zvolili také jeden kontrolní úsek (viz Příloha III), který umožnil následné porovnání tlumočnického výkonu z hlediska jednotek smyslu v úseku s číselnými údaji a bez číselných údajů. Kontrolní úsek jsme záměrně zvolili hned v úvodní třetině textu, abychom vyloučili možnou únavu subjektů a také možné zahlcení procesní kapacity vlivem číselných údajů. Zároveň je záměrně zvolen až po několika úvodních větách (a přerušení projevu ze strany jiné mluvčí), aby měli subjekty možnost zvyknout si na podmínky experimentu a na mluvčího.

²⁹ V průběhu přepisu nahrávek se ukázalo, že jedna z nahrávek je neúplná. Proto byl daný subjekt vyřazen ze vzorku a s jeho daty nebylo dále pracováno.

³⁰ Resp. dvaadvacet zhruba desetiminutových nahrávek.

Číselný údaj je pro účely našeho experimentu definován jako číslice a všechny formální prvky, které ji nezbytně sémanticky doplňují. Jednotka smyslu je definována jako každý jednotlivý prvek ve výpovědi, který je nezbytně nutný pro správné pochopení jejího smyslu.

V každém ze zvolených dvanácti úseků VT jsme vyznačili všechny výskyty obou zkoumaných jevů – číselných údajů a jednotek smyslu. Ty jsme poté přepsali do přehledné tabulky, pro každý úsek zvlášť. Jednotek smyslu je za všechny úseky s výskytem číselných údajů celkem 284. Počet číselných údajů a jednotek smyslu se liší úsek od úseku. V kontrolním úseku jsme také vyznačili všechny jednotky smyslu (celkem 66) a přepsali je do zvláštní tabulky. Pro souhrnný seznam ČÚ a JS viz Příloha IV.

3.2.3 Přepis nahrávek

Výstupem experimentu byly digitální záznamy tlumočení jednotlivých subjektů³¹. Ty bylo nutné pro účely dalšího zpracování nejprve přepsat do textové podoby. Způsobů přepisu existuje celá řada, nejkompexnější je úplná fonetická transkripce. Pro účely naší práce však plně postačoval níže popsáný, poměrně jednoduchý způsob přepisu.

Nahrávky (jakož i VT) jsme přepsali běžnou latinkou do textového procesoru, nebylo nutné používat fonetickou abecedu ani fonetické značky. Zvláštní důraz jsme však kladli na věrné zaznamenání všech odchylek od správné morfologické formy slov, všech přechytlivostí, falešných začátků, opakování jednoho slova nebo části slova vícekrát za sebou, vyšínutí z vazby a syntaktických nejasností. Hezitační zvuky byly zaznamenány pomocí velkého písmene E (u dlouhého trvání zvuku byla přidána další e), ale pouze v případech, kdy byly tyto zvuky natolik prominentní, že výrazně narušovaly poslech tlumočnickova projevu. Interpunkce byla distribuována podle intonace a také podle segmentace projevu, pomlky a delších pauz, s přihlédnutím k logickému členění promluvy. Pro kompletní přepis nahrávek viz Příloha XII.

Tento způsob přepisu jsme zvolili s ohledem na následné vyhodnocení číselných údajů a jednotek smyslu podle níže popsáných kategorií (viz kapitola 3.2.4). Nejdůležitějším aspektem, který bylo nutné v přepisu zaznamenat, byla sémantická ne/správnost přetlumočení a jazyková forma číselných údajů a jednotek smyslu.

³¹ Všechny nahrávky tlumočení jednotlivých subjektů jsou k dispozici na přiloženém kompaktním disku (Příloha XII).

3.2.4 Hodnocení

3.2.4.1 Kategorie číselných údajů

Kategorizace tlumočení číselných údajů a jednotek smyslu byla vzhledem k povaze našeho výzkumu zvolena co nejzákladnější, protože samotná kategorizace není předmětem naší studie, je pouze prostředkem pro vyhodnocení výstupů experimentu, tj. pro sběr dat.

Číselné údaje jsme rozčlenili do pěti kategorií z hlediska zpracování ČÚ během tlumočení (tj. způsob převodu z VT do CT):

- ČÚ přetlumočen správně
- ČÚ přetlumočen nesprávně
- ČÚ vynechán
- ČÚ zaokrouhlen
- ČÚ substituován

Kategorie *ČÚ přetlumočen správně* je definována jako správné převedení číslice i všech formálních prvků, které ji doplňují. Kategorie *ČÚ přetlumočen nesprávně* je definována jako chybné převedení číslice nebo formálních prvků, které ji doplňují, nebo obou. Kategorie *ČÚ vynechán* je definována jako situace, kdy došlo k úplnému vynechání ČÚ. Kategorie *ČÚ zaokrouhlen* je definována jako zaokrouhlení číslice, které nebrání správnému porozumění výpovědi a kdy jsou zároveň zachovány i formální prvky, které číslici doplňují. Kategorie *ČÚ substituován* je definována jako situace, kdy tlumočnick místo číslice použije jiný výraz s podobným sémantickým obsahem, který nebrání správnému porozumění výpovědi a kdy jsou zároveň zachovány i formální prvky, které číslici doplňují.

3.2.4.2 Kategorie jednotek smyslu

Jednotky smyslu jsme rozčlenili do pěti kategorií z hlediska zpracování JS během tlumočení (tj. způsob převodu z VT do CT):

- JS přetlumočena správně
- JS vynechána
- JS substituována
- JS přetlumočena nesprávně z hlediska obsahu
- JS přetlumočena nesprávně z hlediska jazykové formy

Kategorie *JS přetlumočena správně* je definována jako správné převedení JS po obsahové i formální stránce. Kategorie *JS vynechána* je definována jako situace, kdy došlo k úplnému vynechání dané JS. Kategorie *JS substituována* je definována jako záměna JS se zachováním sémantického obsahu JS. Kategorie *JS přetlumočena nesprávně z hlediska obsahu* je definována jako nesprávné převedení sémantického obsahu JS. Kategorie *JS přetlumočena nesprávně z hlediska jazykové formy* je definována jako převedení JS nevhodným způsobem z morfologického, syntaktického či fonetického hlediska, nebo výskyt přechytlivostí, koktání či parazitních zvuků v projevu řečníka u dané JS.

3.2.4.3 Vyhodnocení úseků

Jak již bylo řečeno v popisu metodologie, vyhodnocení výstupů experimentu bylo kvantitativní. Jsme si vědomi toho, že zvolené hodnocení je jen jedním z mnoha způsobů vyhodnocení tlumočnického výkonu (viz kapitola 2.10). Vzhledem k cílům našeho výzkumu jsme se rozhodli pro objektivní a kvantitativní vyhodnocení ČÚ a JS v každém úseku, kdy kvantitativně hodnotíme přetlumočení každé stanovené jednotky. Snažili jsme se tímto zachovat i maximální možnou míru objektivity. Zhlcení procesní kapacity je možné konstatovat pouze na základě toho, jak se projevuje, tj. na základě zhoršení tlumočnického výkonu. Za zhoršení považujeme v naší analýze jakékoliv nesprávné převedení či vynechání ČÚ či JS, protože tato skutečnost poukazuje na možné zvýšené procesní nároky během tlumočení. Proto je nutné každý takovýto výskyt chyb hodnotit jako zhoršení tlumočnického výkonu.

Jsme si vědomi toho, že v reálné tlumočnické situaci není tlumočnický povinen pro zachování kvalitního tlumočnického výkonu přetlumočit každý ČÚ či JS, který se vyskytne ve VT. Z pohledu příjemce je hodnocení tlumočnického výkonu také odlišné, například nesprávná jazyková forma často nebrání porozumění smyslu výpovědi. Nicméně předmětem ani cílem naší práce nebylo hodnocení kvality tlumočnického výkonu ani otázka jeho přijatelnosti pro příjemce.

Hodnocení tlumočnického výkonu každého subjektu probíhalo následovně: V textové podobě CT jsme nejprve vyznačili jednotlivé úseky, stanovené podle VT (viz Příloha V). Každý úsek byl poté vyhodnocen z hlediska způsobu tlumočení ČÚ a JS, kdy byly každý ČÚ a JS zařazeny do jedné³² ze stanovených kategorií (viz kapitola 3.2.4). Hodnocena byla

³² Každý ČÚ / každá JS byly zařazeny pouze do jedné kategorie. Tzn., že v případě zařazení do kategorie *vynechán* už nebyly dále zařazeny do kategorie *přetlumočen nesprávně* (viz také Barik 1973, 1975). V případě, že byla JS přetlumočena nesprávně z hlediska obsahu i jazykové formy, byla zařazena do kategorie *nesprávně z hlediska obsahu*, neboť chyba v obsahu je závažnější než chyba v jazykové formě (a to z toho důvodu, že chyba v jazykové formě sice narušuje poslech, ale většinou nebrání porozumění).

textová podoba výstupu s přihlédnutím ke zvukovému záznamu. Toto hodnocení bylo přehledně zaznamenáno do tabulek v programu Excel, který umožňoval následné zpracování matematickými a statistickými metodami. Hodnota **1** v políčku znamená zařazení do příslušné kategorie, políčka pro ostatní kategorie zůstávají pro daný ČÚ / danou JS prázdná.

Shodným způsobem, ale pouze z hlediska JS, byl hodnocen a zaznamenán i kontrolní úsek.

Pro každý úsek jsme tímto získali tabulku s hodnotami kategorií přetlumočení ČÚ a JS, celkem tedy třináct tabulek pro každý subjekt, hodnotících jeho tlumočnický výkon. Pro přehled všech tabulek jednotlivých subjektů viz Příloha VI-VIII a Příloha XIV.

3.3 Analýza dat

3.3.1 Statistické zpracování získaných dat

Metodou kvantitativního vyhodnocení jsme získali velké množství dat, které bylo nutné podrobit matematické a statistické analýze, aby je bylo možné interpretovat a vyvodit z nich závěry celé experimentální studie.

Rozhodli jsme se pro postupnou analýzu dat podle jednotlivých dílčích kritérií, která nám poté v souhrnu umožnila definovat, jaký je na základě výsledků experimentu vztah mezi výskytem a tlumočením číselných údajů a tlumočením okolních jednotek smyslu. Definování tohoto vztahu je zásadním výstupem našeho výzkumu, protože na jeho základě bude možné ověřit stanovenou hypotézu.

Ověření zahlcení procesní kapacity vlivem číselných údajů je možné pouze nepřímo, skrze projevy tohoto zahlcení. Projev zahlcení, se kterým v našem výzkumu pracujeme, a který byl definován výše (viz kapitola 2.6.2), je zhoršení tlumočnického výkonu. Proto jsme ve fázi sběru dat vyhodnotili každý zkoumaný úsek z hlediska výše definovaných kritérií, která hodnotí tlumočnický výkon, a to jak u tlumočení číselných údajů, tak u tlumočení jednotek smyslu. O zhoršení uvažujeme pouze u jednotek smyslu. Za zhoršení jsou považovány kategorie *JS vynechána*, *JS přetlumočena nesprávně z hlediska obsahu* a *JS přetlumočena nesprávně z hlediska jazykové formy*. Pro pětibodovou kategorizaci číselných údajů jsme se rozhodli z důvodu možných zajímavých dílčích výsledků, nicméně pro potřeby určení vztahu mezi číselnými údaji a jednotkami smyslu nám stačilo stanovení, zda byl číselný údaj nějakým způsobem tlumočen (tj. zda ho tlumočnický nějakým způsobem zpracovával a tím spotřebovával procesní kapacitu), nebo zda byl vynechán. Proto byly později pro statistické vyhodnocení stanoveny u číselných údajů pouze dvě kategorie: *ČÚ tlumočen* (obsahuje původní kategorie ČÚ přetlumočen správně, ČÚ přetlumočen nesprávně, ČÚ substituován, ČÚ zaokrouhlen) a *ČÚ vynechán*. U jednotek smyslu byly pro statistické vyhodnocení stanoveny pouze tři kategorie: *JS přetlumočena správně* (obsahuje původní kategorie JS přetlumočena správně a JS substituována), *JS přetlumočena nesprávně* (obsahuje původní kategorie JS přetlumočena nesprávně z hlediska obsahu a JS přetlumočena nesprávně z hlediska jazykové formy) a *JS vynechána*. Snížení počtu kategorií (a z toho plynoucí zvýšení objemu dat pro jednotlivé kategorie) se po konzultaci se statistikem ukázalo být vhodným krokem před přistoupením k analýze dat, a to z toho důvodu, aby získané výsledky měly o zkoumané otázce vypovídající hodnotu.

Analýza byla provedena na datech získaných vyhodnocením tlumočnického výkonu v jednotlivých úsecích a pro jednotlivé subjekty (viz kapitola 3.2.4). Pro veškeré analýzy a výpočty byl použit počítačový program MS Excel 2003. Souhrnné tabulky těchto výpočtů naleznete v Příloze XV.

Data byla nejprve zpracována pro každý subjekt zvlášť. V každém úseku byl zaprvé proveden prostý součet ČÚ a JS podle jednotlivých kategorií³³, zadruhé byl (z důvodu zachování objektivity a srovnatelnosti) v samostatné tabulce určen procentní poměr četností ČÚ a JS v jednotlivých kategoriích. Takto byly zpracovány všechny úseky u všech subjektů.

Pokud není explicitně stanoveno jinak, byl kontrolní úsek zpracován z hlediska JS stejným způsobem jako JS v úsecích 1-12, ale tímto získaná data a hodnoty byly analyzovány v samostatných tabulkách. Pokud není explicitně stanoveno jinak, hodnoty JS z kontrolního úseku nejsou zahrnuty v celkových hodnotách JS pro úseky.

Procentní poměry četností ČÚ a JS za jednotlivé úseky byly v samostatné tabulce souhrnně zpracovány aritmetickým průměrem všech úseků dohromady, nejprve pro každý subjekt zvlášť a následně souhrnně pro všechny subjekty.

Výše zmíněné analýzy byly zpracovány do samostatné tabulky také z hlediska porovnání čtvrtého a pátého ročníku.

Následně jsme se zaměřili na určení vztahu mezi tlumočením ČÚ a tlumočením JS. Tato analýza probíhala nejprve pro každý subjekt zvlášť pro jednotlivé úseky. Pro tuto analýzu byly uvažovány sloučené kategorie, tj. dvě pro ČÚ a tři pro JS. Úroveň tlumočení ČÚ pro každý daný úsek byla zohledněna tím, že byly vytvořeny tři úrovně z hlediska podílu tlumočení ČÚ v daném úseku:

- tlumočeno méně než 34% z celkového počtu ČÚ v daném úseku
- tlumočeno 34% - 67% z celkového počtu ČÚ v daném úseku
- tlumočeno více než 67% z celkového počtu ČÚ v daném úseku

Procentní hranice byly záměrně zvoleny tak, aby i v úsecích o celkovém počtu tří ČÚ bylo možné zajistit rozlišení úrovně tlumočení. Každý úsek byl poté zařazen do jedné z definovaných úrovní (hodnota ANO v tabulce znamená, že úsek náleží do dané úrovně, hodnota NE znamená, že úsek do dané úrovně nenáleží). Do stejné tabulky pak byly po úsecích vloženy procentní podíly JS ve sloučených kategoriích. Tímto jsme získali vztah mezi úrovní přetlumočení ČÚ a způsobem tlumočení JS v jednotlivých úsecích. Pro vyhodnocení

³³ Pokud a dokud není explicitně definováno jinak, jedná se o původních pět kategorií pro ČÚ a původních pět kategorií pro JS.

vztahu mezi úrovní přetlumočení ČÚ a způsobem tlumočení JS byly pro následné průměrování za základní jednotku zvoleny průměrné hodnoty od všech subjektů za jednotlivé úseky (na rozdíl od předchozích analýz tlumočení ČÚ a JS, kdy byly za základní jednotku považovány průměrné hodnoty ze všech úseků pro jednotlivé subjekty). Pro každý úsek jsme do tabulky přenesli hodnoty jednotlivých tlumočnicků a následně výpočtem stanovili aritmetický průměr pro daný úsek. Pro závěrečnou analýzu byly tyto procentní hodnoty z jednotlivých úseků souhrnně zprůměrovány.

Pro účely výše popsaných analýz byly všechny úseky uvažovány jako rovnocenné z hlediska obtížnosti. Samostatným krokem bylo proto určení poměru ČÚ a JS v rámci jednotlivých úseků, za účelem zhodnocení, nakolik se v tomto směru dá uvažovat o rozdílech v obtížnosti jednotlivých úseků.

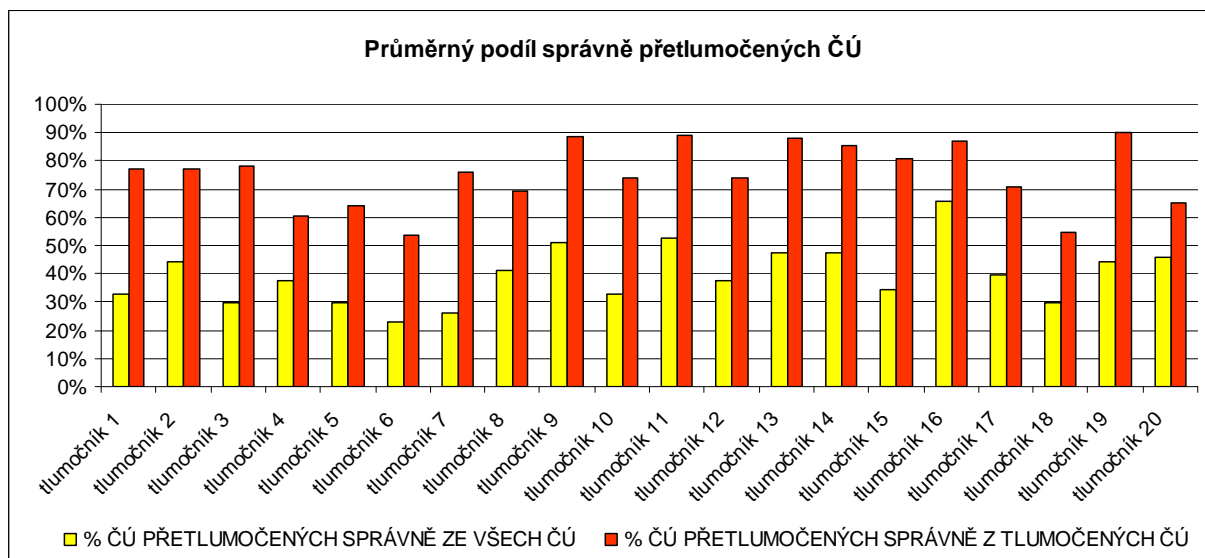
3.3.2 Analýza tlumočení číselných údajů

V této podkapitole se podíváme na dílčí výsledky analýz hodnocení tlumočení, a to z hlediska číselných údajů.

TLUMOČNÍK	PODÍL ČÚ PŘETLUMOČENÝCH SPRÁVNĚ ZE VŠECH ČÚ	PODÍL ČÚ PŘETLUMOČENÝCH SPRÁVNĚ Z TLUMOČENÝCH ČÚ
tlumočnick 1	33%	77%
tlumočnick 2	44%	77%
tlumočnick 3	30%	78%
tlumočnick 4	38%	61%
tlumočnick 5	30%	64%
tlumočnick 6	23%	54%
tlumočnick 7	26%	76%
tlumočnick 8	41%	69%
tlumočnick 9	51%	89%
tlumočnick 10	33%	74%
tlumočnick 11	52%	89%
tlumočnick 12	38%	74%
tlumočnick 13	48%	88%
tlumočnick 14	48%	85%
tlumočnick 15	34%	81%
tlumočnick 16	66%	87%
tlumočnick 17	39%	71%
tlumočnick 18	30%	55%
tlumočnick 19	44%	90%
tlumočnick 20	46%	65%
PRŮMĚR	39,6%	75,2%

Tabulka 3: Podíl správně přetlumočených ČÚ

Tabulka 3 a Graf 1 zobrazují podíl správně přetlumočených ČÚ pro jednotlivé subjekty³⁴. V prvním sloupci tabulky je zobrazen podíl správně přetlumočených ČÚ z celkového počtu ČÚ ve všech úsecích. Ve druhém sloupci tabulky je zobrazen podíl správně přetlumočených ČÚ z počtu tlumočených ČÚ ve všech úsecích (tj. bez kategorie ČÚ vynechán). Tyto podíly jsou vypočítány zvlášť pro každého tlumočnicka. Poslední řádek tabulky zobrazuje průměrnou hodnotu těchto podílů.

Graf 1: Podíl správně přetlumočených ČÚ

Z tabulky a grafu vidíme, že průměrná úspěšnost³⁵ přetlumočení ČÚ je 39,6 % ze všech ČÚ. Tento údaj je objektivním vyhodnocením průměrné úspěšnosti každého subjektu z hlediska tlumočení ČÚ. Hodnota 75,2 % se vztahuje na průměrnou úspěšnost správného přetlumočení ČÚ v případě, že jej subjekt tlumočil, tj. že ho nevynechal. Z Grafu 1 vidíme, že zatímco rozptyl v úspěšnosti tlumočení podle prvního sloupce tabulky je od 23 % do 66 %, rozptyl v úspěšnosti podle druhého kritéria je o 7 procentních bodů nižší, od 54 % do 90 %. Rozdíly mezi tlumočnickými jsou vyrovnanější při hodnocení podle druhého kritéria. To je pochopitelné, protože toto kritérium zvýhodňuje ty, kteří ČÚ raději vynechají, než aby riskovali jeho nesprávné přetlumočení. A proto mají z hlediska tohoto kritéria vyšší podíl úspěšnosti než podle prvního kritéria, a zároveň vyšší úspěšnost než subjekty, kteří ČÚ tlumočí. Při hodnocení podle objektivního prvního sloupce vidíme, že pouze jediný subjekt, tlumočnick 16, výrazně vybočuje oproti ostatním, a to v kladném smyslu, úspěšnost jeho

³⁴ Subjekty jsou ve všech tabulkách a grafech označeni obecným termínem *tlumočnick*. Vzhledem k tomu, že pracujeme pouze se vzorkem složeným ze studentů tlumočení, nehrozí záměna s profesionálními tlumočnickými.

³⁵ Úspěšnost je definována jako správné přetlumočení ČÚ.

přetlumočení ČÚ je 66 %, oproti 52 % druhého nejméně úspěšného subjektu. To poukazuje na to, že tlumočení je vysoce individuální záležitost a že i v rámci víceméně homogenní skupiny subjektů mohou existovat rozdíly nezávislé na zátěžových faktorech. Na druhé straně spektra jsou rozdíly méně výrazné, 23 % - 34 %, a to hned u sedmi subjektů.

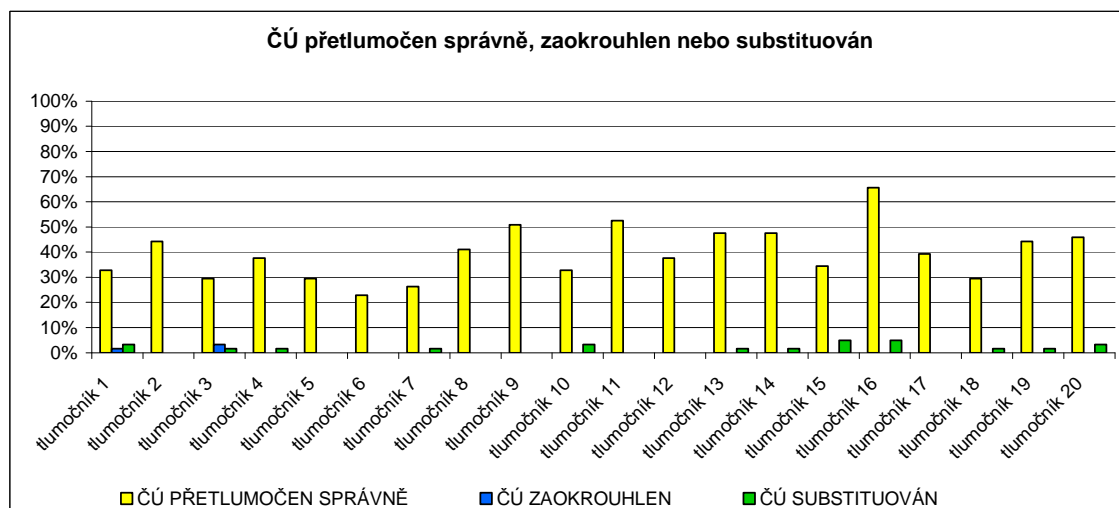
Z výše uvedených hodnot vyplývá, že při hodnocení podle druhého kritéria je úspěšnost tlumočení ČÚ vyšší, pokud se tlumočník rozhodne údaj raději vynechat, než ho přetlumočit nesprávně. A proto hodnocení tlumočnického výkonu podle druhého sloupce ukazuje vyšší podíl úspěšnosti pro ty, kteří raději vynechávají, než riskují špatné tlumočení. Nicméně průměrná 39,6% úspěšnost tlumočení ČÚ se nám jeví jako poměrně nízká.

Tabulka 4 zobrazuje podíl přetlumočení ČÚ podle jednotlivých kategorií pro jednotlivé subjekty. Uvedené hodnoty představují podíly ČÚ v dané kategorii z celkového počtu ČÚ ve všech úsecích. Poslední řádek tabulky zobrazuje průměrnou hodnotu těchto podílů. Tabulce 4 odpovídá Graf 2 a Graf 3.

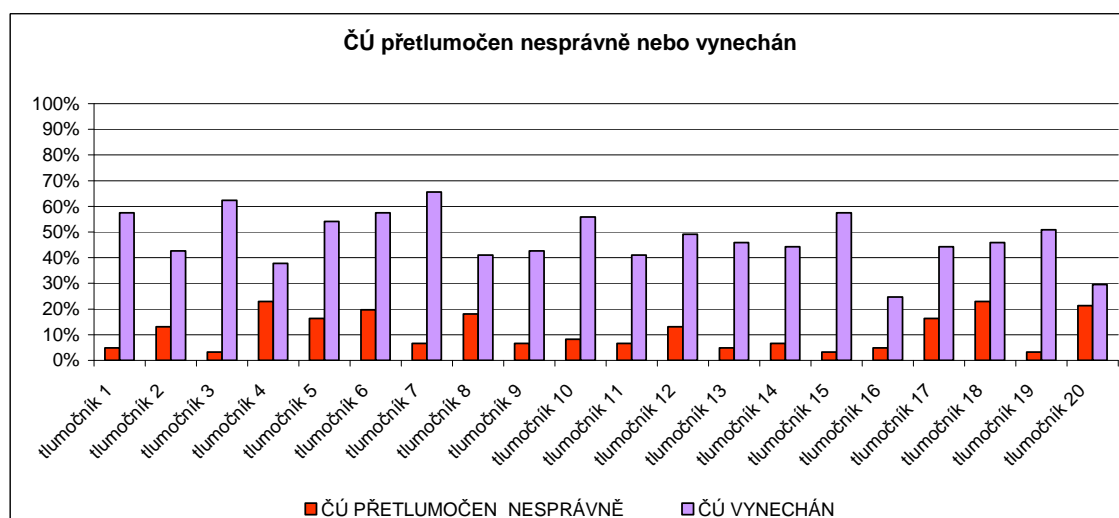
TLUMOČNÍK	ČÚ PŘETLUMOČEN SPRÁVNĚ	ČÚ PŘETLUMOČEN NESPRÁVNĚ	ČÚ VYNECHÁN	ČÚ ZAOKROUHLĚN	ČÚ SUBSTITUOVÁN
tlumočník 1	33%	5%	57%	2%	3%
tlumočník 2	44%	13%	43%	0%	0%
tlumočník 3	30%	3%	62%	3%	2%
tlumočník 4	38%	23%	38%	0%	2%
tlumočník 5	30%	16%	54%	0%	0%
tlumočník 6	23%	20%	57%	0%	0%
tlumočník 7	26%	7%	66%	0%	2%
tlumočník 8	41%	18%	41%	0%	0%
tlumočník 9	51%	7%	43%	0%	0%
tlumočník 10	33%	8%	56%	0%	3%
tlumočník 11	52%	7%	41%	0%	0%
tlumočník 12	38%	13%	49%	0%	0%
tlumočník 13	48%	5%	46%	0%	2%
tlumočník 14	48%	7%	44%	0%	2%
tlumočník 15	34%	3%	57%	0%	5%
tlumočník 16	66%	5%	25%	0%	5%
tlumočník 17	39%	16%	44%	0%	0%
tlumočník 18	30%	23%	46%	0%	2%
tlumočník 19	44%	3%	51%	0%	2%
tlumočník 20	46%	21%	30%	0%	3%
PRŮMĚR	39,6%	11,1%	47,5%	0,2%	1,6%

Tabulka 4: Tlumočení ČÚ podle jednotlivých kategorií

Z uvedených hodnot vidíme, že nejvíce ČÚ náleží do kategorií *přetlumočen správně*, *vynechán* a *přetlumočen nesprávně*. Kategorii *zaokrouhlen* a *substituován* tvoří pouhých 1,8 % všech ČÚ. Tento fakt je dán do velké míry charakteristikou ČÚ, které se ve VT vyskytují – jsou to převážně procentní údaje a číslovky v řádu desítek, tj. poměrně jednoduché ČÚ, které většinou není nutné zaokrouhlovat tak často, jako číslovky v rádech např. tisíců či miliónů. Naopak substitute u procentních údajů, které ze své podstaty vyjadřují podíl z celku, často není možná. Přesto jsme považovali za nutné tyto kategorie uplatnit, protože obecně se jedná o častá a platná tlumočnická řešení tlumočení ČÚ. Malé zastoupení ČÚ ve VT, vhodných k případné substituci či zaokrouhlení je dáno dvěma skutečnostmi: zaprvé použitím autentického textu, se kterým se nemanipulovalo, a to ani ve smyslu přidání či pozměnění ČÚ, zadruhé tím, že pro účely našeho výzkumu jsou stávající ČÚ plně dostačující, jejich náročnost je dána vysokou koncentrací v rámci úseků.

Graf 2: Tlumočení ČÚ z hlediska kategorií

Graf 3: Tlumočení ČÚ z hlediska kategorií

Z tabulky a grafů vidíme, že ČÚ byly průměrně přetlumočeny správně z 39,6 % (viz také Tabulka 3), nesprávně z 11,1 % a vynechány z 47,5 %. Toto jsou průměry pro jednotlivé subjekty za všechny úseky. Zdá se tedy, že se potvrzuje trend patrný i z Tabulky 3, že pokud nebylo možné ČÚ přetlumočit správně, tak nejčastější strategií bylo ČÚ vynechat, než ho případně přetlumočit nesprávně. To může být dáno několika skutečностями: tlumočnick ČÚ úplně přeslechl nebo jej zachytil jen částečně, proto jej nebyl schopný tlumočit. Nebo z ČÚ zaslechl jen číslovku bez příslušných formálních prvků a nebyl schopný jej tlumočit. Toto jsou možnosti, které poukazují na možný nedostatek procesní kapacity pro zpracování daného údaje, protože se tlumočnickova pozornost zabývala jiným úkolem. Další možností je, že tlumočnick ČÚ zaslechl, třeba i písemně zaznamenal, ale už ho nestihl nebo nezvládl přetlumočit. To by opět poukazovalo na nedostatek procesní kapacity, tentokrát u úsilí produkce řeči, protože se tlumočnickova pozornost zabývala buď zpracováním předchozího úseku, nebo naopak už následujícího (úsilí poslechu a analýzy). Tyto nedostatky mohou být dány buď celkovým zahlcením procesní kapacity, nebo nevhodným přerozdělením procesní kapacity mezi jednotlivá úsilí. Vzhledem k tomu, že se tlumočnick neustále jako provazochodec (viz kapitola 2.3.2) pohybuje na hranici zahlcení, mohou být ČÚ tím zátěžovým faktorem, který zahlcení skutečně způsobí.

Z Grafu 3 také vidíme, že průměrný podíl nesprávně přetlumočených ČÚ je výrazně nižší než podíl vynechaných ČÚ. U nesprávně přetlumočených je to pouhých 11,1 % ČÚ, zatímco vynechané ČÚ tvoří skoro polovinu (47,5 %) všech ČÚ. Jak již bylo zmíněno výše, poukazuje to na možnost, že se jedná o vědomou strategii vynechávání, když není možné ČÚ přetlumočit správně. Rozdíly mezi subjekty jsou v kategorii ČÚ přetlumočen nesprávně poměrně malé – 11 tlumočnicků, tj. zhruba polovina, je na pomyslné průměrné dolní hranici 3 % - 8 % nesprávně přetlumočených ČÚ, zatímco šest tlumočnicků, tj. zhruba třetina, je na pomyslné průměrné horní hranici 18 % - 23 % nesprávně přetlumočených ČÚ. Takže lze konstatovat, že žádný subjekt v této kategorii nijak výrazně nevybočuje oproti ostatním. V kategorii ČÚ vynechán jsou rozdíly mezi subjekty výraznější, resp. dva subjekty, tlumočnick 16 a tlumočnick 20, mají výrazně nižší podíl (25 % a 30 %) vynechaných ČÚ oproti průměru (47,5 %), a dva subjekty, tlumočnick 3 a tlumočnick 7, mají výrazně vyšší podíl (62 % a 66 %) vynechaných ČÚ oproti průměru (47,5 %). To může poukazovat na individuální rozdíly ve schopnosti zpracovávat ČÚ. Zjednodušeně řečeno, u ST existují faktory, které jsou obecně přijímány a považovány za zátěžové či obtížné (viz kapitola 2.7), nicméně míra zátěže daným faktorem se liší podle jednotlivých tlumočnicků, a proto mohou být ČÚ pro některé velice

obtížné až nezvladatelné, a pro jiné sice obtížné, ale zvládnutelné. Roli mohou hrát také délka praxe (resp. výcviku u studentů) a míra osvojení si strategií, které umožňují zvládnout zvýšenou zátěž vlivem ČÚ. Rozdíly mezi subjekty z hlediska délky výcviku (resp. podle skupin čtvrtý vs. pátý ročník) jsou popsány v samostatné kapitole (viz kapitola 3.3.5).

Závěrem této podkapitoly o tlumočení ČÚ je nutné podotknout, že se jedná o analýzu tlumočení ČÚ jako takových, bez přihlídnutí k celému textu, tj. k tlumočení JS. Proto zde zatím není zohledněn vztah mezi tlumočením ČÚ a JS, který jistě bude hrát roli v konečné interpretaci souhrnných analýz.

3.3.3 Analýza tlumočení jednotek smyslu

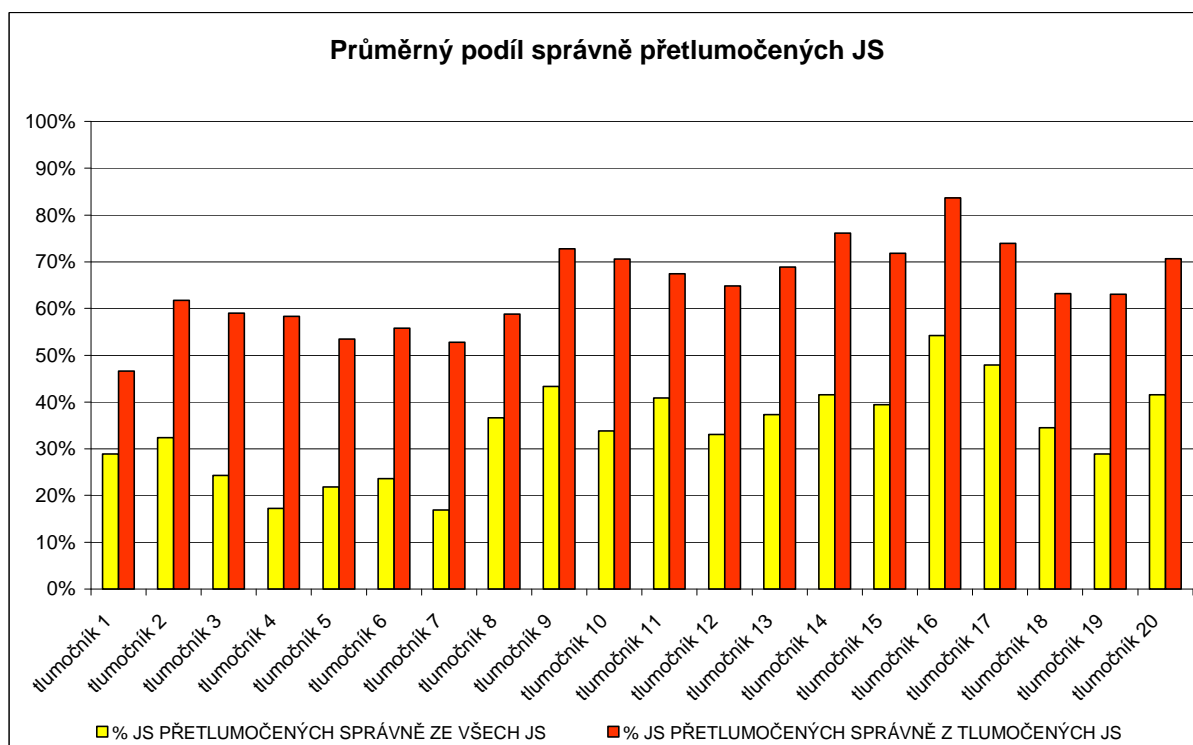
V této podkapitole se podíváme na dílčí výsledky analýz hodnocení tlumočení, a to z hlediska jednotek smyslu. Nejprve se budeme zabývat tlumočením JS ve 12 úsecích s výskytem ČÚ, poté se podíváme na výsledky analýzy hodnocení kontrolního úseku (tj. bez ČÚ). A v následující podkapitole 3.3.4. nakonec porovnáme tyto dvě skupiny mezi sebou a pokusíme se stanovit, zda mezi nimi existuje nějaký významný rozdíl.

TLUMOČNÍK	% JS PŘETLUMOČENÝCH SPRÁVNĚ ZE VŠECH JS	% JS PŘETLUMOČENÝCH SPRÁVNĚ Z TLUMOČENÝCH JS
tlumočnick 1	29%	47%
tlumočnick 2	32%	62%
tlumočnick 3	24%	59%
tlumočnick 4	17%	58%
tlumočnick 5	22%	53%
tlumočnick 6	24%	56%
tlumočnick 7	17%	53%
tlumočnick 8	37%	59%
tlumočnick 9	43%	73%
tlumočnick 10	34%	71%
tlumočnick 11	41%	67%
tlumočnick 12	33%	65%
tlumočnick 13	37%	69%
tlumočnick 14	42%	76%
tlumočnick 15	39%	72%
tlumočnick 16	54%	84%
tlumočnick 17	48%	74%
tlumočnick 18	35%	63%
tlumočnick 19	29%	63%
tlumočnick 20	42%	71%
PRŮMĚR	33,9%	64,7%

Tabulka 5: Podíl správně přetlumočených JS

Tabulka 5 a Graf 4 zobrazují podíl správně přetlumočených JS pro jednotlivé subjekty. V prvním sloupci tabulky je zobrazen podíl správně přetlumočených JS z celkového počtu JS ve všech úsecích. Ve druhém sloupci tabulky je zobrazen podíl správně přetlumočených JS z počtu tlumočených JS ve všech úsecích (tj. bez kategorie JS vynechána). Tyto podíly jsou vypočítány zvlášť pro každého tlumočnicka. Poslední řádek tabulky zobrazuje průměrnou hodnotu těchto podílů.

Když se podíváme na první sloupec tabulky, vidíme, že průměrný podíl správně přetlumočených JS je 33,9 % z celkového počtu JS. Tento údaj se vztahuje na úseky obsahující také ČÚ jako zátěžový faktor. Rozdíly mezi výkony jednotlivých tlumočnicků jsou výrazné, sahají od 17 % správně přetlumočených JS až po 54 % správně přetlumočených JS, což je 37% rozdíl. Tlumočnick 16 má, podobně jako u tlumočení ČÚ, nadprůměrně lepší výsledky než ostatní subjekty, a sice 54 % správně přetlumočených JS, podobně jako tlumočnick 17, který má podobně vysokou úspěšnost, 48 %. Na druhé straně spektra je několik tlumočnicků, kteří dosahují velice nízkých podílů správně přetlumočených JS: tlumočnick 4 (17 %), tlumočnick 7 (17 %), tlumočnick 5 (22 %), tlumočnick 3 a 6 (24 %). Nelze však říci, že by některý z nich byl výrazně horší oproti ostatním z tohoto dolního konce spektra – pět tlumočnicků s podprůměrnými tlumočnickými výkony představuje 25 % z celkového počtu subjektů. Stejně jako u ČÚ, tak i u JS je hodnocení správnosti tlumočení příznivější podle druhého kritéria (tj. podíl z počtu tlumočených JS), jak ukazuje druhý sloupec tabulky, průměrně 64,7 % správně přetlumočených JS. Tyto hodnoty však také vykazují velký rozptyl mezi výkonem jednotlivých tlumočnicků, od 47 % do 84 %, což představuje stejně jako u prvního kritéria 37 bodový rozdíl. Tlumočnick 16 má opět výrazně vyšší hodnoty, 84% úspěšnost. Oproti prvnímu kritériu jsou zde však patrnější rozdíly mezi nejhoršími výkony, kdy tlumočnick 1 jako jediný dosahuje pouhou 47% úspěšnost. V souhrnu se dá říct, že podle objektivního prvního kritéria dosáhlo 9 tlumočnicků (tj. 45 % subjektů) podprůměrných výsledku (17 % - 33 %), 4 tlumočnicki (tj. 20 % subjektů) dosáhly zhruba průměrných výsledků (34 % - 37 %) a 7 tlumočnicků (tj. 35 % subjektů) dosáhlo nadprůměrné výsledky (39 % - 54 %).

Graf 4: Podíl správně přetlumočených JS

Skoro polovina subjektů dosáhla podprůměrných výsledků, což prakticky znamená, že byla schopna správně přetlumočit maximálně jednu třetinu všech JS ve zkoumaných dvanácti úsecích, obsahujících ČÚ. Nabízí se dvě možná vysvětlení: Text byl skutečně náročný na tlumočení, a to buď sám o sobě a/nebo vlivem ČÚ. Tuto domněnku bude možné zkoumat pomocí analýzy vztahu mezi tlumočením JS v úsecích s ČÚ a v kontrolním úseku bez ČÚ (viz kapitola 3.3.4). Pokud by se potvrdila, mohlo by to svědčit do jisté míry o zahlcení procesní kapacity vlivem ČÚ, kdy už nezůstává potřebná kapacita na zvýšení podílu správně přetlumočených JS. Druhá možnost je, že poměrně nízká úspěšnost může souviset s délkou výcviku jednotlivých tlumočnicků. Pokud se ukáže, že podprůměrné výkony byly převážně u subjektů ze čtvrtého ročníku, dalo by se o tomto vysvětlení uvažovat. Tato analýza je součástí kapitoly 3.3.5. Na druhou stranu 35 % subjektů dosáhlo výsledky nadprůměrné, což by mohlo svědčit buď o zlepšení celkového výkonu pro pátý ročník v porovnání se čtvrtým ročníkem (pokud se nadprůměrné subjekty ukáží být převážně z pátého ročníku), nebo o tom, že zahlcení vlivem náročnosti textu či ČÚ nebylo tak výrazné.

Tyto interpretace výsledků jsou samozřejmě zatím neúplné, protože zohledňují pouze tlumočení JS jako takové, bez vztahu k výskytu či absenci ČÚ v textu. Souhrnné analýzy jsou předmětem následujících kapitol.

Tabulka 6 zobrazuje podíly tlumočení JS z celkového počtu JS ve všech úsecích a to podle pěti stanovených kategorií. Jedná se o průměry pro jednotlivé tlumočníky, poslední řádek tabulky zobrazuje průměrnou hodnotu těchto podílů. Tabulce 6 odpovídá Graf 5 a Graf 6.

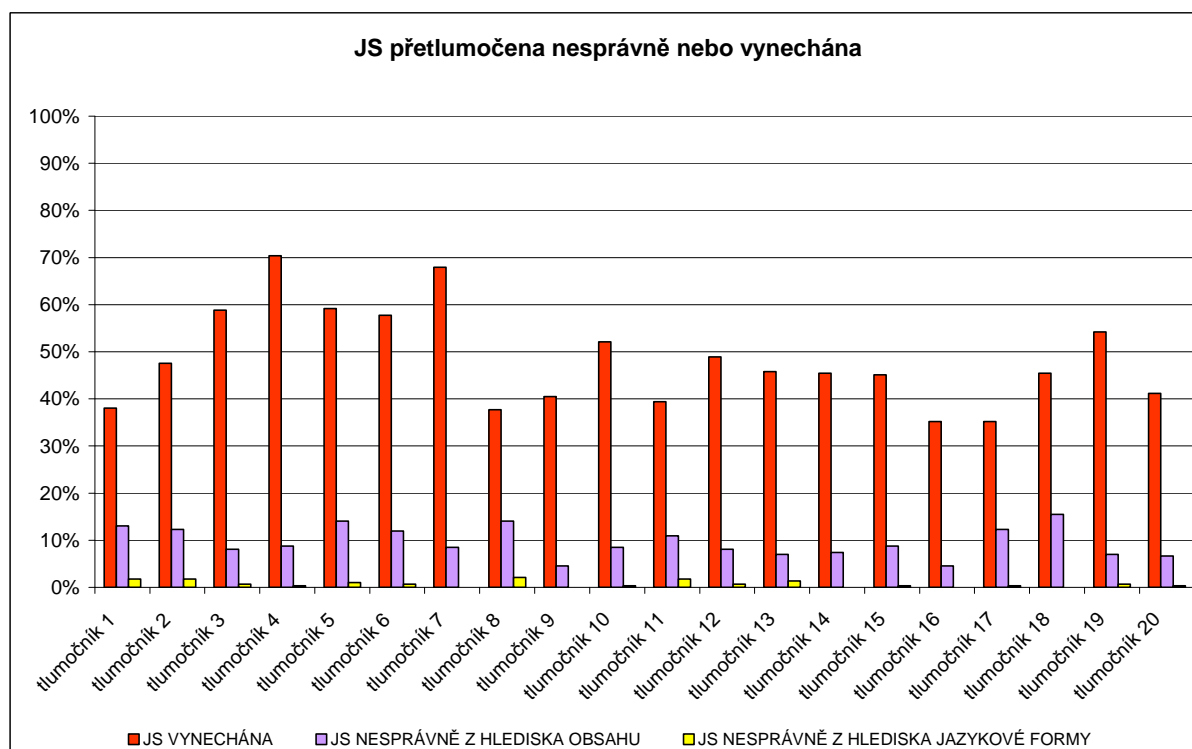
Z tabulky a grafů vidíme, že největší podíl JS spadá do kategorie JS vynechána, a to v celkem 48,3 % případů. Správně přetlumočených JS bylo 33,9 % (viz také Tabulka 5), nesprávně celkem 10,3 % a substituováno bylo 7,5 % JS, vše z celkového počtu JS v úsecích 1-12.

TLUMOČNÍK	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA	JS SUBSTITUOVÁNA	JS NESPRÁVNĚ Z HLEDISKA OBSAHU	JS NESPRÁVNĚ Z HLEDISKA JAZYKOVÉ FORMY
tlumočník 1	29%	38%	18%	13%	2%
tlumočník 2	32%	48%	6%	12%	2%
tlumočník 3	24%	59%	8%	8%	1%
tlumočník 4	17%	70%	3%	9%	0%
tlumočník 5	22%	59%	4%	14%	1%
tlumočník 6	24%	58%	6%	12%	1%
tlumočník 7	17%	68%	7%	8%	0%
tlumočník 8	37%	38%	10%	14%	2%
tlumočník 9	43%	40%	12%	5%	0%
tlumočník 10	34%	52%	5%	8%	0%
tlumočník 11	41%	39%	7%	11%	2%
tlumočník 12	33%	49%	9%	8%	1%
tlumočník 13	37%	46%	8%	7%	1%
tlumočník 14	42%	45%	6%	7%	0%
tlumočník 15	39%	45%	6%	9%	0%
tlumočník 16	54%	35%	6%	5%	0%
tlumočník 17	48%	35%	4%	12%	0%
tlumočník 18	35%	45%	5%	15%	0%
tlumočník 19	29%	54%	9%	7%	1%
tlumočník 20	42%	41%	10%	7%	0%
PRŮMĚR	33,9%	48,3%	7,5%	9,6%	0,7%

Tabulka 6: Tlumočení JS podle jednotlivých kategorií

Kategorie JS přetlumočena nesprávně z hlediska obsahu a JS přetlumočena nesprávně z hlediska jazykové formy tvoří souhrnně 10,3 % ze všech JS. Zanedbatelný podíl JS v kategorii JS přetlumočena nesprávně z hlediska jazykové formy je dán dvěma faktory: zaprvé, pokud byla JS přetlumočena nesprávně z hlediska jazykové formy, ale zároveň i

z hlediska obsahu, byla v hodnocení zařazena do kategorie JS přetlumočena nesprávně z hlediska obsahu (viz kapitola 3.2.4). Zadruhé, malý podíl jazykově chybných JS je dán způsobem hodnocení tlumočnického výkonu. Hodnoty v této kategorii nelze interpretovat tak, že by se snad v tlumočení jednotlivých subjektů nevyskytovala žádná přeházení, koktání, opakování slov atp. Ty se samozřejmě vyskytovaly (viz nahrávky a přepisy nahrávek), ale na úrovni věty, zatímco hodnocení bylo prováděno na úrovni JS (tj. zjednodušeně řečeno na úrovni několika slov), kde se nevhodnost projevu z jazykového hlediska tolik neprojevuje. Nicméně i tak jsme považovali za přínosné tuto kategorii v hodnocení uvést. Větší význam by hrála také v okamžiku, kdy bychom ve výzkumu zohledňovali také kvalitu tlumočnického výkonu, což je však nad rámec i možnosti naší studie.

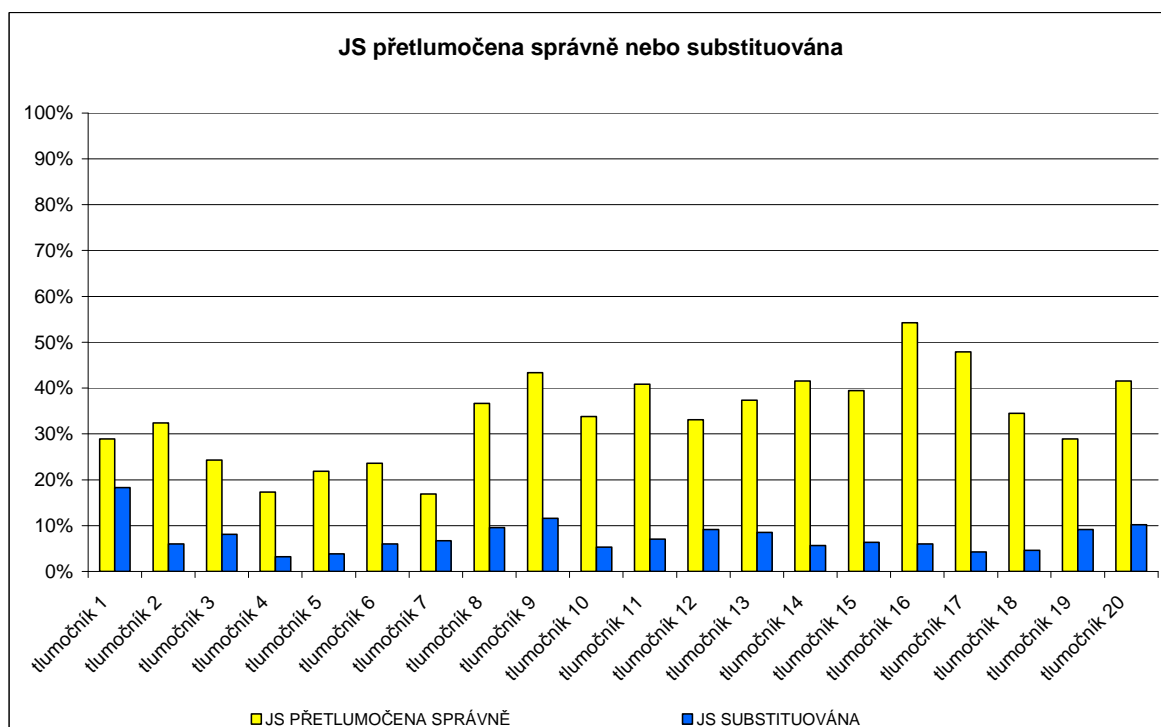
Graf 5. Tlumočení JS podle jednotlivých kategorií

Pozoruhodný je podíl vynechaných JS z celkového počtu JS, jedná se v podstatě o celou polovinu všech JS (48,3 %). Zde bychom rádi poukázali na možný nedostatek námi stanoveného a použitého způsobu hodnocení tlumočnického výkonu. Jak již bylo zmíněno v podkapitole 3.2.4, rozhodli jsme se pro zcela objektivní a kvantitativní vyhodnocení ČÚ a JS, které ale zároveň znamenalo zanedbání faktorů jako jsou tlumočnické strategie, redundance a neobratnosti řečnickova projevu, ohled na příjemce či otázka kvality. Důsledkem zvolené metody hodnocení byla skutečnost, že každý ČÚ a každá JS byla jednotlivě a objektivně vyhodnocena a zaznamenána, buď jako správně přetlumočena/substituována,

nesprávně přetlumočena z hlediska obsahu či jazykové formy nebo vynechána. Zařazení JS do jedné z prvních čtyř zmíněných kategorií je zřejmé. Méně zřejmé je hodnocení kategorie JS vynechána jako nevhodného způsobu tlumočení. Zařazení JS do této kategorie je hodnoceno negativně, a to bez ohledu na to, zda by její vynechání mohlo být např. z úhlu pohledu tlumočnické strategie či kvality vnímáno pozitivně. Uvědomujeme si, že vynechávání (např. falešných začátků, redundantních úseků, opakování atp. řečnickova projevu) je pozitivním aspektem tlumočnického výkonu, stejně jako využívání různých strategií u obtížných úseků, které sice vedou k určitým ztrátám, ale zároveň k zachování náležitě úrovně a kvality tlumočnického výkonu. Zde se však dostáváme do oblasti hodnocení kvality tlumočnického výkonu, který je nad možností současné studie. Přesto očekáváme, že zvolený způsob hodnocení přinese průkazné závěry našeho experimentu. Jeho objektivita tkví v tom, že všechny subjekty a všechny výkony jsou hodnoceny podle stejných, průhledných kritérií, takže výsledky hodnocení jednotlivých subjektů jsou porovnatelné mezi sebou.

Zvolený způsob hodnocení do jisté míry znevýhodňuje kvalitní tlumočníky, u kterých může být vynechávání do značné míry vědomá strategie. Na rozdíl od méně zdatných tlumočnicků, u kterých se dá předpokládat, že vynechávají převážně z nedostatku tlumočnických dovedností. Když se však podíváme na dva výrazně nejlepší tlumočníky z hlediska úspěšnosti tlumočení JS (tlumočnick 16: 54 % správně přetlumočených JS, tlumočnick 17: 48 % správně přetlumočených JS), tak vidíme, že i míra vynechávek je u nich nejnižší ze všech subjektů, shodně 35 %. Což zřejmě znamená, že se skutečně jedná o nadprůměrně dobré tlumočníky, a že procento vynechávek by se dalo přisoudit spíše strategii než nedostatku. Na druhé straně spektra jsou tlumočníci 4 a 7 se 17% úspěšností tlumočení JS. U nich je podíl vynechaných JS zdaleka nejvyšší ze všech subjektů a také výrazně vyšší oproti průměrným hodnotám (48,3 %): 70 % pro tlumočnicka 4 a 68 % pro tlumočnicka 7. I zde se proto ukazuje, že úspěšnost tlumočení je do jisté míry závislá také na osobních předpokladech a schopnostech jednotlivých tlumočnicků.

Kategorie JS substituována tvoří průměrně 7,5 % z celkového počtu JS. V této kategorii nejsou rozdíly mezi subjekty nijak výrazné, s výjimkou tlumočnicka 1, který dosáhl hodnoty 18 %, což je o 11,5 % více než je průměrná hodnota této kategorie. Tento fakt by bylo možné přičítat individuální strategii daného subjektu, protože substituce je obecně vnímána pozitivně, nicméně vzhledem k tomu, že subjekt 1 vykazuje obecně velmi slabé výsledky ve všech parametrech, domníváme se, že v tomto případě by substituce měla být hodnocena spíše negativně, jako projev nedostatečné tlumočnické kompetence.

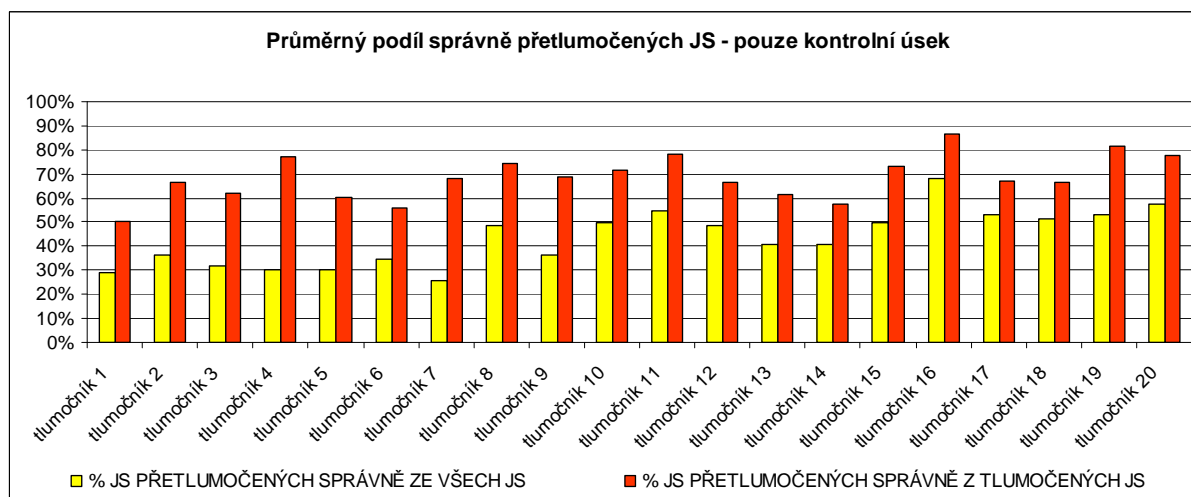
Graf 6: Tlumočení JS podle jednotlivých kategorií

TLUMOČNÍK	% JS PŘETLUMOČENÝCH SPRÁVNĚ ZE VŠECH JS	% JS PŘETLUMOČENÝCH SPRÁVNĚ Z TLUMOČENÝCH JS
tlumočník 1	29%	50%
tlumočník 2	36%	67%
tlumočník 3	32%	62%
tlumočník 4	30%	77%
tlumočník 5	30%	61%
tlumočník 6	35%	56%
tlumočník 7	26%	68%
tlumočník 8	48%	74%
tlumočník 9	36%	69%
tlumočník 10	50%	72%
tlumočník 11	55%	78%
tlumočník 12	48%	67%
tlumočník 13	41%	61%
tlumočník 14	41%	57%
tlumočník 15	50%	73%
tlumočník 16	68%	87%
tlumočník 17	53%	67%
tlumočník 18	52%	67%
tlumočník 19	53%	81%
tlumočník 20	58%	78%
PRŮMĚR	43,6%	68,6%

Tabulka 7: Podíl správně přetlumočených JS v KÚ

Nyní se podíváme na analýzu hodnocení tlumočení JS v kontrolním úseku (KÚ). Tabulka 7 a Graf 7 zobrazují podíl správně přetlumočených JS z celkového počtu JS v KÚ, pro jednotlivé subjekty. V prvním sloupci tabulky je zobrazen podíl správně přetlumočených JS z celkového počtu JS v KÚ. Ve druhém sloupci tabulky je zobrazen podíl správně přetlumočených JS z počtu tlumočených JS v KÚ (tj. bez kategorie JS vynechána). Tyto podíly jsou vypočítány zvlášť pro každého tlumočnicka. Poslední řádek tabulky zobrazuje průměrnou hodnotu těchto podílů.

Jak vidíme z uvedených hodnot, průměrná úspěšnost tlumočení JS v KÚ podle prvního sloupce je 43,6 %, což je objektivní průměr úspěšnosti za všechny subjekty. Nejvyšší úspěšnosti dosáhl tlumočnick 16 (68 % správně přetlumočených JS), a to o 10 procentních bodů více než druhý nejúspěšnější, tlumočnick 20 (58 % správně přetlumočených JS). Na druhém konci spektra není tento rozptyl tak výrazný, hned tři tlumočnicki (1, 4, 5) dosahují nízkých hodnot 29 % - 30% úspěšnosti. Celkový rozptyl správnosti tlumočení JS podle prvního kritéria je od 29 % do 68 %, tj. 39 procentních bodů. Tento rozptyl je srovnatelný s tlumočením JS v úsecích s ČÚ, kde byl procentní rozdíl 37 %. Průměrná úspěšnost podle druhého sloupce tabulky, tj. podíl správně přetlumočených JS z celkového počtu tlumočených JS je 68,6 %. Zde je srovnatelný rozptyl jako u prvního sloupce, 37 procentních bodů. Opět vyčnívá úspěšnost tlumočnicka 16 (87 % správně přetlumočených JS), který se podílem správně přetlumočených JS z celkového počtu těch, které se pokusil přetlumočit, už blíží stoprocentní úspěšnosti. Další čtyři nejúspěšnější tlumočnicki se pohybují v rozmezí 77 % - 81 %. Na dolní hranici je tlumočnick 1 s pouhou 50% úspěšností. Tyto extrémny jsou pravděpodobně dány individuálně podmíněnými rozdíly v tlumočnickém výkonu jako takovém.

Graf 7: Podíl správně přetlumočených JS v KÚ

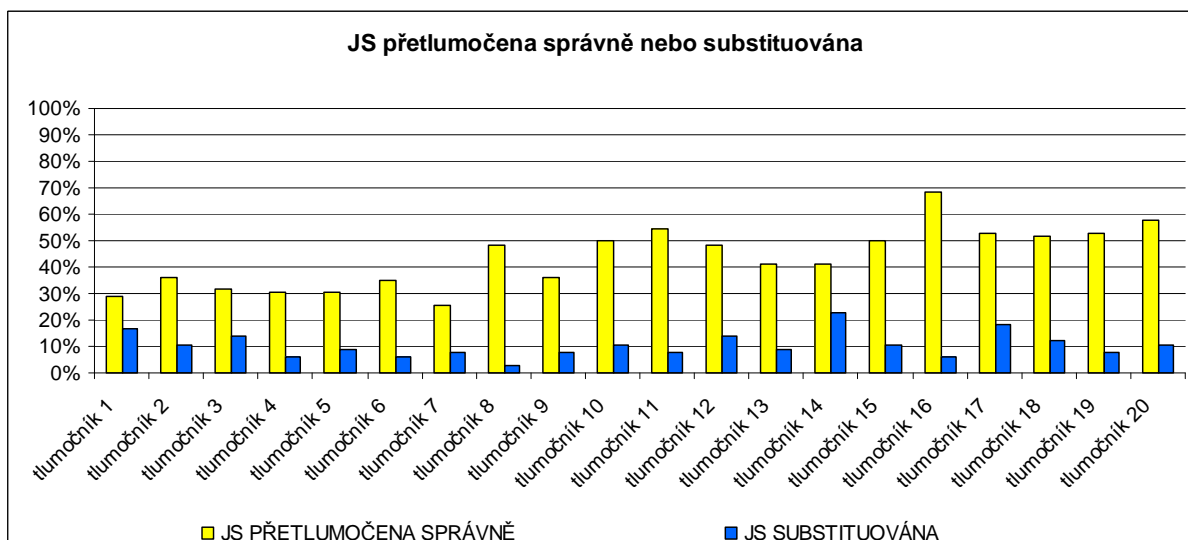
Tabulka 8 zobrazuje podíly tlumočení JS z celkového počtu JS v KÚ, a to podle pěti stanovených kategorií. Jedná se o průměry pro jednotlivé tlumočníky, poslední řádek tabulky zobrazuje průměrnou hodnotu těchto podílů. Tabulce 8 odpovídá Graf 8 a Graf 9.

TLUMOČNÍK	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA	JS SUBSTITUOVÁNA	JS NESPRÁVNĚ Z HLEDISKA OBSAHU	JS NESPRÁVNĚ Z HLEDISKA JAZYKOVÉ FORMY
tlumočník 1	29%	42%	17%	12%	0%
tlumočník 2	36%	45%	11%	6%	2%
tlumočník 3	32%	48%	14%	5%	2%
tlumočník 4	30%	61%	6%	2%	2%
tlumočník 5	30%	50%	9%	11%	0%
tlumočník 6	35%	38%	6%	15%	6%
tlumočník 7	26%	62%	8%	5%	0%
tlumočník 8	48%	35%	3%	9%	5%
tlumočník 9	36%	47%	8%	9%	0%
tlumočník 10	50%	30%	11%	8%	2%
tlumočník 11	55%	30%	8%	5%	3%
tlumočník 12	48%	27%	14%	11%	0%
tlumočník 13	41%	33%	9%	15%	2%
tlumočník 14	41%	29%	23%	8%	0%
tlumočník 15	50%	32%	11%	8%	0%
tlumočník 16	68%	21%	6%	5%	0%
tlumočník 17	53%	21%	18%	8%	0%
tlumočník 18	52%	23%	12%	14%	0%
tlumočník 19	53%	35%	8%	3%	2%
tlumočník 20	58%	26%	11%	5%	2%
PRŮMĚR	43,6%	36,8%	10,5%	8,0%	1,2%

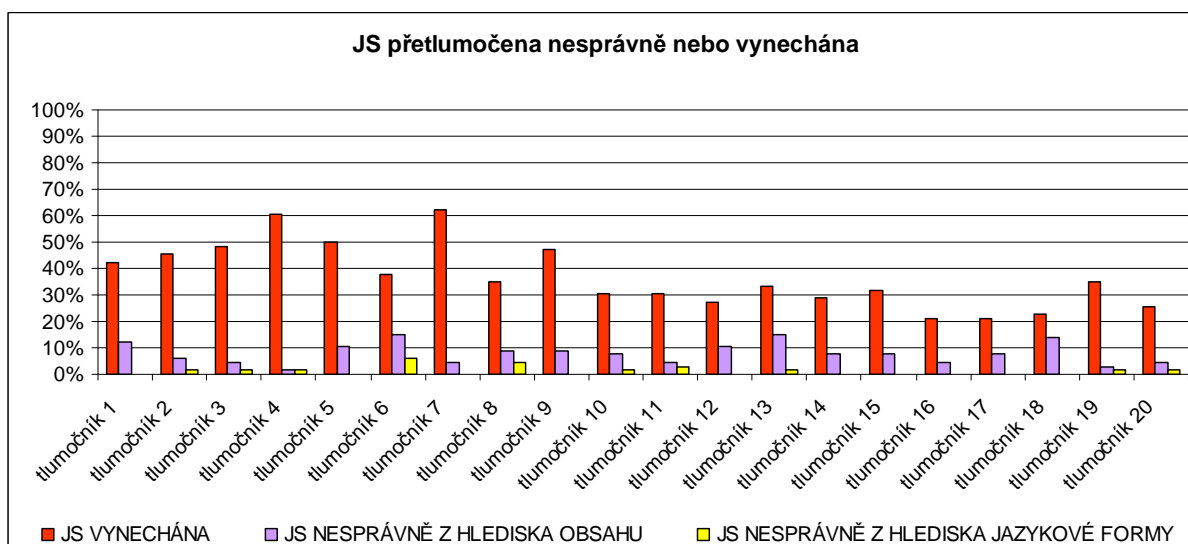
Tabulka 8: Tlumočení JS v KÚ podle jednotlivých kategorií

Z tabulky vidíme, že na rozdíl od JS v úsecích s ČÚ zde nespádá největší podíl JS do kategorie JS vynechána, nýbrž do kategorie JS přetlumočena správně, a to průměrně v 43,6 %. Do kategorie JS vynechána náleží 36,8 %, JS, do kategorie JS substituována náleží 10,5 % JS a do kategorie JS přetlumočena nesprávně 9,2 % JS.

V kategorii JS vynechána opět vidíme výrazné rozdíly mezi extrémny na obou stranách pomyslného žebříčku úspěšnosti. Nicméně žádný subjekt výrazně nevybočuje oproti ostatním ve svém okolí. Tlumočníci 16, 17 a 18 se pohybují na průměrné úrovni 21% - 23% vynechaných JS, tlumočníci 4 a 7 naopak na průměrné úrovni 61 % - 62 % vynechaných JS. Rozdíl mezi nejmenším a největším průměrným podílem vynechaných JS je 41 %.

Graf 8: Tlumočení JS v KÚ podle jednotlivých kategorií

Graf 9: Tlumočení JS v KÚ podle jednotlivých kategorií

3.3.4 Analýza rozdílů mezi tlmočením JS v úsecích s ČÚ a tlmočením JS v KÚ

Nyní se podíváme na rozdíly v tlmočení JS v úsecích s ČÚ a v KÚ bez ČÚ a pokusíme se zjistit, zda mezi nimi existuje významný rozdíl. V tabulce 9 jsou zobrazena data pro nejdůležitější srovnávací parametry. Tato data byla extrahována z tabulek zobrazených a analyzovaných v předchozích podkapitolách. Kategorie JS substituována byla pro účely analýz v této podkapitole zanedbána a kategorie JS přetlumočena nesprávně z hlediska obsahu a JS přetlumočena nesprávně z hlediska jazykové formy byly sloučeny do jedné, JS přetlumočena nesprávně.

Už na první pohled je patrné, že průměrná úspěšnost tlumočení JS je u KÚ vyšší než u celkového průměru za úseky s ČÚ, a sice 43,6 % oproti 33,9 %. Jedná se o průměrný 9,7% nárůst úspěšnosti oproti úsekům s čísly. Tento nárůst považujeme za výrazný a významný. Podíl vynechaných JS je naopak mnohem nižší u KÚ než u úseků s čísly, a sice 36,8 % oproti 48,3 %. Jedná se o průměrný 11,5% pokles vynechávek oproti úsekům s čísly. I tento pokles považujeme za výrazný a významný. Naopak podíl nesprávně přetlumočených JS zůstává v obou skupinách víceméně stejný, 10,3 % pro KÚ a 9,2 % pro úseky s ČÚ. Tento rozdíl považujeme za zanedbatelný.

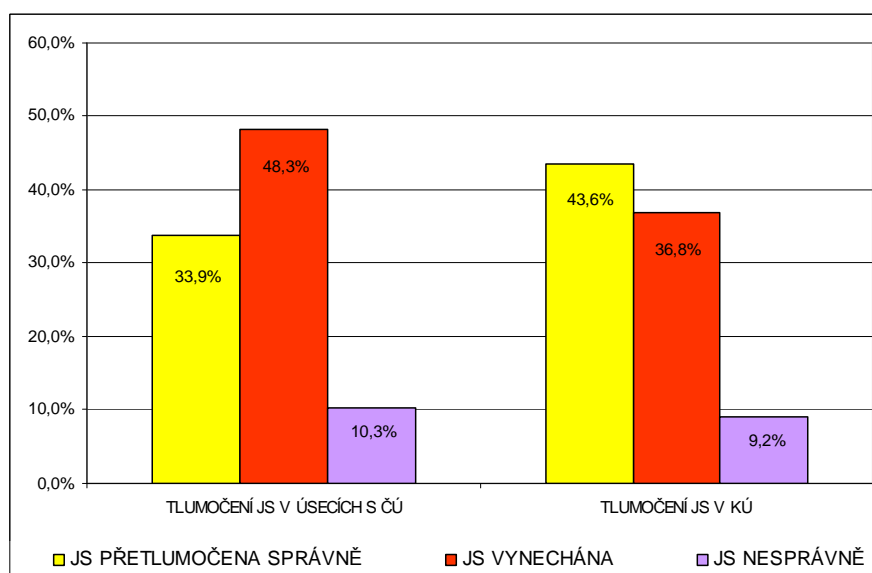
TLUMOČENÍ JS V ÚSECÍCH S ČÚ			
TLUMOČNÍK	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA	JS NESPRÁVNĚ
tlumočník 1	29%	38%	15%
tlumočník 2	32%	48%	14%
tlumočník 3	24%	59%	9%
tlumočník 4	17%	70%	9%
tlumočník 5	22%	59%	15%
tlumočník 6	24%	58%	13%
tlumočník 7	17%	68%	8%
tlumočník 8	37%	38%	16%
tlumočník 9	43%	40%	5%
tlumočník 10	34%	52%	9%
tlumočník 11	41%	39%	13%
tlumočník 12	33%	49%	9%
tlumočník 13	37%	46%	8%
tlumočník 14	42%	45%	7%
tlumočník 15	39%	45%	9%
tlumočník 16	54%	35%	5%
tlumočník 17	48%	35%	13%
tlumočník 18	35%	45%	15%
tlumočník 19	29%	54%	8%
tlumočník 20	42%	41%	7%
PRŮMĚR	33,9%	48,3%	10,3%

TLUMOČENÍ JS V KÚ			
TLUMOČNÍK	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA	JS NESPRÁVNĚ
tlumočník 1	29%	42%	12%
tlumočník 2	36%	45%	8%
tlumočník 3	32%	48%	6%
tlumočník 4	30%	61%	3%
tlumočník 5	30%	50%	11%
tlumočník 6	35%	38%	21%
tlumočník 7	26%	62%	5%
tlumočník 8	48%	35%	14%
tlumočník 9	36%	47%	9%
tlumočník 10	50%	30%	9%
tlumočník 11	55%	30%	8%
tlumočník 12	48%	27%	11%
tlumočník 13	41%	33%	17%
tlumočník 14	41%	29%	8%
tlumočník 15	50%	32%	8%
tlumočník 16	68%	21%	5%
tlumočník 17	53%	21%	8%
tlumočník 18	52%	23%	14%
tlumočník 19	53%	35%	5%
tlumočník 20	58%	26%	6%
PRŮMĚR	43,6%	36,8%	9,2%

Tabulka 9: Rozdíly mezi tlumočením JS v úsecích s ČÚ a v KÚ

Když se podíváme na jednotlivé subjekty, tak u 17 z nich (což představuje 85 % všech subjektů) se potvrzuje, že KÚ byl z hlediska JS průměrně přetlumočen lépe než úseky s ČÚ. *Lépe* je zde definováno jako průměrně vyšší procento správně přetlumočených JS v KÚ než v ostatních úsecích a zároveň průměrně nižší procento vynechaných JS v KÚ než v ostatních úsecích. Vzhledem k tomu, že rozdíl mezi KÚ a ostatními úseky z hlediska kategorie JS

přetlumočena nesprávně považujeme za zanedbatelný, je považován za zanedbatelný i z hlediska definování *zlepšení* tlumočení mezi KÚ a ostatními úseky. I když i v této kategorii většinou³⁶ došlo ke snížení průměrného podílu nesprávně přetlumočených JS v KÚ oproti úsekům s ČÚ. U dvou tlumočnicků (1 a 14) se rozdíl mezi tlumočením JS v KÚ a v ostatních úsecích nijak výrazně neprojevil, rozdíl považujeme za zanedbatelné. Zajímavé je, že u tlumočnicka 9 se projevil naprosto opačný trend, a sice došlo k výraznému zhoršení tlumočnického výkonu v KÚ oproti výkonu v úsecích s ČÚ: průměrný podíl správně přetlumočených JS byl v KÚ 36 % oproti 43 % v ostatních úsecích, průměrný podíl vynechávek byl 47 % v KÚ oproti 40 % v ostatních úsecích, průměrný podíl nesprávně přetlumočených JS byl 9 % u KÚ a 5 % pro ostatní úseky. Tuto skutečnost si vysvětlujeme individuálními nedostatky daného subjektu, zřejmě pro něj KÚ představoval z nějakého osobního důvodu zvýšenou zátěž oproti ostatním úsekům.

Graf 10: Rozdíly mezi tlumočením JS v úsecích s ČÚ a v KÚ

Výše uvedená data od 17 subjektů, tj. od 85 % všech subjektů zkoumaného vzorku, poukazují na možné potvrzení námi stanovené hypotézy, a sice že ČÚ představují zátěžový faktor, jehož vlivem může dojít v okolních úsecích ke zhoršení tlumočnického výkonu. Tato skutečnost může poukazovat na zahlcení tlumočnickovy procesní kapacity, kdy se mu vlivem zpracovávání úseku s přítomností zátěžového faktoru nedostává dostatek procesní kapacity pro správné zpracování jak JS v daném úseku, tak případně i následujících úseků. U všech 17

³⁶ Ke snížení nesprávně přetlumočených JS došlo v KÚ u 12 subjektů ze 17, tj. u 70 % z těchto subjektů.

subjektů došlo ve větší či menší míře ke zhoršení³⁷ tlumočnického výkonu v úsecích obsahujících ČÚ, oproti KÚ bez výskytu ČÚ. Vzhledem k tomu, že mezi úseky a KÚ nebyl z hlediska náročnosti jiný rozdíl než proměnná v podobě ČÚ, dá se usuzovat, že právě ČÚ byly faktorem, který zapříčinil zhoršení tlumočnického výkonu. Tím se tedy potvrzuje mezi tlumočníky obecně přijímaná skutečnost, že ČÚ jsou pro většinu tlumočnicků zátěžovým faktorem. Naše data nám neumožňují zobecnění na všechny tlumočníky, a to z toho důvodu, že se závěr nepotvrdil u všech subjektů. Náš vzorek je navíc příliš malý pro zobecnění tohoto typu a nepracuje s profesionálními tlumočníky, nýbrž se studenty tlumočení.

3.3.5 Analýza rozdílů mezi čtvrtým a pátým ročníkem

V této podkapitole se budeme zabývat rozdíly mezi tlumočnickým výkonem subjektů patřících do skupiny čtvrtý ročník a subjektů patřících do skupiny pátý ročník³⁸. Hodnoty uvedené v tabulkách 10 a 11 jsou průměrné hodnoty za všechny úseky pro všechny subjekty spadající do dané kategorie. Tabulky rozlišují hodnoty JS tlumočených v úsecích s ČÚ a tlumočených v KÚ.

TLUMOČENÍ ČÚ			
SUBJEKT / ROČNÍK	ČÚ PŘETLUMOČEN SPRÁVNĚ	ČÚ PŘETLUMOČEN NESPRÁVNĚ	ČÚ VYNECHÁN
PRŮMĚR	39,6%	11,1%	47,5%
průměr 4. r.	37,3%	11,2%	50,1%
průměr 5. r.	42,4%	11,1%	44,3%
rozdíl	5,2%	-0,1%	-5,8%

Tabulka 10: Průměrné tlumočení ČÚ podle ročníků

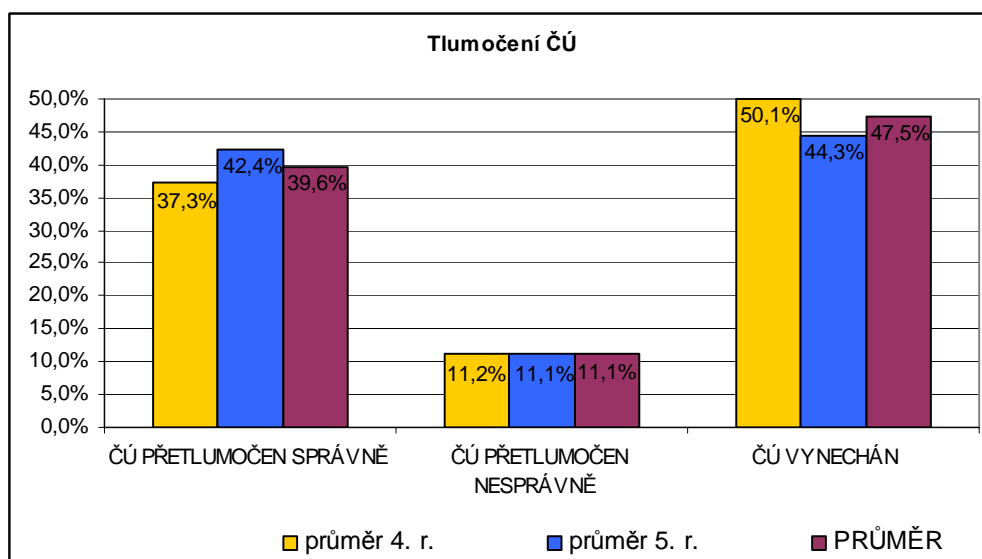
Podívejme se nejprve na rozdíly v tlumočení ČÚ. Hodnoty v tabulce 10 zobrazují průměrný podíl tlumočení ČÚ pro kategorie ČÚ přetlumočen správně, ČÚ přetlumočen nesprávně a ČÚ vynechán. Průměrný podíl pro kategorii ČÚ přetlumočen správně je 39,6 % za všechny subjekty. U čtvrtého ročníku je úspěšnost tlumočení ČÚ celkem 37,3%, u pátého ročníku je tato úspěšnost o 5,2 % vyšší, tj. 42,4%. Tento rozdíl považujeme za významný.

³⁷ Zhoršení definované podle kritérií stanovených v kapitole 3.2.4.

³⁸ Pro rozdělení jednotlivých subjektů do skupin viz Tabulka 1 a Tabulka 2 v kapitole 3.1.3.

V kategorii ČÚ vynechán jsou také patrné rozdíly mezi oběma ročníky: průměrný podíl vynechaných ČÚ je pro všechny subjekty 47,5 %, pro čtvrtý ročník je to 50,1 % a pro pátý je tato hodnota o skoro 6 % nižší, 44,3 % vynechaných ČÚ. Z uvedených dat se dá usuzovat, že pátý ročník zvládá tlumočení ČÚ lépe než čtvrtý ročník. Vzhledem k tomu, že jediný významný rozdíl mezi oběma skupinami je délka tlumočnického výcviku, dá se z uvedené analýzy dospět k závěru, že délka tlumočnického výcviku má zřejmě přímý vliv na zlepšení tlumočení ČÚ. Netroufáme si tento závěr dále zobecňovat na zlepšení tlumočnického výkonu jako takového, pro zobecnění tohoto typu jsou naše data i vzorek subjektů málo rozsáhlé.

Kategorie ČÚ přetlumočen nesprávně nevykazuje žádné významné rozdíly mezi ročníky. To potvrzuje obecný trend, který nám zatím plyne z jednotlivých dílčích analýz: ČÚ a JS byly námi zkoumanými subjekty obecně buď tlumočeny správně, nebo vynechány. Podíl nesprávně tlumočených údajů je napříč ČÚ, JS i úseky a KÚ stabilně v průměru zhruba desetiprocentní.

Graf 11: Průměrné tlumočení ČÚ podle ročníků

Přejdeme nyní k analýze tlumočení JS, a to jak v kategorii úseků s ČÚ, tak v KÚ. Hodnoty jsou zobrazeny v tabulce 11 a v grafech 12 a 13. Zajímavé a výrazné rozdíly mezi čtvrtým a pátým ročníkem vidíme opět u kategorií JS přetlumočena správně a JS vynechána. Ostatní kategorie pro tuto analýzu zanedbáváme, protože se v nich neprojevují žádné výrazné rozdíly mezi zkoumanými skupinami subjektů.

V kategorii JS přetlumočena správně je průměrný podíl JS u úseků s ČÚ 33,9 %. Pro čtvrtý ročník je tento podíl 29,4% a pro pátý ročník 39,4%. Rozdíl mezi ročníky v úspěšnosti tlumočení JS v úsecích s ČÚ je tedy téměř 10%. Tento rozdíl považujeme za výrazný a

významný. Když se podíváme na stejnou kategorii, ale u KÚ, tak vidíme, že průměrná úspěšnost pro všechny subjekty je 43,6%, u čtvrtého ročníku průměrně 35% a u pátého ročníku dokonce 54%. Tento rozdíl je ještě výraznější než u úseků s ČÚ, dosahuje téměř 20 %. Z těchto analýz usuzujeme, že skutečně existují významné rozdíly mezi tlumočnickým výkonem studentů čtvrtého a pátého ročníku. Obecnější závěr je, že délka výcviku zřejmě má významný vliv na tlumočnický výkon u simultánního tlumočení, a že výkon tlumočnicka je pravděpodobně možné zlepšit pomocí výcviku.

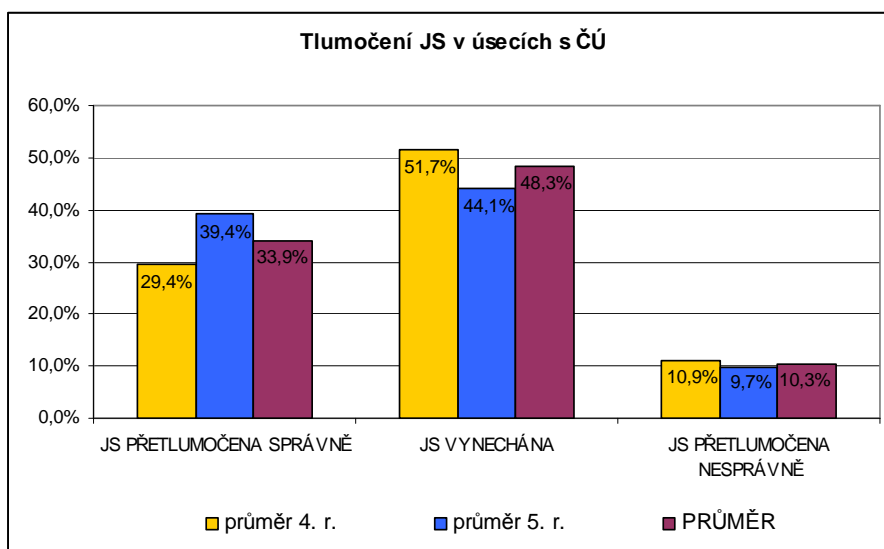
Podívejme se nyní na kategorii JS vynechána. Pro úseky s ČÚ je podíl vynechání JS 51,7 % u čtvrtého ročníku a 44,1 % u pátého ročníku, tedy o 7,6 % nižší. Pro KÚ je podíl vynechání JS 44,6 % u čtvrtého ročníku a 27,3 % u pátého ročníku. Opět se ukazuje, že zatímco oba rozdíly jsou výrazné, mnohem výraznější rozdíl mezi ročníky je v KÚ, celých 17,4 %. Z těchto analýz se dá usuzovat, že subjekty z pátého ročníku zřejmě umí lépe zpracovávat JS tak, aby je nemuseli vynechávat. Tento rozdíl mezi ročníky se projevuje více v KÚ, což potvrzuje naše domněnky, vzhledem k absenci zátěžového faktoru. Do jisté míry to ale také poukazuje na skutečnost, že ČÚ jsou skutečně zátěžovým faktorem, který ani subjektům z pátého ročníku neumožňuje podat takový výkon jako v úsecích bez ČÚ, a to právě z důvodu zvýšených nároků na procesní kapacitu, kdy jsou nuceni přerozdělit dílčí procesní kapacity tak, aby zvládli úsek přetlumočit navzdory zátěžovému faktoru.

TLUMOČENÍ JS V ÚSECÍCH S ČÚ					TLUMOČENÍ JS V KÚ				
SUBJEKT / ROČNÍK	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA	JS SUBSTITUOVÁNA	JS PŘETLUMOČENA NESPRÁVNĚ	SUBJEKT / ROČNÍK	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA	JS SUBSTITUOVÁNA	JS PŘETLUMOČENA NESPRÁVNĚ
PRŮMĚR	33,9%	48,3%	7,5%	10,3%	PRŮMĚR	43,6%	36,8%	10,5%	9,2%
průměr 4. r.	29,4%	51,7%	7,9%	10,9%	průměr 4. r.	35,0%	44,6%	10,2%	10,2%
průměr 5. r.	39,4%	44,1%	6,9%	9,7%	průměr 5. r.	54,0%	27,3%	10,8%	7,9%
rozdíl	9,9%	-7,6%	-1,1%	-1,2%	rozdíl	19,1%	-17,4%	0,6%	-2,3%

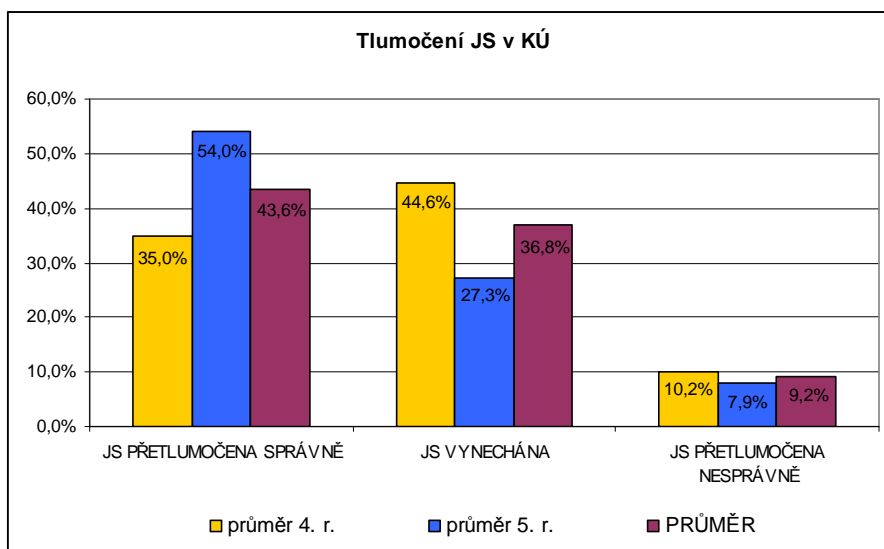
Tabulka 11: Průměrné tlumočení JS podle ročníků

Pozoruhodným jevem je průměrná míra zlepšení v kategoriích JS přetlumočena správně a JS vynechána, zaznamenaná mezi KÚ a úseky s ČÚ, podle ročníků. Zatímco u čtvrtého ročníku je míra zlepšení mezi úseky s ČÚ a KÚ 5,6 % (29,4 % vs. 35 %) v kategorii JS

přetlumočena správně a 7,1 % (51,7 % vs. 44,6 %) v kategorii JS vynechána, pro pátý ročník je tato míra zlepšení 14,6 % (39,4 % vs. 54 %) v kategorii JS přetlumočena správně a 16,8 % (44,1 % vs. 27,3 %) v kategorii JS vynechána. Tyto rozdíly v mírách zlepšení považujeme za velice výrazné. Dá se z nich usuzovat, že zatímco pro čtvrtý ročník byl text obecně jako celek poměrně náročný na tlumočení, a obzvláště náročný v úsecích s ČÚ, což vyplývá z poměrně malého zlepšení ve výkonu v KÚ oproti úsekům s ČÚ, pro pátý ročník obecně byl text obtížný, ale zvladatelný na celkem dobré úrovni tlumočení, a úseky s ČÚ byly přidanou zátěží, která celkový výkon zhoršovala. U pátého ročníku se tak zřejmě mnohem víc projevil ČÚ jako zátěžový faktor, zatímco pro čtvrtý ročník byl zřejmě zátěžový do jisté míry celý text, takže přítomnost ČÚ už se tak výrazně neprojevila.

Graf 12: Průměrné tlumočení JS podle ročníků v úsecích s ČÚ

Graf 13: Průměrné tlumočení JS podle ročníků v KÚ

3.3.6 Analýza vztahu mezi číselnými údaji a jednotkami smyslu

V této podkapitole se budeme zabývat analýzou vztahu mezi tlumočením ČÚ a tlumočením JS. Tato analýza je pro ověření naší hypotézy zcela zásadní. Budeme vycházet ze sloučených kategorií a hodnocení popsaného v podkapitole 3.2.4.3, které počítá s rozdělením úseků na tři úrovně podle míry tlumočení ČÚ: zaprvé *tlumočeno méně než 34% z celkového počtu ČÚ v daném úseku*, zadruhé *tlumočeno 34% - 67% z celkového počtu ČÚ v daném úseku* a zatřetí *tlumočeno více než 67% z celkového počtu ČÚ v daném úseku*. Pro tuto analýzu uvažujeme pouze JS v úsecích s ČÚ, tj. neuvažujeme KÚ.

Tabulka 12 zobrazuje průměrné hodnoty za jednotlivé úseky ve sloučených kategoriích, a to jak pro ČÚ, tak pro JS. Tyto hodnoty se promítají do rozdělení úseků u ČÚ podle stanovených tří úrovní a následného přiřazení odpovídajících JS.

PRŮMĚRNÉ HODNOTY SLOUČENÝCH KATEGORIÍ ČÚ A JS					
ÚSEKY	ČÚ TLUMOČEN	ČÚ VYNECHÁN	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ NEBO SUBSTITUOVÁNA	JS PŘETLUMOČENA NESPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA
úsek č. 1	90%	10%	56%	17%	27%
úsek č. 2	77%	23%	55%	8%	38%
úsek č. 3	68%	33%	49%	15%	36%
úsek č. 4	49%	51%	28%	12%	60%
úsek č. 5	46%	54%	48%	10%	41%
úsek č. 6	53%	48%	45%	9%	46%
úsek č. 7	65%	35%	34%	12%	54%
úsek č. 8	62%	38%	41%	7%	52%
úsek č. 9	30%	70%	27%	9%	65%
úsek č. 10	40%	60%	28%	10%	62%
úsek č. 11	37%	63%	38%	10%	52%
úsek č. 12	53%	47%	37%	9%	53%
CELKEM	55,7%	44,3%	40,5%	10,6%	48,9%

Tabulka 12: Průměrné hodnoty sloučených kategorií ČÚ a JS

Tabulka 13 a tabulka 14 zobrazují vztah mezi tlumočením ČÚ a přetlumočením JS, a to pomocí průměrů pro jednotlivé úseky. Tímto se případné zahlcení procesní kapacity definuje pro jednotlivé úseky, nikoliv pro jednotlivé subjekty. Rozdělení ČÚ do tří úrovní je podle procenta tlumočení ČÚ v daném úseku, kdy tlumočení ČÚ je definováno jako jakákoliv operace s výjimkou vynechání. Pro účely této analýzy je zanedbána správnost či nesprávnost přetlumočení ČÚ, protože se domníváme, že pouhé „zabývání se“ ČÚ spotřebovává procesní kapacitu (resp. zvyšuje nároky na procesní kapacitu), bez ohledu na to, zda tlumočník ČÚ

přetlumočí správně či nesprávně. Tlumočení ČÚ je rozděleno do tří úrovní, a to po třetinách: do 34 %, mezi 34 % a 67 % včetně a nad 67 %. Ke každé úrovni jsou pak podle jednotlivých sloučených kategorií přiřazeny odpovídající JS. Dolní řádek zobrazuje celkové průměrné hodnoty pro dané kategorie.

ÚSEKY	TLUMOČENO < 34% ČÚ			TLUMOČENO 34 - 67% ČÚ			TLUMOČENO > 67% ČÚ		
	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ NEBO SUBSTITUOVÁNA	JS PŘETLUMOČENA NESPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ NEBO SUBSTITUOVÁNA	JS PŘETLUMOČENA NESPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ NEBO SUBSTITUOVÁNA	JS PŘETLUMOČENA NESPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA
úsek č. 1				39%	30%	31%	63%	11%	25%
úsek č. 2				44%	10%	46%	62%	6%	33%
úsek č. 3	29%	11%	60%	46%	14%	41%	53%	16%	31%
úsek č. 4	21%	9%	70%	56%		44%	32%	17%	51%
úsek č. 5	40%	10%	49%	48%	10%	42%	63%	14%	22%
úsek č. 6	40%	10%	50%	47%	10%	43%	44%	6%	50%
úsek č. 7	29%	12%	59%				36%	12%	52%
úsek č. 8	41%	5%	54%	38%	9%	53%	47%	7%	47%
úsek č. 9	26%	9%	65%	31%	8%	60%	25%	8%	67%
úsek č. 10	24%	12%	64%	29%	8%	62%	34%	10%	55%
úsek č. 11	35%	11%	54%	43%	8%	49%			
úsek č. 12	32%	10%	58%	44%	8%	48%	29%	13%	58%
CELKEM	31,8%	9,9%	58,3%	42,4%	11,4%	47,3%	44,5%	11,0%	44,5%

Tabulka 13: Vztah mezi tlumočením ČÚ a přetlumočením JS pro jednotlivé úseky

Tlumočeno ČÚ:	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ NEBO SUBSTITUOVÁNA	JS PŘETLUMOČENA NESPRÁVNĚ	JS VYNECHÁNA
0 - 34%	31,8%	9,9%	58,3%
34 - 67%	42,4%	11,4%	47,3%
67 - 100%	44,5%	11,0%	44,5%

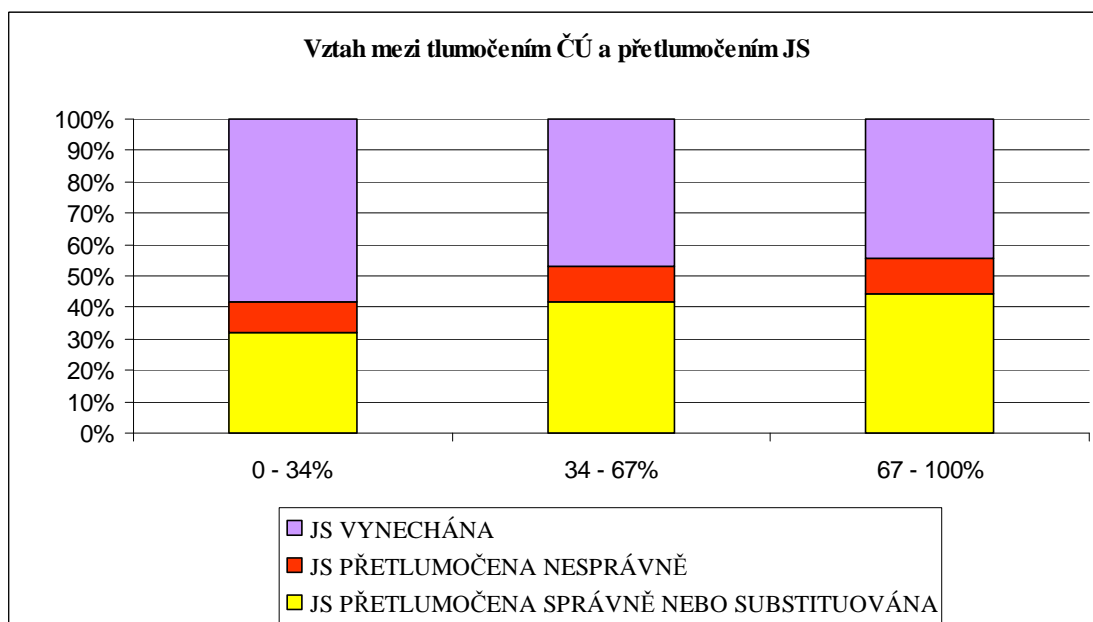
Tabulka 14: Vztah mezi tlumočením ČÚ a přetlumočením JS – průměry

Nás však bude zajímat především Tabulka 14, která obsahuje souhrnná data za všechny úseky. Z ní je nejlépe patrný vztah mezi tlumočením ČÚ a přetlumočením JS. V okamžiku, kdy bylo průměrně tlumočeno do 34 % ČÚ (tedy maximálně jedna třetina), tak bylo průměrně úspěšně přetlumočeno 31,8 % JS, nesprávně přetlumočeno 9,9 % JS a vynecháno 58,3 % JS.

Toto je považováno za nejnižší úroveň. Druhá úroveň vypovídá o tom, že v okamžiku, kdy bylo průměrně tlumočeno 34 % - 67 % ČÚ, tj. mezi jednou a dvěma třetinami ČÚ, tak zároveň se zvyšujícím se podílem tlumočených ČÚ stoupl i průměrný podíl úspěšně přetlumočených JS, na 42,4 % a zároveň klesl průměrný podíl vynechaných JS, na 47,3 %. Podíl nesprávně přetlumočených JS zůstává více méně stabilní, kolem 10 %. Třetí úroveň, do které spadají úseky s průměrným tlumočením ČÚ větším než 67 % (tj. více než dvě třetiny ČÚ), vykazuje také mírné zlepšení v přetlumočení JS. Podíl úspěšně přetlumočených JS v této úrovni mírně stoupl oproti předchozí úrovni, a to na 44,5 % a podíl vynechaných JS naopak mírně klesl, na 44,5 %. Kategorie JS přetlumočena nesprávně nevykazuje žádný významný rozdíl oproti předchozím dvěma úrovním. Nicméně rozdíly v tlumočení JS mezi druhou a třetí úrovní, resp. míra zlepšení tlumočnického výkonu při přechodu od nižší úrovně k vyšší, nejsou nijak výrazné, rozhodně jsou mnohem méně výrazné než při přechodu mezi první a druhou úrovní tlumočení ČÚ.

Co lze z uvedených analýz vyvodit za závěry? Je očividné, že zatímco u prvních dvou úrovní tlumočení ČÚ došlo s nárůstem podílu tlumočených ČÚ také k výraznému nárůstu úspěšně přetlumočených JS a k výraznému poklesu vynechaných JS, v přechodu z druhé do třetí úrovně sice došlo k výraznému zvýšení podílu tlumočených ČÚ, ale to nebylo provázeno stejně výrazným zlepšením u tlumočení JS. Rozdíl mezi první a druhou úrovní je 10,6 % u kategorie JS přetlumočena správně nebo substituována a 11 % u kategorie JS vynechána. Naproti tomu rozdíl mezi druhou a třetí úrovní tlumočení ČÚ je 2,1 % pro kategorii JS přetlumočena správně nebo substituována a 2,8 % u kategorie JS vynechána. Z toho vyplývá, že pokud tlumočnický průměrně tlumočil do 67 % ČÚ, tak se zvyšujícím se podílem tlumočených ČÚ se výrazně zvyšovala také úspěšnost tlumočení JS. Naopak, pokud průměrně tlumočil nad 67 % ČÚ, úspěšnost tlumočení JS byla také vysoká, ale nižší v poměru k podílu tlumočených ČÚ. Dále se z provedených analýz dá usuzovat, že úspěšnost tlumočení JS je závislá na tlumočení ČÚ a je mu úměrná. A tím je definován vztah mezi těmito dvěma proměnnými.

Dílním zjištěním, plynoucím z analýz, je skutečnost, že obecně převládá tendence údaje buď tlumočit správně, nebo je vynechávat. Podíl nesprávně přetlumočených ČÚ či JS se stabilně u všech vyhodnocení drží na průměrných 10 % z celku.

Graf 14: Vztah mezi tlumočením ČÚ a přetlumočením JS - průměry

Dá se tedy z tohoto výše definovaného vztahu usuzovat nějaký závěr ohledně ověřované hypotézy? Hypotéza zní, že pokud se v úseku vyskytnou ČÚ a tlumočník se jimi zabývá, může to vést ke zhoršení tlumočnického výkonu, což je projevem zahlcení procesní kapacity vlivem zátěžového faktoru. Pro potvrzení hypotézy by se tedy se stoupajícím podílem tlumočených ČÚ měl zároveň zhoršovat tlumočnickův výkon, tj. měla by se snižovat správnost přetlumočených JS, zvyšovat podíl vynechaných JS a nesprávně přetlumočených JS, případně kombinace těchto jevů.

Když se podíváme na hodnoty v tabulce 15, zjistíme, že v úsecích, kde se subjektu podařilo průměrně tlumočit jen malý podíl ČÚ, je průměrně malý i podíl úspěšně přetlumočených JS, tudíž je jeho tlumočnický výkon hodnocen jako zhoršený. Naopak se zvyšujícím se podílem tlumočených ČÚ dochází k průměrnému zlepšení i u tlumočení JS. Tuto skutečnost dokazuje poslední řádek tabulky 15, tj. průměrné hodnoty pro jednotlivé kategorie JS. Dá se tedy usuzovat, že námi stanovená hypotéza nebyla výsledky experimentální studie potvrzena. Z toho by vyplývaly dva závěry, a sice zaprvé, že ČÚ se v průběhu našeho experimentu v průměru neukázaly být významným zátěžovým faktorem, který by vedl k zahlcení procesní kapacity, a zadruhé, že průměrně nedošlo k zahlcení procesní kapacity.

Nicméně podívejme se ještě na dílčí průměry u jednotlivých úseků. Modře zvýrazněné úseky potvrzují naši hypotézu, protože u nich došlo při zvýšení podílu tlumočených ČÚ ke zhoršení tlumočnického výkonu (zhoršení tlumočení JS). Potvrzení hypotézy se týká celkem 5 úseků z hlediska kategorie JS přetlumočena správně nebo substituována a 4 úseků

z hlediska kategorie JS vynechána. Naopak žlutě zvýrazněné úseky hypotézu vyvracejí, protože v nich došlo ke zlepšení tlumočnického výkonu při zvýšení podílu tlumočených ČÚ. Vyvrácení hypotézy se týká celkem 7 úseků z hlediska kategorie JS přetlumočena správně nebo substituována a 8 úseků z hlediska kategorie JS vynechána. Je tedy patrné, že z pohledu dílčích úseků v některých z nich k zahlcení procesní kapacity vlivem ČÚ pravděpodobně došlo, zatímco v jiných úsecích k zahlcení procesní kapacity vlivem ČÚ pravděpodobně nedošlo.

ÚSEKY	TLUMOČENO < 34% ČÚ		TLUMOČENO 34-67% ČÚ		TLUMOČENO > 67% ČÚ	
	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ NEBO SUBSTITUOVÁNA	JS VYNECHÁNA	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ NEBO SUBSTITUOVÁNA	JS VYNECHÁNA	JS PŘETLUMOČENA SPRÁVNĚ NEBO SUBSTITUOVÁNA	JS VYNECHÁNA
úsek č. 1			39%	31%	63%	25%
úsek č. 2			44%	46%	62%	33%
úsek č. 3	29%	60%	46%	41%	53%	31%
úsek č. 4	21%	70%	56%	44%	32%	51%
úsek č. 5	40%	49%	48%	42%	63%	22%
úsek č. 6	40%	50%	47%	43%	44%	50%
úsek č. 7	29%	59%			36%	52%
úsek č. 8	41%	54%	38%	53%	47%	47%
úsek č. 9	26%	65%	31%	60%	25%	67%
úsek č. 10	24%	64%	29%	62%	34%	55%
úsek č. 11	35%	54%	43%	49%		
úsek č. 12	32%	58%	44%	48%	29%	58%
CELKEM	31,8%	58,3%	42,4%	47,3%	44,5%	44,5%

Tabulka 15: Vztah mezi tlumočením ČÚ a přetlumočením JS – vybrané kategorie

3.3.7 Analýza obtížnosti jednotlivých úseků

Na závěr našich analýz se podíváme na vztah mezi počtem ČÚ a počtem JS pro jednotlivé úseky, který by měl ukázat, zda existují významné rozdíly v tlumočení ČÚ a JS v jednotlivých úsecích podle toho, jak náročný daný úsek je. Jedná se tedy o podíl těchto dvou proměnných pro každý úsek³⁹, konfrontovaný s průměrným tlumočením ČÚ a JS.

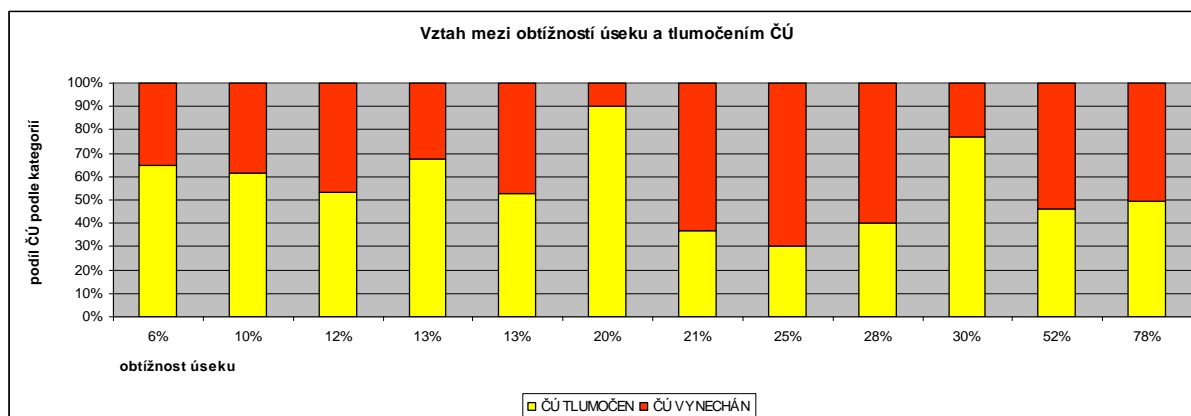
³⁹ Z tohoto důvodu samozřejmě neuvažujeme KÚ.

	CELKEM ČÚ	CELKEM JS	kolik je ČÚ na JS v daném úseku
úsek č. 7	1	18	6%
úsek č. 8	3	30	10%
úsek č. 12	3	26	12%
úsek č. 3	4	31	13%
úsek č. 6	6	45	13%
úsek č. 1	3	15	20%
úsek č. 11	6	28	21%
úsek č. 9	3	12	25%
úsek č. 10	8	29	28%
úsek č. 2	6	20	30%
úsek č. 5	11	21	52%
úsek č. 4	7	9	78%

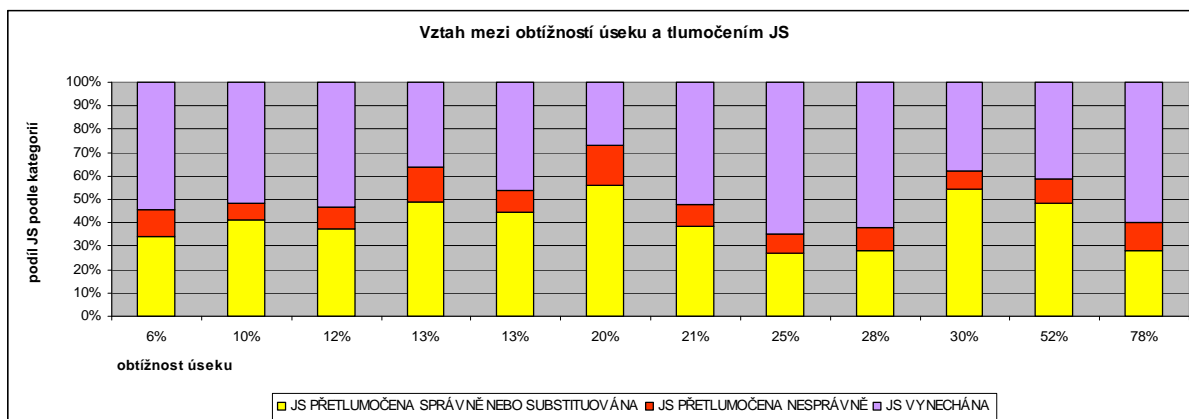
Tabulka 16: Podíl ČÚ a JS v jednotlivých úsecích

Tabulka 16 zobrazuje pořadí úseku z hlediska podílu ČÚ a JS, kdy nejnižší procento definujeme jako úsek nejméně obtížný a nejvyšší procento jako úsek nejobtížnější. Jak vidíme, rozptyl v obtížnosti jednotlivých úseků je značný, od 6 % do 78 %.

Nicméně když se podíváme na Graf 15 a Graf 16, které zobrazují vztah mezi obtížností úseku a tlumočením ČÚ, resp. JS, zjistíme, že mezi nimi nelze vypočítat žádný úměrný vztah. Tlumočení ČÚ se nijak průběžně nezhoršuje ani nezlepšuje s postupem od nejméně obtížných úseků k obtížnějším úsekům. A totéž platí o JS, ani zde není patrná žádná tendence ve vztahu k stoupající obtížnosti úsek od úseku.

Graf 15: Vztah mezi obtížností úseku a tlumočením ČÚ

Graf 16: Vztah mezi obtížností úseku a tlumočením JS

Na základě této analýzy se ukázalo, že jsme zcela správně považovali při návrhu, provedení i vyhodnocení našeho experimentu všechny úseky za rovnocenné z hlediska obtížnosti (a z toho plynoucí náročnosti na tlumočení). Ukázalo se, že rozdílné podíly ČÚ a JS v jednotlivých úsecích nemají vliv na tlumočení ani ČÚ, ani JS.

3.4 Diskuze

V empirické části naší diplomové práce jsme se pokusili ověřit hypotézu formulovanou v závěru první, teoretické části diplomové práce. Pro ověření jsme navrhli experimentální studii, provedli ji na vybraném vzorku subjektů ze stanovené základní skupiny, vyhodnotili získané experimentální výstupy a poté získaná data podrobili analýze, za pomoci matematických a statistických metod, tedy především průměrování.

Experiment i zvolený způsob jeho vyhodnocení považujeme zpětně za vhodně navržený i uskutečněný. Podařilo se nám zachovat jistou míru autenticity tlumočnické situace, a to především díky použití autentického konferenčního projevu. Také se nám podařilo zajistit na poměry tlumočnického výzkumu velký vzorek subjektů. Způsob vyhodnocení získaných výstupů, tj. objektivní a kvantitativní hodnocení z hlediska ČÚ a JS, považujeme za vhodně zvolený, a to navzdory jeho nedostatkům, tj. především nezohledňování otázky kvality či tlumočnických strategií. Domníváme se, že data získaná tímto způsobem hodnocení jsou objektivní a proto umožňují srovnání jak mezi sebou, tak s případnými stejným způsobem vyhodnocenými daty z budoucích experimentů. Nicméně pro další výzkum by jistě bylo zajímavé vyhodnotit výstupy současného experimentu alternativním způsobem hodnocení, například z hlediska různých parametrů kvality nebo z hlediska různých skupin subjektů.

Analýzou získaných dat jsme dospěli k zajímavým dílčím poznatkům. U subjektů převládala tendence ČÚ a JS buď tlumočit správně, nebo je vynechávat. Podíl nesprávného přetlumočení se pohyboval stabilně okolo hodnoty 10 %, a to napříč úseky, KÚ, JS i ČÚ. Ukázalo se, že rozdílná obtížnost jednotlivých úseků z hlediska podílu ČÚ a JS neměla téměř žádný vliv na kolísání tlumočnického výkonu napříč úseky. U tlumočení ČÚ i JS se projevíly individuální rozdíly mezi tlumočnickými, které zřejmě nebyly vázány na text či zátěžové faktory, ale byly dány individuálními preferencemi a dovednosti daného tlumočnicka. Za povšimnutí stojí stabilně vysoce hodnocený výkon tlumočnicka 16. Zde je nutné zdůraznit, že výkon tlumočnicka během simultánního tlumočení je navzdory všem zobecňujícím závěrům a výzkumům do značné míry individuální záležitost, která sice do jisté míry závisí na objektivních faktorech (řečník, zátěžové faktory, obtížnost projevu atp.), ale do jisté míry je dána i individuálními předpoklady pro tlumočení toho kterého projevu. A vnímání obtížnosti či náročnosti dané tlumočnické situace se liší tlumočnick od tlumočnicka a projev od projevu. Proto i rozdíly mezi subjekty, kteří u stávajícího výzkumu nějakým výrazným způsobem vybočují z průměru, mohou být dány nejen objektivními faktory, které jsou stejné pro

všechny účastníky experimentu (jedná se především o ČÚ jako zvolený zátěžový faktor), ale i subjektivními faktory, které však nebylo možné v analýze dat nijak zohlednit.

Tyto poznatky ohledně individuálních rozdílů mezi studenty, které přetrvávají navzdory stejným studijním a výukovým podmínkám, potvrzuje i dlouhodobá studie prováděná Moser-Mercerovou na ženevské ETI (Moser-Mercer 2000: 89-90), která zjistila, že poměr nedostatků a silných stránek se při ST liší student od studenta a že každému studentu vyhovují jiné taktiky na zlepšení jeho tlumočnického výkonu⁴⁰.

Jak jsme předpokládali při stanovování dílčí hypotézy, zajímavé výsledky přineslo srovnání mezi čtvrtým a pátým ročníkem. Výsledky ukazují vyšší úspěšnost tlumočení u pátého ročníku než u čtvrtého ročníku, a to jak u tlumočení ČÚ, tak u JS. Podíl nesprávně přetlumočených jednotek je pro oba ročníky srovnatelný, naopak podíl vynechaných jednotek je u pátého ročníku nižší. Z výsledků vyplývá, že pátý ročník experimentální text přetlumočil v průměru lépe než čtvrtý ročník. Vzhledem k tomu, že jedinou uvažovanou proměnnou pro tuto analýzu byla délka výcviku, je možné z výsledků usuzovat, že délka tlumočnického výcviku zřejmě má přímý vliv na zlepšení tlumočnického výkonu a že tlumočnický výkon tedy zřejmě lze výcvikem do jisté míry zlepšit.

Zajímavé jsou také rozdíly mezi ročníky v průměrné míře zlepšení mezi KÚ a úseky s ČÚ. Zatímco u čtvrtého ročníku byla průměrná míra zlepšení mezi KÚ a úseky s ČÚ relativně malá (cca 5-7 %), u pátého ročníku byla tato míra zlepšení více než dvojnásobná oproti čtvrtému ročníku (cca 14-17 %). Z těchto výsledků usuzujeme, že pro čtvrtý ročník byl text náročný nejen kvůli výskytu ČÚ, ale i sám o sobě, zatímco pro pátý ročník byl obecně zvladatelný na poměrně dobré úrovni a pouze úseky s ČÚ představovaly zvýšenou kognitivní zátěž. Pokud usuzujeme, že pro čtvrtý ročník byl náročný celý text, tak je logické, že se u něj ČÚ jakožto zátěžový faktor nijak zvlášť neprojeví. Naopak u pátého ročníku je zátěžovost ČÚ patrnější. Tyto závěry považujeme za důležité i z didaktického hlediska.

Stanovenou hypotézu se podařilo potvrdit pouze částečně, resp. pouze u některých úseků. Některá data a některé závěry poukazují na platnost naší hypotézy, naopak jiná data a z nich plynoucí závěry platnost naší hypotézy zpochybňují. Stanovili jsme si, že zátěžový faktor (v

⁴⁰ „This research reveals also that simultaneous interpreting is a delicate cognitive balancing act: no two students exhibit exactly the same configuration of cognitive strengths and weaknesses. For some, automating parts of the production process [...] can relieve the pressure on the production process overall; others feel the need to enhance their chunking abilities in working memory in order to meet the need for speed by working on larger, immediately recognizable input chunks; others, again, find some form of behavioral conditioning, such as practicing comprehension in high-noise environments, helps them develop the high level of concentration needed to sustain expert performance.“ (Moser-Mercer 2000: 90)

tomto případě vysoká koncentrace ČÚ) může způsobit zahlcení procesní kapacity u tlumočnicka v průběhu simultánního tlumočení, a že toto zahlcení, které je záležitostí mozku, se navenek projeví zhoršením tlumočnického výkonu. Přestože ČÚ byly aritmeticky poměrně jednoduché, i tak jsme předpokládali, že budou zátěžovým faktorem, a to především v důsledku vysoké koncentrace jednotlivých ČÚ v rámci úseku⁴¹. V empirické části jsme zkoumali vztah mezi tlumočením ČÚ a zhoršením či naopak nezhoršením tlumočnického výkonu. Průměrné hodnoty ukázaly, že čím vyšší byl podíl tlumočených ČÚ, tím byl i tlumočnický výkon lepší. To poukazuje na neplatnost stanovené hypotézy. Nicméně dílčí průměrné hodnoty pro jednotlivé úseky ukázaly, že zatímco v sedmi či osmi úsecích (přesný počet záleží na zvolené kategorii JS) skutečně došlo zároveň se zvýšením podílu tlumočených ČÚ ke zlepšení tlumočnického výkonu, ve čtyřech či pěti úsecích byl trend opačný a došlo ke zhoršení tlumočnického výkonu. To může tedy poukazovat na případné zahlcení procesní kapacity alespoň pro tyto úseky.

Na základě získaných dat bohužel nelze jednoznačně stanovit, že ČÚ skutečně byly oním zátěžovým faktorem, který mohl vést k případnému zahlcení procesní kapacity v některých úsecích. Považujeme za pravděpodobné, že tomu tak skutečně bylo, nicméně by bylo potřeba většího experimentálního vzorku a mnohem více dat, které by tuto domněnku potvrdily.

Závěrem tedy lze říct, že hypotéza se potvrdila jen částečně. Vzhledem k malému vzorku subjektů si také netroufáme dané závěry zobecnit, lze pouze konstatovat, že jsou platné pro současný experiment, danou jazykovou kombinaci a stanovený vzorek základního souboru.

⁴¹ Mazza (2000) dospěla k obdobnému závěru, a sice že i jednoduché číslovky mohou být zdrojem problémů, pokud se jich v projevu vyskytne víc najednou.

4. Závěr

Diplomová práce se zabývala tématem zahlcení procesní kapacity v simultánním tlumočení vlivem číselných údajů jako zátěžového faktoru. Vycházeli jsme z teoretického rámce modelu úsilí Daniela Gila pro simultánní tlumočení, který jsme doplnily o další poznatky z oblasti kognitivní psychologie (otázka paměti) a teorie tlumočení (zátěžové faktory, tlumočnické strategie, jednotka smyslu). Samostatná kapitola byla věnována také otázce hodnocení tlumočnického výkonu. Na základě teoretické části jsme navrhli experimentální studii, jejíž výsledky jsme prezentovali v druhé části naší práce.

Experimentální studie ověřovala pracovní hypotézu, že číselné údaje mohou způsobit v průběhu simultánního tlumočení zahlcení tlumočnickovy procesní kapacity. Experiment probíhal na subjektech z řad studentů. Stanovenou hypotézu se podařilo potvrdit jen částečně, jednotlivé dílčí analýzy vyústily v protichůdné závěry. Obecně se nepotvrdilo, že by číselné údaje způsobovaly zahlcení procesní kapacity. Zahlcení procesní kapacity vlivem číselných údajů se potvrdilo pouze u osmi dílčích úseků, u čtyř se naopak nepotvrdilo.

Zajímavé výsledky přinesla analýza rozdílů mezi čtvrtým a pátým ročníkem. Tlumočnický výkon pátého ročníku byl podle námi stanovených kritérií v průměru lepší než výkon čtvrtého ročníků. Z toho je možné usuzovat, že délka tlumočnického výcviku má přímý vliv na tlumočnický výkon, z čehož vyplývá, že výkon lze výcvikem do jisté míry zlepšit. Tím se potvrdila naše dílčí hypotéza.

Rádi bychom však také poukázali na možný nedostatek námi zvoleného experimentálního vzorku, tj. studentů. Jak již bylo řečeno výše, jazyková kompetence jednotlivých studentů se do jisté míry liší, a ačkoliv oficiálně měli všichni subjekty kombinaci čeština A – angličtina B, dá se předpokládat, že u některých z nich je jazyková kompetence u aktivního jazyka na nižší úrovni, než jakou tato klasifikace předpokládá. To mohlo zapříčinit jisté zkreslení výsledků naší studie, neboť by se mohlo ukázat, že k zahlcení procesní kapacity u některých subjektů nedošlo vlivem zvoleného zátěžového faktoru, ale v důsledku nedostatečných jazykových kompetencí. I proto je využívání studentů pro podobné studie metodologicky problematické. Je potřeba si také uvědomit, že ne všichni studenti nakonec složí závěrečné tlumočnické zkoušky a budou se tlumočení věnovat na profesionální úrovni. Proto bychom rádi doporučili replikaci této studie na vzorku profesionálních tlumočnicků.

5. Bibliografie

BADDELEY, Alan, EYSENCK, Michael, ANDERSON, Michael. 2009. *Memory*. Hove and New York: Psychology Press.

BADDELEY, Alan. 2001. Is working memory still working?. *American Psychologist*. vol. 56, no. 11, s. 851-864.

(dostupné také z WWW: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=87b4ab4c-7d87-4c4a-9f1d-41d88d3cd0ff%40sessionmgr10&vid=2&hid=11>>) [29.7.2011]

BARIK, Henri C. 1971. A Description of Various Types of Omissions, Additions and Errors of Translation Encountered in Simultaneous Interpretation. *Meta*. vol. 16, no. 4, s. 199-210.

BARIK, Henri. 1975. Simultaneous Interpretation: Qualitative and Linguistic Data. In PÖCHHACKER, Franz, SHLESINGER, Miriam (eds.). 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London/New York: Routledge. s. 78-92.

BARIK, Henri C. 1994. A Description of Various Types of Omissions, Additions and Errors of Translation Encountered in Simultaneous Interpretation. In LAMBERT, Sylvie, MOSER-MERCER, Barbara (eds.). 1994. *Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 121-138.

ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. 2001. *Teorie a didaktika tlumočení*. Praha: FF UK.

ČEŇKOVÁ, Ivana. 1988. *Teoretické aspekty simultánního tlumočení*. Praha: AUC Monographia XCIX.

ČEŇKOVÁ, Ivana. 2008: Úvod do teorie tlumočení. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.

CLIFFORD, Andrew. 2001. Discourse Theory and Performance-Based Assessment: Two Tools for Professional Interpreting. *Meta*. vol. 46, no. 2, s. 365-378.

COWAN, Nelson. 2000. Processing limits of selective attention and working memory: Potential implications for interpreting. *Interpreting*. vol. 5, no. 2, s. 117-146.

DARÒ, Valeria. 1989. The Role of Memory and Attention in Simultaneous Interpretation: A Neurolinguistic Approach. *The Interpreters' Newsletter*. vol. 2, s. 50-56.

DÖRREROVÁ, Martina. 2011. *Diagnostika paměťových funkcí pomocí programu Neurop 2*. Brno. Diplomová práce. MUNI, FF.

(dostupné také z WWW : <http://is.muni.cz/th/55094/ff_m/DP.txt>) [29.7.2011]

GABZDILOVÁ, Marianna. 2008. *Pracovní paměť v simultánním tlumočení a její kapacita*. Praha. Diplomová práce. UK, FF, ÚTRL.

GAMBIER, Yves, GILE, Daniel, TAYLOR, Christopher. 1997. *Conference Interpreting: Current Trends in Research*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company.

GAVORA, Peter. 1996. *Výzkumné metody v pedagogice*. Brno: Paido.

GERVER, David. 1969. The Effects of Source Language Presentation on the Performance of Simultaneous Conference Interpreters. In PÖCHHACKER, Franz, SHLESINGER, Miriam (eds.). 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London/New York: Routledge. s. 52-66.

GILE, Daniel. 1983. Aspects méthodologiques de l'évaluation de la qualité du travail en interprétation simultanée. *Meta*. vol. 28, no. 3, s. 236-240.

GILE, Daniel. 1991a. Methodological aspects of Interpretation (and Translation) Research. *Target: International Journal of Translation Studies*. vol. 3, no. 2, s. 153-174.

GILE, Daniel. 1991b. A Communication-Oriented Analysis of Quality. *Translation: Theory and Practice*. vol. 5, s. 188-200.

GILE, Daniel. 1997. Conference Interpreting as a Cognitive Management Problem. In PÖCHHACKER, Franz, SHLESINGER, Miriam (eds.). 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London/New York: Routledge. s. 162-176.

GILE, Daniel. 1998. Observational Studies and Experimental Studies in the Investigation of Conference Interpreting. *Target*. vol. 10, no.1, s. 69-93.

GILE, Daniel. 1999. Variability in the perception of fidelity in simultaneous interpretation. *Hermes: Journal of Linguistics*. vol. 22, s. 51-79.

GILE, Daniel. 2001. L'évaluation de la qualité de l'interprétation en cours de formation. *Meta*. vol. 46, no. 2, s. 379-393.

GILE, Daniel. 2008. Local cognitive load in simultaneous interpreting and its implications for empirical research. *Forum*. vol. 6, no. 2, s. 59-77.

(dostupné také z WWW : <<http://cirinandgile.com/>>) [2.6.2011]

GILE, Daniel. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

GOLDMAN-EISLER, Frida. 1972. Segmentation of Input in Simultaneous Translation. In PÖCHHACKER, Franz, SHLESINGER, Miriam (eds.). 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London/New York: Routledge. s. 68-76.

GRAN, Laura, TAYLOR, Christopher. 1990. *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation*. Unide: Campanotto Editore.

GRAN, Laura. 1998. Developing Translation/Interpretation Strategies and Creativity. In BEYLARD-OZEROFF, Ann, KRÁLOVÁ, Jana, MOSER-MERCER, Barbara (eds.). 1998. *Translators' Strategies and Creativity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 145-162.

HENDL, Jan. 2004. *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál.

JONES, Roderick. 1998. *Conference Interpreting Explained*. Manchester, UK: St. Jerome Publishing.

JUST, Marcel A., CARPENTER, Patricia A. 1992. A Capacity Theory of Comprehension: Individual Differences in Working Memory. *Psychological Review*. vol. 99, no. 1, s. 122-149.

KADOVÁ, Alžběta. 2011. *Počátky neurolingvistického výzkumu v oblasti tlumočení v Itálii (SSLMIT Terst) a další vývojové tendence*. Praha. Diplomová práce. UK, FF, ÚTRL.

KOPCZYNSKI, Andrzej. 1994. Quality in Conference Interpreting: Some Pragmatic Problems. In LAMBERT, Sylvie, MOSER-MERCER, Barbara (eds.). 1994. *Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 189-198.

KURZ, Ingrid. 1993. Conference Interpretation: Expectations of Different User Groups. In PÖCHHACKER, Franz, SHLESINGER, Miriam (eds.). 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London/New York: Routledge. s. 312-324.

KURZ, Ingrid. 2001. Conference Interpreting : Quality in the Ears of the User. *Meta*. vol. 46, no. 2, s. 394-409.

LAMBERT, Sylvie. 1988. Information Processing Among Conference Interpreters: A Test of the Depth-of-processing Hypothesis. *Meta*. vol. 33, no. 3, s. 377-387.

LEDERER, Marianne. 1978. Simultaneous Interpretation – Units of meaning and other features. In PÖCHHACKER, Franz, SHLESINGER, Miriam (eds.). 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London/New York: Routledge. s. 130-140.

MAZZA, Cristina. 2000. *Numbers in Simultaneous Interpretation*. Terst. Diplomová práce. Università degli Studi di Bologna, SSLMIT, Sede di Forlì.

MAZZA, Cristina. 2001. Numbers in Simultaneous Interpretation. *The Interpreters' Newsletter*. vol. 11, s. 87-104.

(dostupné také z WWW: <<http://www.openstarts.units.it/dspace/bitstream/10077/2450/1/05.pdf>>)

[2.6.2011]

MOSER-MERCER, Barbara. 1978. Simultaneous Interpretation: A Hypothetical Model and Its Practical Application. In GERVER, David, SINAIKO, Herman (eds.). 1978. *Language, Interpretation and Communication*. Paris: Gallimard, s. 353-368.

MOSER-MERCER, Barbara. 1996. Quality in Interpreting: Some Methodological Issues. *The Interpreters' Newsletter*. vol. 7, s. 43-55.

MOSER-MERCER, Barbara. 2000. Cognitive potential and limitations. *Interpreting*. vol. 5, no. 2, s. 83-94.

MÜLLER, Ivo. 2008. *Koheze simultánně tlumočených textů*. Praha. Rigorózní práce. UK, FF, ÚTRL.

NEKULA, Libor. 2008: *Hodnocení tlumočnického výkonu různými skupinami příjemců*. Praha. Diplomová práce. UK, FF, ÚTRL.

PELIKÁN, Jiří. 2011. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Karolinum.

PÖCHHACKER, Franz, SHLESINGER, Miriam (eds.). 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London/New York: Routledge.

PÖCHHACKER, Franz. 1994. Quality Assurance in Simultaneous Interpreting. In DOLLERUP, C., LINDEGAARD, A. (eds.). 1994. *Teaching Translation and Interpreting 2: Insights, Aims and Visions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 233-242.

PÖCHHACKER, Franz. 1995. Writing and Research on Interpreting. A Bibliographic Analysis. *The Interpreters' Newsletter*. vol. 6, s. 17-32.

PÖCHHACKER, Franz. 2001. Quality Assessment in Conference and Community Interpreting. *Meta*. vol. 46, no. 2, s. 410-425.

PÖCHHACKER, Franz. 2006. Going Social. In PYM, Anthony, SHLESINGER, Miriam, JETTMAROVÁ, Zuzana (eds.). 2006. *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 215-232.

PUKOVÁ, Zdeňka. 2006. *Model úsilí Daniela Gila a jeho aplikace na simultánní tlumočení textů nasycených číselnými údaji a výčty*. Praha. Diplomová práce. UK, FF, ÚTRL.

PYM, Anthony. 1992. Translation Error Analysis and the Interface with Language Teaching. In DOLLERUP, Cay, LODDEGAARD, Anne (eds.). 1992. *Teaching Translation and Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 21-257.

SETTON, Robin. 1999. *Simultaneous interpretation. A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

SHLESINGER, Miriam. 1997. Quality in Simultaneous Interpreting. In GAMBIER, Yves, GILE, Daniel, TAYLOR, Christopher. 1997. *Conference Interpreting: Current Trends in Research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 123-131.

SHLESINGER, Miriam. 2000. *Strategic Allocation of Working Memory and Other Attentional Resources in Simultaneous Interpreting*. Bar Illan. Ph.D. Thesis. Bar Illan University.

ŠÍPALOVÁ, Irena. 2001. *Strategie a taktiky v simultánním tlumočení podle typu textu*. Praha. Diplomová práce. UK, FF, ÚTRL.

SURYNEK, Alois, KOMÁRKOVÁ, Růžena, KAŠPAROVÁ, Eva. 1999. *Metody sociologického a sociálně psychologického výzkumu*. Praha: VŠE, FPH.

TIMAROVÁ Šárka. 2003. *Proces zpracování informace v konsektivním a simultánním tlumočení*. Praha. Diplomová práce. UK, FF, ÚTRL.

TOMMOLA, Jorma. 1995. *Topics in Interpretation Research*. Turku: University of Turku.

6. Přílohy

Tištěné přílohy:

Příloha I: Přepis nahrávky výchozího textu

Příloha II: Informace pro subjekty

Příloha III: Úseky výchozího textu

Příloha IV: Číselné údaje a jednotky smyslu v úsecích výchozího textu

Příloha V: Úseky cílového textu – všechny subjekty

Příloha VI: Hodnocení tlumočení číselných údajů – souhrnné tabulky

Příloha VII: Hodnocení tlumočení jednotek smyslu – souhrnné tabulky

Příloha VIII: Hodnocení tlumočení jednotek smyslu – kontrolní úsek – souhrnné tabulky

Elektronické přílohy:

Příloha IX: Původní digitální nahrávka přednášky Kevina Browna

Příloha X: Upravená nahrávka (1. část)

Příloha XI: Upravená nahrávka (2. část)

Příloha XII: Záznamy tlumočení jednotlivých subjektů

Příloha XIII: Kompletní přepisy nahrávek cílových textů

Příloha XIV: Hodnocení úseků podle číselných údajů a jednotek smyslu – jednotlivé tabulky

Příloha XV: Analýza dat – souhrnné tabulky